

SCIENTIFIC JOURNAL

MARCH 2024

INTERNATIONAL SCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES

Social Sciences & Humanities

VOLUME 1
ISSUE 4
MARCH 2024

<https://internationalsciences.org/>

INTERNATIONAL SCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES

VOLUME 1, ISSUE 4, MARCH, 2024

EDITOR-IN-CHIEF

M. Kurbonov

Professor, Doctor of Pedagogical Sciences, National University of Uzbekistan

EDITORIAL BOARD

J. Usarov

Professor, Doctor of Pedagogical Sciences, Chirchik State Pedagogical University

G. Karlibayeva

Professor, Doctor of Pedagogical Sciences, Nukus State Pedagogical Institute

H. Jurayev

Professor, Doctor of Pedagogical Sciences, Bukhara State University

A. Madaliev

Professor, Doctor of Economics, Tashkent State Agrarian University

Y. Maxmudov

Professor, Doctor of Pedagogical Sciences, Termez State University

Sh. Sodikova

Doctor of Philosophy (Phd) in Pedagogical Sciences, National University of Uzbekistan

Sh. Pazilova

Doctor of Philosophy (Phd) in Pedagogical Sciences, Academy of the Armed Forces of the Republic of Uzbekistan

E. Xujanov

Doctor of Philosophy (Phd) in Pedagogical Sciences, Tashkent State Pedagogical University

H. Qurbanov

Doctor of Philosophy (Phd) in Pedagogical Sciences, Tashkent State Transport University

U. Rashidova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Philological Sciences, Samarkand State University

M. Fayzullaev

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) Geographical Sciences, Karshi State University

Z. Koryogdiev

Doctor of Philosophy (Phd) in Historical Sciences, Bukhara State University

S. Nazarova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Bukhara State University

F. Khazratov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Pedagogical Sciences, Bukhara State University

M. Mansurova

Associate Professor, Candidate of Pedagogical Sciences, Tashkent State Transport University

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10843478>

O'QUVCHILARDA KONSTRUKSIYALASH KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA ELEKTRON AXBOROT TA'LIM MUHITINING O'RNI

Turdiboyev Sanjar Sobirjon o'g'li
JDPU, Matematika va informatika fakulteti, katta o'qituvchi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarda konstruksiyalashga oid kompetensiyalarni rivojlantirishda elektron axborot ta'lim muhitining o'rni haqida tanishib chiqishingiz mumkin.

***Kalit so'zlar.** Konstruksiya, chizmachilik, kompetensiya, maktab, o'quvchi, ta'lim, ijodkorlik, elektron ta'lim.*

Bugun elektron ta'lim berish deganda ma'lumotlar bazasida mavjud bo'lgan va ta'lim dasturlarini amalga oshirish chog'ida foydalaniladigan axborot, unga ishlov berishni ta'minlovchi informatsion texnologiyalar, texnik vositalar, shuningdek, tegishli axborotni aloqa tarmoqlari bo'ylab uzatishni, tahsil oluvchilar va pedagogik xodimlar o'zaro hamkorligini ta'minlovchi informatsion-telekommunikatsion tarmoqlardan foydalanish orqali tashkil etiladigan ta'lim jarayoni tushuniladi. Bu masala bo'yicha har tomonlama umumlashgan pozitsiyani Katalon universiteti olim-tadqiqotchilari jamoasi ilgari surgan. Xususan, ular elektron o'qitish mohiyatini tushunish borasida quyidagi yondashuvlarni ajratib ko'rsatishgan:

- elektron ta'lim berish texnologiya sifatida – resurslar, masofadan turib almashinuv va hamkorlikka ruxsatni yengillashtirish vositasi bilan o'qitish sifatini oshirish maqsadida yangi multimedia texnologiyalari va Internet tarmog'idan foydalanish;

- elektron ta'lim berish kommunikatsiyaga mo'ljalni olish nuqtai nazaridan – ta'lim muloqotini zamonaviy kommunikatsiya vositalari yordamida amalga oshirish;

elektron o'qitish ta'lim paradigmasi sifatida – ta'lim jarayoniga innovatsion yondashuvni amalga oshirish. Bu yondashuv turli raqamli texnologiyalar resurslarini ishlatib ta'lim yo'nalishiga ega interfaol ochiq muhitni yaratishni ko'zda tutadi.

“Elektron o'qitish yoki elektron ta'lim berish” tushunchasini ta'riflash borasidagi to'rtinchi yondashuv yuqorida bildirilgan pozitsiyalarni integratsiyalaydi va u biz uchun eng yaqin yondashuv hisoblanadi. Chunki, u tadqiqotimiz o'ziga xosligi va muammosini ifoda etadi.

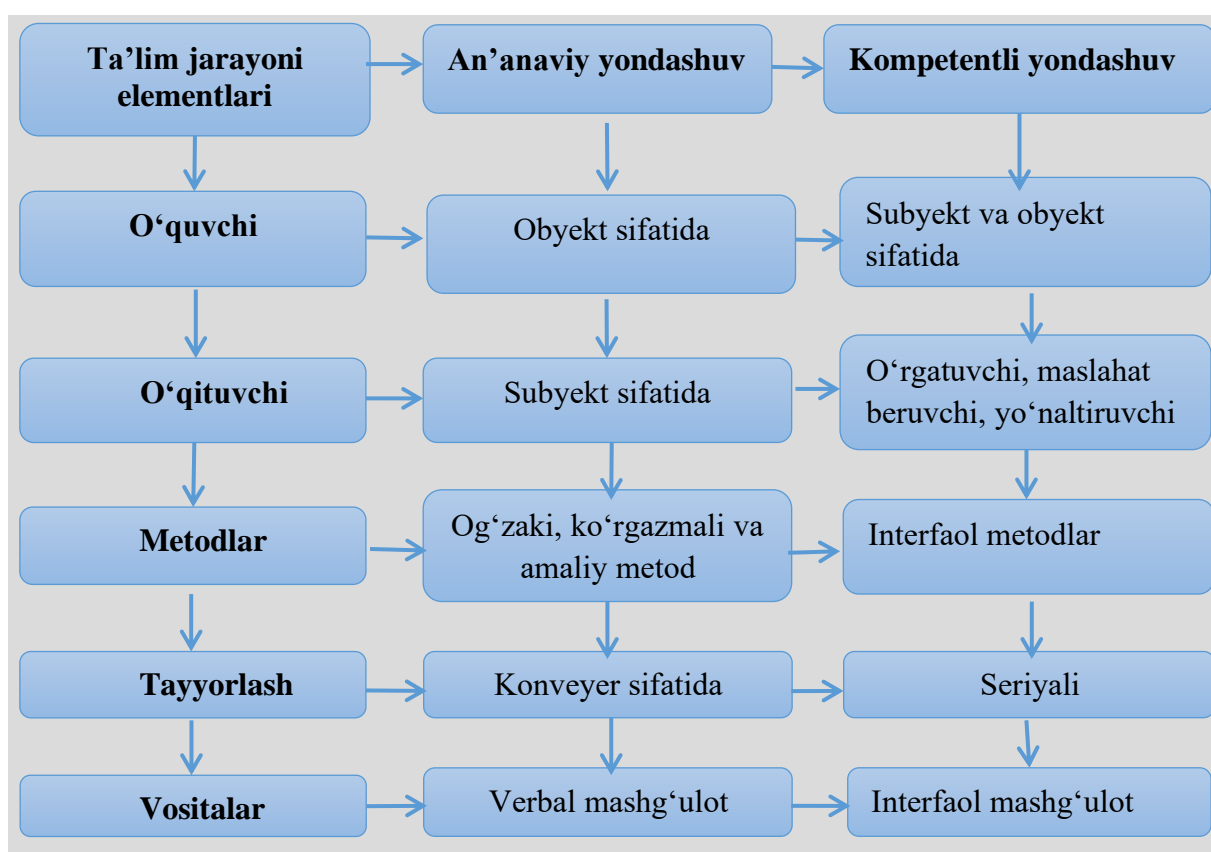
Ta'lim-tarbiya jarayonini EATMni kompetentli yondashuv asosida tashkil etilsa, quyidagilar amalga oshirishiga xizmat qiladi: o'qitish maqsadlarini ta'lim oluvchilarning shaxsiy maqsadlari bilan muvofiqlashtirish; ta'lim oluvchilarning mustaqilligi va mas'uliyatining doimiy oshishi hisobiga o'qituvchi mehnatini yengillashtirish; o'quvchilarni o'quv material mazmuni va hajmini qisqartirish hisobiga emas, balki individual mustaqil ta'lim ulushini oshirish hisobiga band qilish; o'quv-tarbiyaviy jarayon birligini nazariyada emas, balki amaliyotda ta'minlash; ta'lim oluvchilarni ongli va mas'uliyatli ta'lim olishga tayyorlash ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligi oshirishiga imkon beradi. Yuqoridagi fikrlarimizdan kelib chiqib, qo'yidagi jadvalda an'anaviy va kompetentli yondashuvga asoslangan ta'limning qiyosiy tahlilini keltirdik.

Ma'lumki, kompetentli yondashuv o'z ichiga quyidagi eng asosiy tushunchalarni oladi: kompetensiya; kompetentlik.

Psixologik-pedagogik va ilmiy adabiyotlarda berilishicha, kompetentlik, kompetensiya juda murakkab, ko'p qismli va deyarli barcha fanlar uchun asosiy tushunchalar hisoblanadi. Shuning uchun ularning talqinlari turli hajmli, tarkibiga ko'ra, ma'no va mantiq jihatdan turlicha.

O'quvchilarda konstruksiyalash kompetensiyalarini rivojlantirish orqali xalqning milliy ruhini, yashash tarzini, an'analarni tiklash va rivojlantirish lozim. Milliy qadriyatlar, tarixiy yodgorliklar, xalq ustalarining boy merosini o'rgatish, ulardan o'z

amaliy faoliyatlarida foydalanish ko'nikmalarini mustahkamlash. O'quvchilarning bugungi kun talabiga mos bo'lib, o'sib ulg'ayishida kelajagimiz poydevori hisoblangan o'sib kelayotgan o'g'il-qizlarning talablarga mos bo'lib kamol topishida, ularning tayanch kompetensiyalarini rivojlantirish asosiy maqsadlarimizdan biri hisoblanadi. Ushbu maqsadlarimizni amalga oshirish uchun "Kompetensiya" tushunchasining mazmunini mamlakatimiz va xorijlik pedagog olimlarning fikrlarini ilmiy adabiyotlardan tahlil qilamiz.

An'anaviy va kompetentli ta'lim farqlari.

Ta'lim tizimiga kompetentli yondashuv xorijiy psixologik-pedagogik adabiyotlarda XX asrning 60-yillarida shakllana boshlanib, "Kompetensiya" masalasi ko'p yillardan buyon olimlar tomonidan o'rganilib kelinmoqda.

Kompetensiya: birinchidan, muayyan davlat organi (mahalliy o'zini o'zi boshqarish organi) yoki mansabdor shaxsning qonun, nizom yoki boshqa hujjat bilan

belgilangan vakolatlari, huquq va burchlari doirasi; ikkinchidan, u yo bu sohadagi bilimlar, tajribalar hisoblanadi.

Kompetentsiya soʻzi “to compete” soʻzidan kelib chiqqan boʻlib, “musobaqalashmoq”, “raqobatlashmoq”, “bellashmoq” degan maʼnoni bildiradi. Soʻzma-soʻz tarjima qilinsa, “musobaqalashishga layoqatlilik”, “moslashuvchanlik”, “yutuqlilik”, “muvaffaqiyatlilik”, “tushunuvchanlik”, “natijalilik”, “oʻquvlilik”, “xossa”, “xususiyat”, “sifat”, “miqdor” kabi tushunchalar asosida ham tafsiflanadi.

Kompetentlik tushunchasining lugʻaviy maʼnosi turli tillarda quyidagicha izohlangan: *competent* (fransuz tilida) – vakolatli; *Competent* (lotin tilida) – qobiliyatli; *Competent* (ingliz tilida) – qobiliyatli.

Kompetensiyaning tayanch, kasbiy va maxsus darajalari asosida umumiy oʻrta taʼlim maktablari oʻquvchilarning chizmachilik fanini oʻzlashtirishi jarayoni:

Kompetensiyaning turlari.

Mazkur kompetensiyalar umumiy oʻrta taʼlim fanlari orqali oʻquvchilarda shakllantirilishi nazarda tutiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Kalinina G.P. “*Konstruirovaniye kak sposob izucheniya geometrii v nachalnix klassax*” // *Psixologicheskaya nauka i obrazovaniye*, 2000, № 1 (30—34).
2. Kondrateva YE.V. “*Obucheniye shkolnikov rabote s chertejom v prosesse resheniya planimetriceskix zadach*” *Dis. kand. ped. nauk* : RGB, 2003.
3. Sharipov Sh.S. “*Ijodkorlik faoliyatiga tayyorlash: metodlari, mazmuni va tashkiliy shakllari.*” *Arxiv Nauchnix Publikasiy JSPI* (2020).

4. Turdiboyev S.S. “Analysis of students construction competences formation”. *JournalNX* 2022, 8, 82-84.

5. Turdiboyev S.S. “O‘quvchilarning konstruksiyalash ko‘nikmalarini matematik masalalarni mustaqil tuzish yordamida rivojlantirish” // *Uzluksiz ta’lim*. 187-190.

6. Turdiboyev S.S. “O‘quvchilarga geometrik masalalarni ishlashda konstruksiyalash usulidan foydalanishni o‘rgatish” // *Tafakkur ziyosi*. 2021/2-son. 116-118

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10843549>

THE EFFICIENCY OF THE WELLNESS TOURISM IN UZBEKISTAN BASED ON THE SOUTH KOREA'S EXAMPLE

Malika Normuratova

Bachelor's Student "Silk Road" International University of Tourism and Cultural
Heritage

malikanormuratova@gmail.com

ABSTRACT

The most favourable solution for improving tourists visiting flow in Uzbekistan, both locals and foreigners, is enhancing the popularity of the wellness tourism. And, of course we need a perfect example for that, meaningly we can take one certain country which is already great in the wellness branch of the tourism field. In our case, it is the South Korea. Based on the research that has been done, it is known that South Korea mostly offers stress revealing activities which are seen in their unique spa centers, special cafes and nature made destinations. Uzbekistan is also developing in this field with its picturesque spots which do not allow any tourist to pass them by. Uzbekistan needs to improve all the possible facilities that it already has and make these destinations more popular. We should not focus only on the beauty of the nature made destinations but also make a great benefit and profit of them in order to improve the tourism field in Uzbekistan.

Key words: wellness tourism, healthcare, Korean spas (jjimhijilbang, 찜질방), Chingan, Charvak, "Zaamin", "Amirsoy", Jeju island, Bukhasan National Park of Seoul, Yeosu, rural tourism, "Haliu" (Korean wave).

O'ZBEKISTONDA SALOMATLIK TURIZMINING JANUBIY KOREYA O'RNAGI ASOSDA SAMARADORLIGINI TAKOMILLASHTIRISH

ANNOTATSIYA

Sog'lomlashtirish turizim mashhurligini oshirish O'zbekistonda mahalliy va xorijiy sayyohlar oqimini rivojlantirish uchun eng yaxshi qarordir. Va, albatta, buning

uchun bizga a'lo darajali namuna kerak, ya'ni biz aniq bir mamlakatni, qaysiki allaqachon bu sohada o'zini namoyon qila olganligini ko'rsatishimiz lozim bo'ladi. Bizning holatimizda, bu Janubiy Koreya mamlakati hisoblanadi. Izlanishlar natijasida, ma'lumki Janubiy Koreya asosan stressni bartaraf qiladigan omillarni amalga oshirgan. Bu ularning noodatiy spa maskanlari, maxsus kafelari va tabiat yaratgan manzaralarida ifodalangan. O'zbekiston ham bu borada o'zining ko'rkam maskanlari bilan taraqqiyot sari bormoqda va hech bir sayyoh shu joylardan befarq o'tolmaydi. Kelajakda O'zbekiston yuqorida bayon qilingan joylarni yanada mashhur bo'lishi uchun barcha imkoniyatlarni rivojlantirishi lozim. Biz faqatgina tabiat yaratgan go'zalliklar bilan chegaralanib qolmasdan, ulardan unumli foydalanib, O'zbekistonda turizm sohasini yanada ko'klarga ko'tarishimiz kerak.

Kalit so'zlar: sog'lomlashtirish turizimi, sog'liqni saqlash, Koreya spa maskanlari (jjimhijilbang, 찜질방), Chimyon, Chorvoq, "Zomin", "Amirsoy", Jeju qirgogi, Buhasan Seul milliy parki, Yosu, chekka turizim, "Haliu" (Koreya to'lqin).

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ОЗДОРОВИТЕЛЬНОГО ТУРИЗМА В УЗБЕКИСТАНЕ НА ПРИМЕРЕ ЮЖНОЙ КОРЕИ

АБСТРАКТ

Самым подходящим решением для улучшения потока туристов в Узбекистан, как местных, так и иностранных, является повышение популярности оздоровительного туризма. И, конечно же, нам нужен отличный пример для этого, то есть мы можем взять одну определенную страну, которая уже является превосходной в сфере оздоровительного туризма. В нашем случае – это Южная Корея. Основываясь на исследовании, которое было проведено, известно, что Южная Корея, в основном, предоставляет деятельности, которые помогают избавиться от стресса, рассмотренные в их необычных спа-центрах, специальных тематических кафе и местах, сделанные

природой. Узбекистан также развивается в этой сфере, представляя свои красивые места, которые не позволят ни одному туристу пройти мимо. Узбекистан нуждается в улучшении всех существующих возможностей, которые уже у него есть и сделать те места более популярными. Мы не должны фокусироваться только на красоте мест, сделанные природой, но, также извлечь пользу и прибыль от них, чтобы улучшить сферу туризма в Узбекистане.

Ключевые слова: оздоровительный туризм, здравоохранение, корейские спа (Чимчильбан, 찜질방), Чимган, Чарвак, “Заамин”, “Амирсой”, остров Джеджу, Национальный парк Сеула Бухасан, Ёсу, сельский туризм, “Халию” (корейская волна).

Introduction. For the past years, Uzbekistan has been attracting tourists and even scientists only for the historical destinations which are full of mysterious monuments, architecture, etc. Even among locals domestic tourism started a bit decreasing due to the fact that citizens of the Republic of Uzbekistan want to experience something new and unique and not always visiting the sights which are all similar in terms of architecture, structure of the buildings and so forth. It is a known fact that pilgrimage or more commonly known as ziyarah tourism has been involving locals to travel to different cities and regions. Most popular among them are Bukhara and Samarkand. These two cities are very well known among foreigners as well. But there is a question again, for what? Not surprisingly, for the historical sites too. So, this is the issue we, future specialists in the tourism field, should deal with and offer modern solutions to attract not only tourists from various countries but also locals as well. In this article a reader can find the most preferable solutions to enhance the level of the wellness tourism in Uzbekistan. The most emphasized solution will be on the stress-revealing activities which would be offered and presented in popular nature made destinations in sunny country, Uzbekistan. While reading the article it can be understood that those

activities are provided only in South Korea, the country which is taken as a role model for improving the wellness tourism in the Republic of Uzbekistan. The aim of this article is to promote stress-revealing activities in targeted country. Before the explanation of this solution the clear definition of the “wellness tourism” ideology is given below in order to make sure that those possible solutions would be really helpful.

The concept of the wellness tourism. Health or more known as a wellness tourism is the travel to certain places for the purpose of prevention and promotion of health. The competitiveness of the tourism industry affects the success of destinations. In fact, it has proven to be an essential requirement for the long-term growth of a local or national tourism industry in a highly competitive market. Tourist destinations are no longer special and unique natural, cultural, artistic and ecological resources, but attractive products that offer attentive services to provide travelers with unforgettable vacations (Rodríguez López, 2022). In every sphere, especially in the tourism industry, the service plays a significant role. What makes tourists come back to certain country, city, destination? It is definitely service. In the topic we are dealing with all employees should provide a great customer service while accepting guests in different healthcare spots. The United Nations World Tourism Organization (UNWTO) defines wellness tourism as: Health tourism is a type of tourism activity that aims to improve and balance all major areas of human life, including the physical, mental, emotional, professional, intellectual and spiritual realms. The main motivations of wellness tourists are to engage in preventative, active and lifestyle enhancing activities such as fitness, healthy eating, relaxation, body care and healing treatments (Rodríguez-López, 2022). People can get distracted in a good way by doing things like practicing yoga, eating healthy, getting massages and spa treatments, and exercising. These activities are also known as ways to prevent problems before they happen, make good choices before something goes wrong, and improve lifestyle. If people visit places that are focused on health while they travel, they can have a good balance of feeling good in their body and emotions, which helps keep them healthy. There are several components which are

included in the wellness tourism. They are natural environment, spirituality, sports and events (Emerald, 2021).

The most favorable solutions in stress-revealing activities for Uzbekistan based on the examples of South Korea. First of all, we should understand why the tourism sphere has increased so much in the South Korea before talking about the examples. It has been a pretty while since the word “Haliu” (한류) or also known as the “Korean wave” started to gain popularity all over the world and attract tourists. “Haliu” stands for Korean culture, mostly such as korean dramas, movies, famous korean pop music (k-pop) and korean fashion (Zidehsaraei, 2015). The fans of those dramas or k-pop love to visit special sights devoted to these themes. There is even an open-air museum or just an amazing park with the statues of the actors from the famous korean drama “Winter Sonata” in the Namisom island, South Korea. It is really gorgeous if you visit this wonderful place especially in the seasons of autumn and winter. While walking in that park a person can dive into the romantic atmosphere and forget about all problems.

And what about the examples which are going to be taken for Uzbekistan? Actually, there are dozens of special destinations which indeed help people escape from the hustle and bustle of the city life. The first is anti-stress cafes with the animals (which can be seen on the figure 1).

Figure 1: Anti-stress animal café in Seoul

Source: Korean go go, 2022

The most popular district with this kind of cafes is Myeongdong, Seoul. You can find almost any animal beginning with the cats ending with baby kangaroos. Koreans are known as the workaholics and when they visit those cafes, they say that it is really

helpful for them to avoid stress and just relax. Many scientists also proved that playing with the animals helps to be more energetic and increases the hormone of happiness, serotonin. Such type of cafes is located only in South Korea in the whole world for now. So, it would be great to create such animal cafes in Uzbekistan as well. It would increase the domestic tourism firstly. People would start traveling inside the cities. And then it would be very unique for foreign visitors too. Uzbekistan is famous mostly for the cheap travel. So, rather than going to South Korea which can require a really good budget tourists can just come to Uzbekistan and experience the same but with more affordable budget. Another positive side of those cafes is the protection of animals. It is not a secret that many animals can suffer on the streets because there might not always be shelters for them. But in those cafes, all those animals would be taken care and protected.

Unusual spa centers

Another example for relaxation is creating special spa centers like jjimjilbangs (찜질방). Koreans' attitude towards spa centers is totally in a different way than in any other countries. They allot special places and lands to construct spa centers (Figure 2).

Figure 2: Traditional spa centers in South Korea and special uniform to wear there

Source: Living + Nomads, 2023

People are also given special clothes such as hats (which are actually towel) and t-shirts with shorts. They can even spend their whole day there. This place is especially popular among young generation. People are also treated with the delicious meals from the Korean cuisine there. These spa centers are multifunctional that even some special game zones are available, comfortable tables and chairs are also placed there for having a lunch, dinner. Briefly speaking, tourists can not only enjoy the spa itself but also do other activities as well. The most famous spa centers are “Banyan Tree Spa”, “Centum Spa Land”, “The Ananti Cove-Water House” (Korea Tourism Organization, 2020). About 13-15 jjimjilbangs are located in each of them where people are given special treatments.

Considering rural tourism as the chance to enhance the domestic tourism’s level. As a matter of fact, most of the spots devoted to the well-being of a human are located in suburbs of the city, rural tourism is becoming really important. In many European countries the rural tourism is considered to be the most essential type. And mostly tourists love to experience "wine tourism" (Corina, 2018). But, here, in Uzbekistan it would be better to focus more on the stress escaping activities which could enhance the spiritual energy. It means that creating more spa centres which are only specialized in offering a very pleasant relaxation (not just like in most hotels) would be the best choice. They have special buildings and places obtained by spas. We should also take it into account. Moreover, if those spas are located in some rural areas with the fresh air, it would be like a double pleasant touristic experience because of the proximity to the nature. A tourist can fully enjoy all spa procedures and also have a nice walk or dinner in the surrounding of the nature. And we also have many sanatoriums where a tourist can enjoy his trip to the fullest. Some places with good weather for leisure are called "Shakhimar-dan", "Chartak", "Zaamin", "Tibet", Chimgan and Char-vak. Zaamin sanatorium is known as "Uzbek Switzerland" because it has lots of tall old trees that give off a nice smell. The air is already good up high in

the mountains, so it's a good place to get better. The Aktash Sanatorium is a famous vacation spot in the mountains with pretty views of forests and rivers called Aktash and Ayubsai. The country's favorite place to go skiing is called "Amirsoy". It's really big, about 900 hectares! It was built to match ski resorts around the world. It's on the north side of Maigashkan Mountain in the Tien Shan mountains, specifically the Beldersay area in Bostanlyk (Aytmetova, 2021).

Figure 3: Shakhimar-dan, Uzbekistan *Figure 4: Amirsoy ski resorts, Uzbekistan*

Source: KUN.UZ, 2015

Source: Atera.Uz, 2023

In the figures 3 and 4 nature-made destination (Shakhimar-dan) and the most known place for winter travel (Amirsoy) are shown. It is very great that we have such kind of places but the tourist experience should not be limited only within the visiting beautiful places of the nature and doing only some activities. Regarding "Amirsoy" tourists can still do winter sports and extreme activities. But what about summer season? Again, the example of South Korea will show a great solution. There is a place called Yeosu which is surrounded by the sea. They created rail bike there. It is pity that there are no big seas in Uzbekistan but we have a plenty of rivers where such kind of activities as riding a bike could be also provided.

Figure 5: Yeosu Ocean Railbike

Source: Korea Tourism Organization, 2023

There are many other places with the proximity to the nature in South Korea as well except Yeosu (Figure 5). For example, Jeju-do province, Bukhasan National Park of Seoul which amuse with their beauty and breathtaking views of the nature. Just by walking in those places a person can do even pilgrimage. By the way, pilgrimage does not stand for only religious purposes but more for the physical and psychological experiences. Because while walking on foot a person can achieve the self-awareness and be in one harmony with the nature (a bit similar to “yoga”). So, if we create some pilgrimage routes in Uzbekistan’s nature-made destinations tourists can definitely enjoy anti-stress activity by just walking.

Conclusion. The South Korea has shown perfect results in developing the wellness tourism. Especially by creating the “Haliu” (Korean wave), spa centers and anti-stress cafes. Along with them South Korea has increased the popularity of the rural tourism as well. In some aspects, this country and Uzbekistan have many similarities regarding the rural tourism mostly. However, it would be great to take some examples from South Korea to enhance the popularity of the wellness tourism in Uzbekistan too. There are a lot of recreational and healthcare spots in Uzbekistan but there is a lack of exactly stress revealing activities and touristic offers in the sphere of the wellness tourism. By

travelling more to the nature made destinations a person can also get rid of the stress, meaningly that it would help to his wellbeing. And people should not always choose the same destinations and get the same service. They should be ready to the new spots, especially those places which are connected with the wellness tourism. So, try to travel, explore and enjoy more during your journey in Uzbekistan!

REFERENCES

1. Aytmetova, N. R. (2021). *Recreational Potential and Prospects of Tourism Development in the Republic of Uzbekistan. Middle European Scientific Bulletin. DOI: 10.47494/mesb.2021.19.962;*
2. Corina, G.S. (2018). *Rural development an opportunity for development. Universitatii Suceava;*
3. *Discover Korea. Korea Tourism Organization Asia & Middle East Team., Ltd. 2020;*
4. Rodríguez-López, A & N. (2022). *Application of a Decision-Making Tool for Ranking Wellness Tourism Destinations. Sustainability. DOI: 10.3390/su142315498;*
5. *Tourism Review Manuscript. (2021). Wellness tourism and the components of its offer system: a holistic perspective. Emerald. DOI:10.1108/tr-08-2020-0373/full/html;*
6. Zidehsaraei, M. (2015). *Analysis of the Factors Attracting Foreign Tourists to South Korea, with Emphasis on the Visual Media and Mass Communication.*

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10843644>

O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTINING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI TAHLILI

Sharifxo‘jaev Shavkat Okilovich

iqtisodiyot fanlari doktori, Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti “Xalqaro iqtisodiyot” kafedrası professori

Ziyoda Kamilova Abdurahimovna

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti Xalqaro iqtisodiyot va menejment fakulteti magistranti

ANNOTATSIYA

Maqolada statistik va tadqiqot ma’lumotlari asosida O‘zbekiston iqtisodiy rivojlanishining hozirgi tendensiyalari tahlil qilingan, jumladan, yalpi ichki mahsulot (YaIM) o‘shishi, investitsiya siyosati, qishloq xo‘jaligini rivojlantirish, savdo, infratuzilma loyihalari, shuningdek, xalqaro munosabatlarning O‘zbekiston iqtisodiyotiga ta’siri kabi mamlakat iqtisodiy rivojlanishining asosiy jihatlari ko‘rib chiqilgan. Shu bilan birga O‘zbekiston iqtisodiyotini yaqin yillarda rivojlantirishning strategik maqsadlari va ustuvor yo‘nalishlariga ham e’tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, O‘zbekiston, tendensiyalar, istiqbollar, iqtisodiy rivojlanish, investisiya siyosati, qishloq xo‘jaligi, sanoat, savdo, infratuzilma, eksport, import, innovatsiyalar, rivojlanish strategiyasi, institutsional islohotlar, makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar, statistika, xalqaro aloqalar, investisiyalar, texnologiyalar, biznes, tarkibiy islohotlar, raqobatbardoshlik, kichik biznes, iqtisodiy o‘shish, barqarorlik.

ABSTRACT

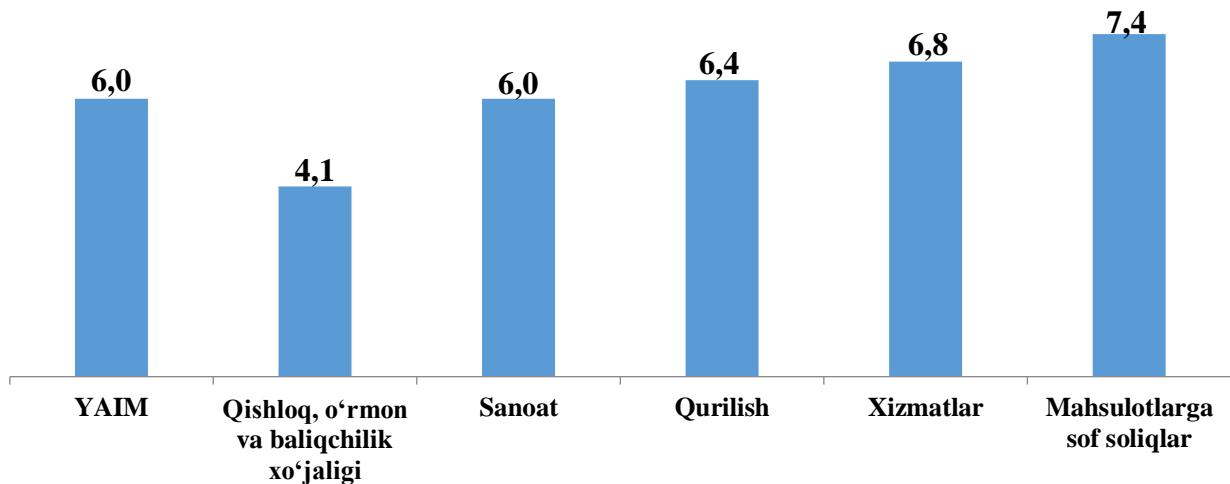
The article analyzes the current trends of Uzbekistan's economic development based on statistical and research data, including gross domestic product (GDP) growth, investment policy, agricultural development, trade, infrastructure projects, as well as international relations. The main aspects of the economic development of the country, as well as the impact on the economy of Uzbekistan, were considered. At the same time, attention was paid to the strategic goals and priorities of the development of the economy of Uzbekistan in the coming years.

Key words: *modernization of the economy, Uzbekistan, trends, prospects, economic development, investment policy, agriculture, industry, trade, infrastructure, export, import, innovations, development strategy, institutional reforms, macroeconomic indicators, statistics, international relations, investments, technologies, business, structural reforms, competitiveness, small business, economic growth, stability.*

“Iqtisodiyotni yanada rivojlantirish va liberallashtirishga yo‘naltirilgan makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash va yuqori iqtisodiy o‘sish sur‘atlarini saqlab qolish, milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish, qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish va jadal rivojlantirish, iqtisodiyotda davlat ishtirokini kamaytirish bo‘yicha institutsional va tarkibiy islohotlarni davom ettirish, xususiy mulk huquqini himoya qilish va uning ustuvor mavqeini yanada kuchaytirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojini rag‘batlantirish, hududlar, tuman va shaharlarni kompleks va mutanosib holda ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiy ettirish, investitsiyaviy muhitni yaxshilash orqali mamlakatimiz iqtisodiyoti tarmoqlari va hududlariga xorijiy sarmoyalarni faol jalb etish” mazkur yo‘nalishlardan eng muhimi hisoblanadi.

Hozirda O‘zbekiston statistika amaliyotida xalqaro tavsiyalar asosida makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar, jumladan yalpi ichki mahsulot (YAIM) hisob-kitoblari amalga oshirib kelinmoqda.

Dastlabki ma'lumotlarga ko'ra, 2023- yilning yanvar-dekabr oylarida O'zbekiston Respublikasining YAIM hajmi joriy narxlarda 1 066 569,0 mlrd. so'mni tashkil etdi va 2022- yilning mos davriga nisbatan 6,0 % ga o'sdi (1-rasm).

1-rasm. 2023- yilning yanvar-dekabr holatiga O'zbekiston Respublikasi yalpi ichki mahsulotining o'sish sur'atlari, o'tgan yilning mos davriga nisbatan % da

YAIM tarkibida o'tgan yilning mos davriga qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi tarmog'ida 4,1 %, sanoat tarmog'ida 6,0 %, qurilish tarmog'ida 6,4 %, savdo, yashash va ovqatlanish bo'yicha xizmatlarda 10,2 %, tashish va saqlash, axborot va aloqa xizmatlarida 12,3 % va boshqa xizmat tarmoqlarida 4,5 % o'sish kuzatildi.

2023- yilning yanvar-dekabr oylarida iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida yaratilgan yalpi qo'shilgan qiymat hajmi YAIM umumiy hajmining 94,5 % ini tashkil etdi va 5,9 % ga o'sdi (YAIM mutlaq o'sishiga ta'siri 5,5 foiz punktni tashkil etdi). Mahsulotlarga sof soliqlarning YAIM tarkibidagi ulushi 5,5 % ni tashkil etdi va 2022- yilning mos davri bilan taqqoslaganda 7,4 % ga o'sdi.

Shuningdek, YAIM o'sishiga qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi tarmog'i 1,0 %, sanoat tarmog'i – 1,5 %, qurilish tarmog'i – 0,4 %, savdo, yashash va ovqatlanish bo'yicha xizmatlar – 0,7 %, tashish va saqlash, axborot va aloqa xizmatlari – 0,8 % va boshqa xizmat tarmoqlari – 1,1 % ijobiy hissa qo'shdi (2-rasm).

2-rasm. 2023- yilning yanvar-dekabr holatiga O'zbekiston Respublikasi YAIMning o'sishiga iqtisodiyot tarmoqlarining qo'shgan hissasi, jamiga nisbatan % da

Kuzatilayotgan davrda iqtisodiyot tarmoqlari tarkibida qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligining ulushi 23,0 %, sanoatning ulushi 24,6 %, qurilishning ulushi 5,9 %, savdo, yashash va ovqatlanish bo'yicha xizmatlarning ulushi 6,8 %, tashish va saqlash, axborot va aloqa xizmatlarining ulushi 7,3 %, boshqa xizmat tarmoqlarining ulushi 26,9 % ni tashkil etdi.

Shuningdek, 2023- yilning yanvar-dekabr oylarida aholi jon boshiga YAIM joriy narxlarda 29,3 mln. so'mni tashkil etdi va 2022- yilning mos davriga nisbatan 3,8 % ga o'sdi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022-2026- yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi 60- son Farmonida milliy iqtisodiyot barqarorligini ta'minlash va yalpi ichki mahsulotda sanoat ulushini oshirishga qaratilgan sanoat siyosatini davom ettirish orqali sanoatning yetakchi

tarmoqlari va iqtisodiyotni yanada liberallashtirish hamda transformatsiya jarayonlarini yakunlashga alohida urg'u berilgan.

Respublikamizda sanoat sohasiga qaratilayotgan yuksak e'tibor natijasida misli ko'rilmagan yutuqlarga erishilmoqda. Jumladan, 2023- yilning yanvar-dekabr oylarida respublikamizda faoliyat yuritayotgan 70,3 mingdan ziyod sanoat korxonalarini tomonidan 655,8 trln. so'mlik mahsulotlar ishlab chiqarilib, o'tgan yilning tegishli davriga nisbatan fizik hajm indeksi 6,0 % ga oshdi. Shuningdek, 2023- yilning yanvar-dekabr oylarida iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha eng yuqori ulush qayta ishlash sanoati hissasiga (84,4 %) to'g'ri keldi, shu bilan bir qatorda iqtisodiy islohotlarni jadallashtirish, investitsion faoliyatga urg'u berish natijasida tog'-kon sanoati va ochiq konlarni ishlash sanoatining ulushi (8,4 %) ham o'sib borayotganini ta'kidlash lozim.

Faol investitsion siyosat yuritilishi hamda sohaga yangi innovatsion texnologiyalarni joriy etilishi natijasida 2022- yilning yanvar-dekabr oylariga nisbatan elektr, gaz, bug' bilan ta'minlash va havoni konditsiyalash sanoati ulushi 6,7 % ga, suv bilan taminlash, kanalizatsiya tizimi, chiqindilarni yig'ish va utilizatsiya qilish sanoati ulushi 0,5 % ga o'sishga erishildi.

Olib borilayotgan samarali islohotlar natijasida O'zbekiston Respublikasida bajarilgan qurilish ishlari hajmi barqaror o'sishda davom etmoqda. 2023- yilning yanvar-dekabr oylarida 149,9 trln. so'mlik qurilish ishlari bajarilgan bo'lib, mazkur ko'rsatkich o'tgan yilning mos davriga nisbatan 6,4 % yuqoridir.

2024- yilning 1 yanvar holatiga O'zbekiston Respublikasida qurilish faoliyati bilan shug'ullanayotgan korxonalar va tashkilotlarning umumiy soni 34 749 tani tashkil etdi. Mazkur qurilish korxonalarining katta qismi, katta shaharlarda, xususan 7 310 tasi yoki respublikadagi jami korxonalarining 21,0 % i Toshkent shahrida joylashgan.

Olib borilayotgan islohotlar natijasida boshqa tarmoqlar qatorida bu sohada ham xususiy sektorning ulushi yuqori ko'rsatkichga ega bo'lmoqda.

2023- yilning yanvar-dekabr oylarida bajarilgan qurilish ishlarining 97,2 % i nodavlat mulkchilikdagi korxonalar tomonidan bajarilgan.

O‘z navbatida davlat mulkchiligidagi korxonalar tomonidan jami 4 151,9 mlrd. so‘m qurilish ishlari bajarilib, jami qurilish ishlari hajmining 2,8 % ini tashkil etdi.

Mamlakatimiz iqtisodiyotida xizmat ko‘rsatish sohasining ulushini oshirish, joylarda xizmat ko‘rsatish sohasida mavjud imkoniyatlardan to‘liq foydalanish natijasida 2023- yilning yanvar-dekabr oylarida ko‘rsatilgan bozor xizmatlari hajmi 470,3 trln. so‘mga yetdi va o‘tgan yilning mos davriga nisbatan 13,7 % o‘shishga erishildi.

Ko‘rsatilgan bozor xizmatlari umumiy hajmining o‘shishiga moliyaviy xizmatlarning 20,6 % ga (ko‘rsatilgan jami bozor xizmatlari hajmining o‘shishidagi ta’siri 4,5 % punkt), transport xizmatlari 8,0 % ga (o‘shishdagi ta’siri 1,8 % punkt), aloqa va axborotlashtirish xizmatlari 24,6 % ga (o‘shishdagi ta’siri 1,6 % punkt), savdo xizmatlari 10,2 % ga (o‘shishdagi ta’siri 2,5 % punkt), ta’lim sohasidagi xizmatlarni 22,8 % ga (o‘shishdagi ta’siri 1,0 % punkt) o‘shishi ijobiy ta’sir ko‘rsatdi.

Davlat tomonidan agrar sohani qo‘llab-quvvatlash, iqtisodiy manfaatdorligini oshirish bo‘yicha amalga oshirilgan tizimli tadbirlar natijasida, dastlabki ma’lumotlarga ko‘ra, 2023- yilning yanvar-dekabr oylarida qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligida umumiy ishlab chiqarish hajmi 426,3 trln. so‘mni tashkil etib, 2022- yilning mos davriga nisbatan 4,1 % ga oshdi.

Respublikada boshqoli don ekinlaridan yuqori hosil yetishtirishni rag‘batlantirish tizimi joriy etilgani o‘zining ulkan ijobiy samarasini berdi. Jumladan, 2023- yilning yanvar-dekabr oylarida respublika bo‘yicha jami 8 426,6 ming tonna (2022- yilning mos davriga nisbatan 105,5 %) – don va dukkakli don ekinlari yetishtirildi.

Respublika hududlarida meva-sabzavot, poliz, kartoshka va uzum mahsulotlarini ko‘paytirish, agrotexnik tadbirlarni o‘z muddatida o‘tkazish, ulardan yuqori sifatli, eksportbop mahsulot yetishtirish bo‘yicha tizimli ishlar olib borilganligi, shuningdek, bog‘dorchilik va uzumchilikni rivojlantirish maqsadida zamonaviy texnologiyalar asosida intensiv mevali bog‘ va tokzorlarni barpo etish bo‘yicha tizimli ishlarning

amalga oshirilishi natijasida respublikada 3 574,1 ming tonna (103,8 %) – kartoshka, 11 553,7 ming tonna (103,5 %) – sabzavotlar, 2 553,5 ming tonna (105,5 %) – poliz, 3 121,7 ming tonna (104,1 %) – meva va rezavorlar hamda 1 737,6 ming tonna (98,7 %) – uzum yetishtirildi.

Joriy davrda respublika bo'yicha tirik vaznda jami go'sht ishlab chiqarish hajmi – 2 833,3 ming tonnani (2022- yilning mos davriga nisbatan 103,9 %), sog'ib olingan sut – 11 968,7 ming tonnani (102,9 %), olingan tuxum – 8 487,5 mln. donani (104,4 %), qirqib olingan jun – 38,6 ming tonnani (103,6 %), olingan qorako'l teri – 1 321,1 ming donani (102,6 %) hamda ovlangan baliq – 198,9 ming tonnani (107,3 %) tashkil etdi.

Keyingi yillarda chorvachilik tarmog'ini rivojlantirish dasturlari doirasida qoramolchilik, qo'y va echkichilik, parrandachilik kabi ko'plab xo'jaliklar faoliyati yo'lga qo'yilib, chorva mollari bosh sonining ko'payishiga muhim zamin yaratmoqda. Buning natijasida 2024- yilning 1 yanvar holatiga respublikada yirik shoxli qoramollarning umumiy bosh soni – 14,1 mln. boshni (2022 yilning mos davriga nisbatan 2,1 % ga ko'p), shundan sigirlar – 5,0 mln. boshni (1,8 % ga ko'p), qo'y va echkilar – 24,1 mln. boshni (2,2 % ga ko'p) va parrandalar – 103,0 mln. boshni (5,8 % ga ko'p) tashkil etdi.

Oxirgi yillarda respublikada amalga oshirilayotgan eksportni rag'batlantirish, importni optimallashtirish va umuman olganda tashqi savdo muvozanatini ta'minlash maqsadida amalga oshirilgan chora-tadbirlar natijasida, 2023- yilning yanvar-dekabr oylarida respublikaning tashqi savdo aylanmasi 62,6 mlrd. AQSH dollariga yetdi va 2022- yilning mos davriga nisbatan 12,1 mlrd. AQSH dollariga yoki 23,9 % ga ko'paydi. Mamlakat tarixida bu natija eng yuqori ko'rsatkich sifatida qayd etilgan.

Tashqi savdo aylanmasida eksport hajmi 24,4 mlrd. AQSH dollariga (o'tgan yilning mos davriga nisbatan 23,8 % ga ko'paydi) va import hajmi 38,1 mlrd. AQSH dollariga (24,0 % ga ko'paydi) yetdi. Hisobot davrida 13,7 mlrd. AQSH dollari qiymatida manfiy tashqi savdo balansi qayd etildi.

2023- yilning yanvar-dekabr oylarida tashqi savdo aylanmasida tovarlar va xizmatlar eksporti bo'yicha asosiy hamkorlarimiz Rossiya, Xitoy Xalq Respublikasi, Qozog'iston, Turkiya, Afg'oniston, Qirg'iz Respublikasi va Tojikiston davlatlari bo'lgan. Ularning umumiy eksportdagi ulushi 40,4 % ni tashkil etdi.

Olib borilayotgan chora-tadbirlarning samarasi o'laroq, 2023- yilning yanvar-dekabr oylarida O'zbekiston Respublikasida iqtisodiy va ijtimoiy sohalarni rivojlantirish uchun barcha moliyalashtirish manbalari hisobidan 352,1 trln. so'm asosiy kapitalga investitsiyalar o'zlashtirilgan bo'lib, bu ko'rsatkich 2022- yilning yanvar-dekabriga nisbatan 22,1 % ga oshdi.

2023- yilning yanvar-dekabr oylarida korxonalar va tashkilotlarning o'z mablag'lari hisobidan moliyalashtirilgan asosiy kapitalga investitsiyalar – 84,9 trln. so'm yoki jami asosiy kapitalga investitsiyalarning 24,1 % ini tashkil etdi.

To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar hisobidan o'zlashtirilgan investitsiyalar hajmi 84,3 trln. so'mni tashkil etdi va jami investitsiyalardagi ulushi 2022- yilning mos davriga nisbatan 9,1 % punktga ko'payib, 24,0 % ni tashkil etdi.

2023 yilda erishilgan ushbu natijalarga har tomonlama o'ylangan samarali amalga oshirilayotgan siyosat, xorijiy investitsiyalarni jalb etish, iqtisodiyotda chuqur tizimli investitsion islohotlarni amalga oshirish, ishlab chiqarishni modernizatsiyalash, yangilash hamda tadbirkorlikni rivojlantirishga qaratilgan tub islohotlar asos bo'lmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, <https://lex.uz;>
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi, www.stat.uz;
3. Асадов Х.С. Современные тенденции экономического развития регионов Узбекистана // Экономика Центральной Азии. – 2020. – Том 4. – № 3. – С. 251-262. – doi: [10.18334/asia.4.3.110805;](https://doi.org/10.18334/asia.4.3.110805)
4. Махмудова Г.Н, Модернизация экономики в Узбекистане: тенденции и перспективы // Актуальные вопросы современной науки и образования: материалы международной научно-практической конференции. Вып. 16. Т.1. – Киров: ООО "Типография "Старая Вятка", 2017.
5. Туляков Е., Экономическое развитие как приоритет в Стратегии развития Узбекистана на 2022-2026 годы: <https://www.ankasam.org>.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10843769>

SAMARQANDNING 2750 YILLIGI XALQARO MIQYOSDA NISHONLANISHI VA JAXONGA TANILISHI

Juraqulova Farangiz
TDPU Tarix fakulteti 4-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Samarqandning 2750 yilligi xalqaro miqyosda nishonlanishi va jaxonga tanilishi, Samarqandning 2750 yillik tarixi davomida Samarqand shahrining holati haqida ma'lumot beriladi.

Kalit soʻzlar: *iqlimi, madrasa, masjid, Klavixo, Amir Temur, Ulugʻbek, non, shoyi, qogʻoz, Buyuk ipak yoʻli.*

Alisher Navoiy Movarounnahrning markazi boʻlmish Samarqandni jannatlarga tenglashtirib “Samarqandi firdavsmonand¹” deb ataydi. Uning tasavvurida Samarqand – jannat, atrofidagi ariqlar ham jannat ariqlari. Rudi Koʻhak (Zarafshon daryosining) suvi asal bilan tengdir.

Qadimiy va boy tarixi, betakror madaniyati, buyuk siymolari bilan jahon sivilizatsiyasi taraqqiyotiga ulkan hissa qoʻshgan, milliy davlatchiligimiz va maʼnaviyatimizning koʻhna beshiklaridan biri boʻlgan, noyob tarixiy-meʼmoriy obidalar, muqaddas qadamjolarini oʻz bagʻrida asrab-avaylab kelayotgan Samarqand shahrining 2750 yillik qutlugʻ sanasini 2007-yilda Mustaqillik umumxalq bayrami bilan bogʻliq tantanalar kunlarida keng miqyosda nishonlash hamda yurtdoshlarimiz, xususan, yosh avlodni milliy gʻurur va iftixor, Vatanga muhabbat va sadoqat ruhida

¹ Д. Салохий. Алишер Навоий Самарқандда. Самарқанд шаҳрининг 2750 йиллик юбилейига бағишланган халқаро илмий симпозиум материаллари. Тошкент — Самарқанд Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси «Фан» нашриёти 2007.Б.202

tarbiyalash maqsadida¹ prezident farmoni imzolandi. Shu tariqa YUNESKO Bosh konferensiyasining 2005 yil 20 oktabrdagi 33-sessiyasida Samarqand shahrining 2750 yilligini nishonlash haqidagi qaror qabul qilindi². Birinchi prezidentimiz I.A.Karimov tadbir davomida Samarqandning qadimiy shahar ekanligi va uning tarixdagi buyuk davlatlar bilan taqqoslash mumkinligini aytib o‘tdi. Samarqand deganda biz har qanday odamning qalbini sehrlaydigan go‘zal va buyuk shaharni tasavvur qilamiz. Bu siz bir marta ko‘rgan va yana ko‘rishni orzu qilgan shahar³". Tarixiy ildizlarning qadimiyligi nuqtai nazaridan Samarqand haqli ravishda Rim va Afina, Bobil va Tibet kabi qadimiy sivilizatsiyalar bilan bir qatorda", dedi birinchi prezidentimiz I.A.Karimov va "shu bilan birga, faqat Samarqand va Rim abadiy shaharning shon - sharafiga sazovor bo‘lishdi". "Agar biz butun dunyoda" G‘arbda - Rim, Sharqda-Samarqand" iborasi keng qo‘llanilishini hisobga olsak, bu uning yuksak e‘tirofining mohiyatini yana bir bor ta‘kidlaydi", - deya ta‘kidladi⁴ birinchi prezidentimiz I.A.Karimov.

Klavixo Samarqand haqida quyidagilarni yozadi.Samarqand va uning atrofidagi yerlar hayratomuz darajada mo‘l-ko‘l edi.Mana shunday boyligi tufayli shahar Samarqand, deb ataladi.Uning haqiqiy nomi Semizkent,ya‘ni boy shahar demakdir⁵.Klavixo safari davomida Temuriylar davridagi qurilishlar shiddat bilan yuz berayotganligiga ham guvoh bo‘lib quyidagilarni yozib qoldiradi;

Klavixo aytganidek,kechiktirmasdan qayta qurish yo‘lga qo‘yildi, kechayu kunduz ish davom etdi... “Cherkov endi belgilangan o‘n kunlik vaqt ichida to‘liq qayta qurilgan edi va bu juda qisqa vaqt ichida qanday qilib ulkan bino qurilishi va qurib bitkazilishi mumkinligi ajablanarli edi”⁶.

Samarqand 2750 yillik shaharsozlik tarixida nafaqat savdo markazi balki ilm va madaniyat markazi sifatida ham mashhur bo‘ldi. Bilamizki, X asrdayoq Samarqandda

¹ <https://lex.uz/> .Samarqand shahrining 2750 yilligi nishonlashga tayyorgarlik ko‘rish va uni o‘tkazish to‘g‘risida. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 25.07.2006 yildagi PQ-426-son

² <https://darakchi.uz/Samarqand - Yer yuziga sayqal bergan kent. 18.10.2019>

³ <https://www.uzdaily.uz/Silk Road city marks 2,750 years. 27/08/2007>

⁴ <https://ria.ru/ В Узбекистане отметили 2750-летие города Самарканд.26.08.2007>

⁵ Р.Г.Клавихо Самаркандга-Амир Темур Саройига Саёхат кундалиги(1403-1406).Т.2010.Б.199

⁶ <https://www.koreatimes. Samarkand Marks 2750th Anniversary 28.08.2007>

10 dan ortiq madrasalar faoliyat yuritgan. Samarqand nafaqat ta'lim markazi balki ilm marifat o'chogi ham bo'ldi. Tarixiy jihatdan Samarqand Markaziy Osiyo mintaqasining yuragi bo'lgan. Temuriylar Uyg'onish davrida Samarqand Markaziy Osiyoning asosiy madaniy markazlaridan biriga aylandi. iqtisodiyot, texnika, adabiyot va ilm-fan sohasida XV va XVI asr hatto zamonaviy Yevropa darajasi bilan taqqoslanadi. XV asr shaxarsozlik va me'morchilik, ilm-fan, adabiyot, san'at rivojining yangi bosqichi sifatida xarakterlanadi. Bunda munajjimlar va matematiklarning Samarqand maktabi (Mirzo Ulug'bek, Qozi Zoda Rumiy, Ali Qushchi) o'ziga xos o'rin tutadi. Bu davrda ilohiyot, huquqshunoslik, tibbiyot, tarix, falsafa, miniatyura, musika san'ati va adabiyot juda rivojlandi. Ko'plab fan sohalari astronomiya, geografiya, tarix xattotlik va musiqa sohasida ijod qilgan olimlar yetishib chiqdi.

1979-yil Yaponiyada o'tkazilgan xalqaro konferensiyada Yaponiya Fanlar akademiyasining Prezidenti prof. Sapporo Miyakining "Samarqand – nafaqat jahon sivilizatsiyasining markazi bo'lib qolmay, alloma Mirzo Ulug'bek asos solgan falakiyot ilmining ham markazidir¹" deb aytgan, so'zlari Samarqandni xalqaro miqyosdagi salohiyati to'g'risidagi fikrlarini yana bir bor tasdiqladi.

Samarqandning butun jahon tarixida tutgan o'rni buyukdir. Chunki Samarqand dunyo sivilizatsiyasiga muhim hissa qo'shgan shaharlardan biridir. Shaharning rivojida, ayniqsa, ichki va tashqi savdo alohida ahamiyatga ega bo'lgan. Dunyo savdosida ham Samarqandning o'rni katta bo'lib Buyuk ipak yo'lining bir tarmog'i ham aynan Samarqanddan o'tganligi uning dovrig'ini yoyishda muhim omil bo'ldi. Qadimgi Xitoy manbalarida Samarqand yirik savdo shahri, aholisi sifatida tasvirlangan (erkaklar) savdo-sotiqda mohir va yigirma yoshga to'lgan erkaklar savdo qilish maqsadlarida boshqa hududlarga sayohat qilishgan². Samarqandda yirik savdo rastalari

¹ M.Қ. Қодиров, Б.М. Махмудов. Улуғбек даври фани тарихидан. Самарқанд шаҳрининг 2750 йиллик юбилейига бағишланган халқаро илмий симпозиум материаллари. Тошкент — Самарқанд Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси «Фан» нашриёти 2007.Б 189

² У. Мавланов Самарқанд в системе древних путей среднеазиатского междуречья. Самарқанд шаҳрининг 2750 йиллик юбилейига бағишланган халқаро илмий симпозиум материаллари. Тошкент — Самарқанд Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси «Фан» нашриёти 2007.Б.102

ham mavjud bo‘lgan. N.Xanikov bu haqida shunday yozgan: “Har kungi savdodan tashqari, Samarqand shahrida haftada 2 ta katta bozor kunlari bo‘lib, unda viloyatning hamma tumanlaridan odamlar kelishib, savdo qilganlar. Bozor juda gavjum bo‘lib, mollar xilma-xil turlarda bo‘lgan¹”. Samarqand nonlari qadimdan oq Turkiston o‘lkasida shuhrat qozongan Arxivdagi malumotlarga milodiy II asrlarda Buyuk ipak yo‘li orqali olib borilgan Maroqand shoyisidan rim imperatori Adrian davrida saroy ayonlari kiyim kiyganligi tarixdan yaxshi ma‘lum. Bundan tashqari Buyuk ipak yo‘li orqali ... Ipak, mato, qalampir, parfyumeriya, kumush sotib olish va sotish bilan bog‘liq savdo operatsiyalari to‘g‘risidagi ma‘lumotlar mavjud.... Amir Temur avlodlari ham Buyuk Ipak yo‘lini rivojlantirish maqsadida jiddiy harakatlar qilganlar. Ular Xitoy bilan tinchlik shartnomasini tuzganlar.. O‘zbekistonda buyuk ipak yo‘lini tiklashga katta e‘tibor qaratilmoqda. 1995-yil O‘zbekiston Respublikasi Birinchi prezidenti I. Karimovning Buyuk ipak yo‘lining qayta tiklashda avj oldirish va respublikada xalqaro sayyohlikni rivojlantirish borasidagi chora-tadbirlari to‘g‘risidagi farmonini e‘lon qildi. Shu asosda “O‘zbekturzim” milliy kompaniyasi “Ipak yo‘li” o‘tgan tarixiy manzillar bo‘ylab 200 dan ortiq yo‘nalishlar ishlab chiqdi².

Samarqandning memorchiligi o‘zining betakrorligi bilan hamma davrlarda tashrif buyurgan mehmonlar va sayyohlarni hayratga solgan. Samarqand shaharsozligini va memorchiligini takomil bosqichi aynan Temur va uning vorislari davriga to‘g‘ri keladi.....

Samarqandga 1333-yili tashrif buyurgan Ibn Battuta bunday yozadi: “Samarqand dunyoning yirik va go‘zal shaharlaridan biri hisoblanadi. Mazkur shahar kir yuvuvchilar arig‘i sohilida joylashgan. Bu kanaldan bog‘lar va ekinlarni sug‘orish uchun charxpalaklar bilan suv chiqariladi. Shaharda ko‘plab saroylar, samarqandliklarning mahoratini ko‘rsatuvchi yirik imoratlar borki, ularning katta qismi shaharning o‘zidek vayrona ahvolda yotibdi. Shaharda na devor va na darvozalar

¹ Ш.Т. Холикулов, А.Э. Курахмедов. XIX аср охири XX аср бошларида Самарқанд шаҳар савдосинининг ўзига хос хусусияти.. Самарқанд шаҳрининг 2750 йиллик юбилейига бағишланган халқаро илмий симпозиум материаллари. Тошкент — Самарқанд Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси «Фан» нашриёти 2007. Б.137
² А.Хўжаев. Буюк ипак йўли: муносабатлар ва тақдирлар. Т.2007. Б.208

mavjud¹”.Shu o‘rinda M.Aleksandrning quyidagi so‘zlari ham kishi e‘tiborini chetda qoldirmaydi.Samarqand haqida eshitgan hamma narsa haqiqat, mutlaqo hamma narsa! Faqat bitta narsa: bu men tasavvur qilganimdan ham chiroyli bo‘lib chiqdi²” deydi M.Aleksandr.

Samarqand shahrining o‘tmishi va bugungi kundagi yutuqlari uning jahon sivilizatsiyasidagi o‘rni haqida hikoya qiladi.Samarqand o‘zining qog‘ozi bilan ham mashhur bo‘lgan. O‘rta asrlarga, xususan Somoniylar davriga kelib Samarqand eng noyob qog‘oz ishlab chiqarish markaziga aylandi. Samarqand qog‘ozi o‘zining sifati va nafisligi bilan dong taratadi. Keyinroq Zahiriddin Muhammad Bobur o‘z esdaliklarida: “Eng yaxshi qog‘oz Samarqandda ishlab chiqariladi. Qog‘oz tegirmonining arig‘i Konigildan oqib keladi. Konigil Siyoh Ob (Siyob) daryosi bo‘yida ko‘plab qog‘oz tegirmoni bor edi³”, deb yozadi. 1998-yil 23-iyunda tadbirkor “Konigil Meros” xususiy qog‘oz ishlab chiqarish korxonasini ishga tushirdi. Korxonada ilk bor qo‘lbola Samarqand qog‘ozini paxta tolasidan tayyorlagan bo‘lsa, keyinchalik u zig‘ir, ipak tolasidan xam ishlab chiqarila boshlandi. Ushbu loyiha YUNESKO va Yaponiyaning JICA tashkiloti homiyligida amalga oshirilgan bo‘lib, Samarqandda yo‘qolib borayotgan qadimiy, an‘anaviy xalq san‘atini qayta tiklashni rivojlantirishga qaratilgan. Hozirgi kunda ipak qurti tolasidan tayyorlanayotgan Samarqand qog‘ozi XIII-XIV asrlarda ishlab chiqarilgan qog‘ozlardan o‘z sifati bilan qolishmaydi. Kelajakda ipak qog‘oz ishlab chiqarish bo‘yicha Samarqand shahri o‘zining an‘anaviy qadimiy shuhratini tiklab oladi.

¹ С.М. Бабаев, М.А. Ахмедов АМИР ТЕМУР ВА ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИ ОБИДАЛАРИ МЕЪМОРЧИЛИК ХУСУСИЯТЛАРИ. Самарқанд шаҳрининг 2750 йиллик юбилейига бағишланган халқаро илмий симпозиум материаллари. Тошкент — Самарқанд Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси «Фан» нашриёти 2007.Б.231

² https://uzbekistan.travel/History_of_Samarkand

³ Д. Султонова, З.А. Мухторов. «МУҚАДДАС ҚОҒОЗ» ЁХУД САМАРҚАНД ҚОҒОЗИНИНГ ҚАЙТА ТИКЛАНИШИ. . Самарқанд шаҳрининг 2750 йиллик юбилейига бағишланган халқаро илмий симпозиум материаллари. Тошкент — Самарқанд Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси «Фан» нашриёти 2007.Б.163

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Самарқанд шаҳрининг 2750 йиллик юбилейига бағишланган халқаро илмий симпозиум материаллари. Тошкент — Самарқанд Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси «Фан» нашриёти 2007.Б.202

2. <https://lex.uz/> .Samarqand shahrining 2750 yilligi nishonlashga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 25.07.2006 yildagi PQ-426-son

3. Р.Г.Клавихо Самарқандга-Амир Темур Саройига Саёҳат кундалиги(1403-1406).Т.2010.Б.199

4. У. Мавланов Самарқанд в системе древних путей среднеазиатского междуречья. Самарқанд шаҳрининг 2750 йиллик юбилейига бағишланган халқаро илмий симпозиум материаллари. Тошкент — Самарқанд Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси «Фан» нашриёти 2007.Б.102

5. А.Хўжаев. Буюк ипак йўли: муносабатлар ва тақдирлар. Т.2007. Б.208.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10843783>

MAKTABGACHA TA'LIM KLASTERI RAQOBATBARDOSH KADRLAR TAYYORLASH MEXANIZMI SIFATIDA

Xayriddinova Parvinabonu Baxtiyor qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
Maktabgacha ta'lim fakulteti talabasi

ANNOTATSIYA

Maktabgacha ta'limni klaster yondashuvini tatbiq etish uchun, ta'lim kontekstida klaster sharoitini yaratish muhim vazifa hisoblanadi. Klaster sharoiti esa, barcha ta'lim turlarining umumiy maqsadlari va xususiy manfaatlarini inobatga oladigan hamkorlikdagi o'quv reja va o'quv dasturlari orqali amalga oshirish to'g'risida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: *Klaster, uzluksiz ta'lim, infrastruktura, texnologiya, ta'lim, strategiya, subyekt.*

АБСТРАКТНЫЙ

Для реализации кластерного подхода в дошкольном образовании важной задачей является создание кластерной среды в сфере образования. Отмечается, что условия кластера будут реализовываться через совместную учебную программу и образовательные программы, учитывающие общие цели и частные интересы всех видов образования.

Ключевые слова: *Кластер, непрерывное образование, инфраструктура, технологии, образование, стратегия, предмет.*

ABSTRACT

In order to implement the cluster approach to pre-school education, it is an important task to create a cluster environment in the context of education. It is said that the cluster conditions will be implemented through a cooperative curriculum and educational programs that take into account the common goals and private interests of all types of education.

Keywords: *Cluster, continuous education, infrastructure, technology, education, strategy, subject.*

Maktabgacha ta'lim klasteri tarmoq tizimni innovatsion rivojlanishiga olib keladi. Ma'lumki, har qanday tarmoqning innovatsion rivojlanishi tegishli ilmiy asossiz rivojlanmaydi.

Ta'kilash joizki, uzluksiz kasbiy ta'lim tizimining tarkibiy qismi sifatida maktabgacha ta'lim klasteri turli darajadagi ta'lim muassasalri orasidagi aloqani mustahkamlash, talabalarning amaliy tayorgarlik sifatini yaxshilash, o'quv jarayonini samaradorligini oshirish va maktabgacha ta'lim tizimida izchillik va integratsion jarayonlar tamoyilini amalga oshirish imkonini beradi.

Maktabgacha ta'lim klasteri – bu asosan bo'g'in ichidagi gorizont al aloqalarga asoslangan ilm fan-texnologiya-biznes innovatsion zanjiridagi ta'lim, o'zaro ta'lim va mustaqil ta'lim vositalari tizimidir. Shu bilan birga ta'lim klasteri – bu —oddiy insonlarni tayyorlash bo'yicha vertikal munosabatlar bilan bog'langan va ko'rsatilgan mahsulotni ishlab chiqarish bo'yicha texnologiyalar bilan almashish bo'yicha gorizont al munosabatlari bilan bog'langan ijtimoiy institutlar yig'indisidir. Shunday qilib, maktabgacha ta'lim klasteri – bu tarmoqqa tegishlilik belgisi va tarmoq korxonlarai bilan hamkorlik munosabatlari bilan birlashgan ta'lim muassasalarining o'zaro bog'liq majmuasidir.

Inson faoliyatining o'ziga xos turi sifatidagi maktabgacha ta'limning uzluksizligi, ushbu uzluksizlikni avvalgi umumlashgan tajriba va uni aniq faoliyat maxsulini olish

uchun qo'llashni bilish bilan bog'liq bo'lgan nazariy va amaliy tomonlari uzluksiz maktabgacha ta'lim tizmining integrativ ta'lim tuzilmasi bo'lgan ta'lim klasterida amalga oshadi.

Maktabgacha ta'lim klasterining samarali rivojlanishi uning muvaffaqiyatiga ta'sir ko'rsatuvchi quyidagi shart-sharoitlar va omillarga bog'liq:

talabga javob beradigan texnologik va ilmiy infrastrukturaning mavjudligi;

qatnashchilarning o'zaro hamkorlikka ruhiy jihatdan tayyorligi;

klaster subyektlari o'rtasida axborot almashishni ta'minlovchi kuchli axborot texnologiyalari.

Bularga qo'shimcha ravishda quyidagilarni ham keltirib o'tish lozim:

ta'lim klasterini rivojlantirishning turli darajalardagi mustahkam strategiyasining mavjud bo'lishi;

tajribadan o'tkazishga yo'naltirilgan dastur va loyihalarni boshqarish hamda amalga oshirishning samarali mexanizmlarini qo'llash imkoniyati;

ta'limni klasterlashtirish bilan bog'liq ilmiy-amaliy ishlarni muvaffaqiyatli amalga oshirish;

ularda samaradorlikka erishish uchun mavjud texnologik va ilmiy infrastrukturani jarayonga moslashtirish;

ta'lim klasteri subyektlarida targ'ibot-tashviqot ishlarini amalga oshirish vositasida ularning mazkur innovatsion jarayonni to'la anglab yetishlariga erishish, hamkorlik ko'p tomonlama manfaat keltirishini anglashlariga imkon yaratish;

klasteri rivojlantirishning puxta o'ylangan strategiyasini, loyiha-ni muvaffaqiyatli boshqarishning usul va yo'llarini ishlab chiqish;

qatnashchilar o'rtasida tezkor axborot almashish imkoniyatini yaratish va hokazo.

Demak, maktabgacha ta'limni klasterlashtirish bilan bog'liq ilmiy-amaliy ishlarni muvaffaqiyatli amalga oshirish, ularda samaradorlikka erishish uchun mavjud texnologik va ilmiy infrastrukturani jarayonga moslashtirish, subyektlarda targ'ibot-tashviqot ishlarini amalga oshirish vositasida ularning mazkur innovatsion jarayonni

to'la anglab yetishlariga erishish, hamkorlik ko'p tomonlama manfaat keltirishini anglashlariga imkon yaratish, klasteri rivojlantirishning puxta o'ylangan strategiyasini, loyihani muvaffaqiyatli boshqarishning usul va yo'llarini ishlab chiqish, qatnashchilar o'rtasida tezkor axborot almashish imkoniyatini yaratish klasterining muvaffaqiyat garovi, degan xulosaga kelish mumkin. Lekin bu juda keng ko'lamdagi tashkiliy jarayon bo'lib, ko'p vaqt va aniq maqsadga yo'naltirilgan faoliyatni talab qiladi.

Ta'limni klasterlashtirish bilan shug'ullangan N.N.Davidova, B.M.Igoshev [4; 75- b.], G.E.Zaxidovalarning ta'kidlashlaricha, klasteri rivojlantirishning aniq samaralari 5-7 yilda ko'zga tashlana boshlaydi.

Ta'limga nisbatan klaster yondashuvi boshqaruv organlariga tizim ichida samarali o'zaro ta'sir o'tkazish uchun muayyan vositalar bilan ta'minlash, muammolarni yaxshiroq tushunish, turli darajalardagi rivojlanishning ilmiy asoslarini rejalashtirish imkonini beradi. Bularning barchasi ta'lim klasterining katta ilmiy-amaliy ahamiyatga ega jarayon ekanligi haqidagi fikrlarni tasdiqlaydi. Ta'lim klasteri tizimning raqobatbardoshligini ta'minlovchi muhit va shart-sharoitni yaratgan holda, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va texnologik ahamiyati orta boradi.

Maktabgacha ta'limni klaster yondashuvi asosida ta'lim jarayoni ishtirokchilarining kompetensiyalarini takomillashtirish bir mintaqaviy hududda joylashgan oliy va umumta'lim muassasalari hamkorligidagi klaster tuzilmasi asosida samarali tus oladi. Uning faoliyati subyektlarning o'zaro hamkorlikdagi loyihalashtirilgan, huquqiy asoslar bilan ta'minlangan variativ o'quv rejalar, dastur va loyihalarni ishlab chiqish hamda tatbiq qilish bilan amalga oshiriladi. Uzluksiz ta'lim turlari o'zaro hamkorlik asosidagi klaster tuzilmasini tashkil qilishda iste'molchilar talablariga javob beradigan ijtimoiy buyurtma yetkazib beruvchilarning alohida va integratsion faoliyat mexanizmlari va bundan kutiladigan natijalarni belgilab olish muhim sanaladi.

Maktabgacha ta'limni klaster yondashuvini tatbiq etish uchun, ta'lim kontekstida klaster sharoitini yaratish muhim vazifa hisoblanadi. Klaster sharoiti esa, barcha ta'lim turlarining umumiy maqsadlari va xususiy manfaatlarini inobatga oladigan hamkorlikdagi o'quv reja va o'quv dasturlari orqali amalga oshiriladi. Ta'lim klasterida iste'molchining asosiy talabi ta'lim oluvchilarning o'quv dasturlardagi nazariy bilimlar bilan birga amaliy faoliyatga ham tayyorligi, ta'limning keyingi turi yoki ishlab chiqarishda ishni darhol boshlash va ta'lim muassasasida olingan bilimlarni muayyan vazifalarda qo'llay olish qobiliyatida namoyon bo'ladi. Mazkur yo'nalish bo'yicha tadqiqot olib borgan S.M.Cherdansev bunday ko'nikmalar amaliyot davomida shakllantirilishi lozim, bu esa, bir tomondan, professional bilimlarni boyitishga imkon beruvchi ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lsa, boshqa tomondan, kelajakda bo'lajak mutaxassisning ish faoliyatidagi talablarga javob berishini baholash uchun —sinov muddati ham bo'lishi mumkin, degan xulosa beradi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. Prezident Sh.Mirziyoyev olimlar va yoshlar bilan fikr almashdi. 31.01.2020. <https://uza.uz/uz/posts>
2. N.Sh.Abdullayeva Maktabgacha ta'limga klasterli yondashuv tatbiq etish orqali ta'lim sifati samaradorligini oshirish. Xalq ta'limi ilmiy-metodik jurnali Toshkent, 2021. № 6 –B.126-130
3. N.Sh.Abdullayeva Management of Preschool Education System in Cluster Approach http://www.revistageintec.net/index.php/revista/article/view/2040_B1671-1680
4. Qilichova M. (2021) Maktabgacha ta'limda elementar matematik tushunchalarni rivojlantirish muammolari. Maktabgacha ta'lim jurnali .4(Preschool education journal)
5. Qodirova F.R., Qodirova R.M. Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. – T., Istiqolol, 2006

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10843829>

LITERARY MAVERICKS: AUTHORS WHO MASTERFULLY USE STYLISTICALLY MARKED WORDS IN THEIR WORKS

Tilavova Malika Mamaraimovna

Teacher of English
Language Theory and Practice Department,
JDPU (Jizzakh State Pedagogical University)
malikatilavova005@gmail.com

Khidirova Hilola

JDPU (A.L) Direction of social and humanitarian sciences
1st stage student

ANNOTATION

This article analyzes the creativity and rare works of authors who are distinguished by their language skills, new use of stylistic words, and unique narrative styles in the field of literature. These literary mavericks push the boundaries of language, challenge traditional conventions, and create works that have a lasting impact on readers. This article explores and analyzes the works of authors who skillfully use stylistically marked words to create compelling stories that resonate with audiences around the world.

Key words: *Stylistically marked words, literary mavericks, connotations, Virginia Woolf, Gabriel García Márquez, Toni Morrison, James Joyce, Jane Austen, ardently, Scott Fitzgerald, ceaselessly, excerpt, iconic.*

INTRODUCTION

Words are powerful tools that shape our thoughts, emotions, and interactions with others. Stylistically marked words, which carry additional connotations, emotions, or

cultural associations, have a profound impact on communication. By infusing language with richness, nuance, and depth, stylistically marked words can evoke strong emotional responses, convey subtle nuances, and enhance the overall effectiveness of communication. Literary books are a treasure trove of stylistically marked words that captivate readers with their evocative language, vivid imagery, and nuanced storytelling. From poetic descriptions to powerful metaphors, these words enhance the beauty, depth, and impact of the narrative, creating a rich tapestry of language that immerses readers in the world of the story. In the realm of literature, there are certain authors who stand out for their mastery of language, their innovative use of stylistically marked words, and their ability to captivate readers with their unique storytelling techniques. These literary mavericks push the boundaries of language, challenge traditional conventions, and create works that leave a lasting impact on readers. In this article, we will explore the works of authors who expertly wield stylistically marked words to craft compelling narratives that resonate with audiences around the world. Stylistically marked words in literary books serve as powerful tools that enhance the beauty, depth, and impact of the narrative. Through evocative language, vivid imagery, and nuanced storytelling, these words captivate readers, evoke emotions, and convey complex ideas with precision and artistry.

METHODS

Authors who masterfully use stylistically marked words in their works are literary trailblazers who push the boundaries of language, challenge conventions, and create works of enduring beauty and significance. Through their innovative use of language, vivid imagery, and evocative storytelling, these authors captivate readers, provoke thought, and inspire a deeper appreciation for the power of words. By exploring the works of authors such as **Virginia Woolf, Gabriel García Márquez, Toni Morrison, and James Joyce**, we gain insight into the transformative potential of language and the artistry of storytelling, highlighting the profound impact that stylistically marked

words can have on shaping our understanding, perception, and emotional response to literature.

The artful use of stylistically marked words in literary books elevates the power of language to evoke empathy, provoke thought, and create lasting impressions on readers, enriching the reading experience and highlighting the transformative potential of words. Stylistically marked words are essential in communication for their ability to evoke emotions, add depth and nuance, enhance descriptive power, establish tone and mood, and foster creativity and innovation. By harnessing the power of stylistically marked words, individuals can elevate their communication, engage their audience, and create meaningful connections that resonate on a deeper level. Embracing stylistically marked words allows us to unlock the full potential of language, enriching our communication, enhancing our storytelling, and fostering a greater appreciation for the artistry and beauty of words.

RESULTS

1. Virginia Woolf:

Virginia Woolf is renowned for her experimental and lyrical writing style, characterized by her use of stream-of-consciousness narration, vivid imagery, and evocative language. In works such as “To the Lighthouse” and “Mrs. Dalloway,” Woolf employs stylistically marked words to delve into the inner thoughts, emotions, and perceptions of her characters, creating a rich tapestry of language that immerses readers in the complexities of human experience. Woolf’s poetic prose, intricate symbolism, and nuanced exploration of themes such as memory, time, and identity showcase her mastery of language and her ability to convey profound insights with elegance and depth.

2. Gabriel García Márquez:

Gabriel García Márquez, the Colombian author and Nobel laureate, is celebrated for his magical realism and lush, fantastical storytelling. In works such as “One Hundred Years of Solitude” and “Love in the Time of Cholera,” García Márquez uses

stylistically marked words to blur the boundaries between reality and fantasy, weaving intricate narratives that blend the ordinary with the extraordinary. His vivid descriptions, vivid imagery, and imaginative language create a dreamlike atmosphere that transports readers to enchanting worlds filled with wonder, mystery, and enchantment. García Márquez's innovative use of language and his ability to infuse his stories with magic and myth have made him a beloved and influential figure in the world of literature.

3. Toni Morrison:

Toni Morrison, the acclaimed American author and Nobel laureate, is known for her lyrical prose, powerful storytelling, and profound exploration of race, identity, and history. In works such as "Beloved" and "The Bluest Eye," Morrison employs stylistically marked words to convey the emotional depth, cultural richness, and historical resonance of her narratives. Her poetic language, evocative imagery, and nuanced characterizations create a haunting and immersive reading experience that lingers in the minds of readers long after they have finished the book. Morrison's masterful use of language and her ability to capture the complexities of the human experience with grace and insight have earned her a place among the literary greats of our time.

4. James Joyce:

James Joyce, the Irish author and modernist pioneer, is revered for his groundbreaking novel "Ulysses," a work of unparalleled linguistic complexity and stylistic innovation. Joyce's use of stylistically marked words, experimental narrative techniques, and intricate wordplay push the boundaries of language and challenge readers to engage with the text on multiple levels. In "Ulysses," Joyce employs stream-of-consciousness narration, puns, allusions, and linguistic experimentation to create a dense, multilayered narrative that mirrors the complexities of the human mind and the richness of human experience. Joyce's bold and inventive use of language has had a

profound influence on modern literature and continues to inspire writers and readers alike to explore the possibilities of language and storytelling.

DISCUSSION

Let's delve into examples of stylistically marked words from literary books, analyzing their significance and impact on the reader's experience.

1. Example from "**Pride and Prejudice**" by Jane Austen:

"In vain have I struggled. It will not do. My feelings will not be repressed. You must allow me to tell you how **ardently** I admire and love you."

In this excerpt from Jane Austen's classic novel "Pride and Prejudice," the use of the word "**ardently**" is a stylistically marked word that conveys Mr. Darcy's intense and passionate feelings for Elizabeth Bennet. The word "ardently" evokes a sense of fervor, devotion, and emotional intensity, highlighting the depth of Mr. Darcy's admiration and love for Elizabeth. This stylistically marked word adds a layer of emotional complexity to the scene, revealing the depth of Mr. Darcy's emotions and underscoring the romantic tension between the two characters.

1. Example from "**The Great Gatsby**" by F. Scott Fitzgerald:

"So we beat on, boats against the current, borne back **ceaselessly** into the past."

In this iconic closing line from F. Scott Fitzgerald's novel "The Great Gatsby," the use of the word "**ceaselessly**" is a stylistically marked word that conveys the cyclical nature of time and memory. The word "ceaselessly" suggests a relentless, unending movement, emphasizing the characters' futile attempts to escape the past and the inevitability of their fate. This stylistically marked word imbues the passage with a sense of melancholy, resignation, and existential reflection, leaving a lasting impression on the reader and underscoring the novel's themes of nostalgia, loss, and the passage of time.

1. Example from "**Beloved**" by Toni Morrison:

"She is a friend of my mind. She **gather** me, man. The pieces I am, she gather them and give them back to me in all the right order."

In this poignant passage from Toni Morrison's novel "Beloved," the use of the word "**gather**" is a stylistically marked word that conveys the transformative power of friendship and love. The word "gather" evokes a sense of unity, healing, and restoration, highlighting the profound emotional connection between the characters and the healing process of self-discovery and acceptance. This stylistically marked word imbues the passage with a sense of intimacy, empathy, and resilience, showcasing the redemptive power of human connection and the healing potential of love.

1. Example from "**1984**" by **George Orwell**:

"War is peace. Freedom is slavery. Ignorance is strength."

In George Orwell's dystopian novel "1984," the use of paradoxical statements such as "*War is peace*" and "*Freedom is slavery*" are stylistically marked words that convey the oppressive and manipulative nature of the totalitarian regime. These paradoxes subvert traditional meanings and invert moral values, creating a sense of disorientation, confusion, and cognitive dissonance in the reader. This stylistically marked language serves to underscore the novel's themes of propaganda, control, and the distortion of truth, challenging the reader to question the power of language and the manipulation of reality in a dystopian society.

CONCLUSION

Stylistically marked words are those that carry specific connotations or associations that make them stand out in a particular context, while stylistically neutral words are those that do not carry any particular connotations or associations. Stylistically marked words can also be used to create a particular tone or mood in a piece of writing or speech. For example, a writer may choose to use stylistically marked words to create a sense of urgency or drama, while using stylistically neutral words to convey information in a more straightforward manner.

Stylistically marked words in literary books serve as powerful tools that enhance the beauty, depth, and impact of the narrative. Through evocative language, vivid imagery, and nuanced storytelling, these words captivate readers, evoke emotions, and

convey complex ideas with precision and artistry. By analyzing examples of stylistically marked words from literary books, we gain insight into the significance and impact of language in shaping our understanding, perception, and emotional response to literature.

REFERENCES

1. Tilavova, M. (2021). *The Impact Of Motivation In Learning Foreign Languages. Журнал иностранных языков и лингвистики, 4(9).*
2. Tilavova, M. M. (2022). *THEORETICAL GRAMMAR OF ENGLISH AND THE MAIN DOMAINS OF LANGUAGE IN IT. Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal, 2022(1), 320-330.*
3. Tilavova, M. (2021). *РОЛЬ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕКА. Журнал иностранных языков и лингвистики, 4(9).*
4. Tilavova, M. (2021). *Variability Of Phraseological Units In English And Semantic Problems In Translation. Журнал иностранных языков и лингвистики, 4(9).*
5. Tilavova, M. (2021). *The importance of learning a second language and its benefits for the individual. Журнал иностранных языков и лингвистики, 4(9).*
6. Tilavova, M. (2021). *INVERSION IS A BRIDGE TO THE WONDERS OF THE LANGUAGE WORLD. Журнал иностранных языков и лингвистики, 2(3).*
7. Tilavova, M. (2020). *Language is a bridge to the wonders of the world. Журнал дошкольного образования, (1).*
8. Mamaraimovna, T. M. (2022, January). *THE ROLE OF MODERN UZBEK WOMEN IN THE PROSPERITY OF THE MOTHERLAND. In Conference Zone (pp. 226-230).*
9. Saporbayevich, A. O., & Mamaraimovna, T. M. (2022). *THE STRUCTURAL FEATURES OF WORDS RELATED TO EDUCATION IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(14), 123-128.*

10. Saporbayevich, A. O., & Mamaraimovna, T. M., Abdug'appon o'g'li, A.N. (2022). [THE USE OF LEXICAL UNITS RELATED TO EDUCATION IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES](#). *JOURNAL OF NORTHEASTERN UNIVERSITY*, 25(04), 1383-1397.

11. Saporbayevich, A. O., & Mamaraimovna, T. M. (2022). [NEOLOGISMS AS A LINGUISTIC UNIT AND THE INTERPRETATION OF SUCH WORDS THAT ENTERED THE UZBEK LANGUAGE](#). *Xorijiy tilni ikkinchi til sifatida o'qitish va o'rganishdagi muammo va yechimlar*, 230-233.

12. Saporbayevich, A. O., & Mamaraimovna, T. M. (2022). [THE ROLE OF THE VOCABULARY MAGNITUDE OF THE LANGUAGE IN THE STUDY OF EDUCATIONAL LEXICAL UNITS IN UZBEK AND ENGLISH](#). *Xorijiy tilni ikkinchi til sifatida o'qitish va o'rganishdagi muammo va yechimlar*, 227-229.

13. Saporbayevich, A. O., & Mamaraimovna, T. M. (2022). [Using educational idioms in English and they are a bright way to get to know the lives of native speakers](#). *NAMANGAN INSTITUTE OF ENGINEERING AND TECHNOLOGY*, 17-20

14. Tilavova, M. (2021). *THE USE OF THE INVERSION IN THE LITERARY CONTEXT*. *Turkish Journal of Physiotherapy and Rehabilitation*, 32(3), 35460-35471.

15. Tilavova, M. M. (2022). [EFFECTIVENESS OF STATE YOUTH POLICY IN OUR COUNTRY](#). *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*, 2022(1), 277-286.

16. Tilavova, M. M. (2022). [NATURE OF SEMANTIC CHANGE: LINGUISTIC METAPHOR AND LINGUISTIC METONYMY](#). *INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE THE 3RD INTERNATIONAL CONFERENCE ON XXI CENTURY SKILLS IN LANGUAGE TEACHING AND LEARNING*, 131-133.

17. Tilavova, M. M. (2022). [LEXICOGRAPHY IS AS A BASIS OF LINGUISTIC INTERPRETATION](#). *INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE THE 3RD INTERNATIONAL CONFERENCE ON XXI CENTURY SKILLS IN LANGUAGE TEACHING AND LEARNING*, 153-155.

18. Tilavova, M. (2021). *Innovative Technologies Are the Demand of the Modern Era and the Path to the Door of Success*. *International Journal of Trend in Scientific Research and Development*, 6(1), 1410-1412.

19. Tilavova, M. (2020). *The Power Of The Mysterious Inversion In Literary Books*. *THE AMERICAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE AND EDUCATION INNOVATIONS*, 2(11) 592-598.

20. Tilavova, M. (2020). *TIL- DUNYO MO'JIZALARINI O'RGANISHGA ELTUVCHI KO'PRIK. НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ: ВЫЗОВЫ XXI ВЕКА*, 11(4), 71-75.

21. Tilavova, M. (2021). *HOW TO AVOID PLAGIARISM. ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ*, 19(3), 1044-1048.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10843877>

O‘ZBEKISTONDA YASHIL IQTISODIYOTGA O‘TISH JARAYONI MUAMMO VA YECHIMLARI

Teshaboyev Baxramjon
Andijon davlat universiteti
Ijtimoiy iqtisodiyot kafedrası
magistranti

ANNOTATSIYA

Bu maqola "O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayoni: Muammo va yechimlar" mavzusini ko‘rib chiqish, yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonining O‘zbekiston iqtisodiyotida tutgan o‘rni va uning muammolarini tahlil qiladi. Muqaddima bo‘limida, O‘zbekistonning iqtisodiy rivojlanishi va yashil iqtisodiyotga o‘tishning zarurati ta‘riflangan. Usullar bo‘limida, yashil iqtisodiyotga o‘tishni oshirish uchun O‘zbekiston hukumati tomonidan jalb qilinayotgan tashqi investitsiyalar va siyosiy usullar ko‘rib chiqiladi. Natijalar bo‘limida, yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonining amaliy natijalari va ularning iqtisodiyotga ta‘siri o‘rganiladi. Muhokama bo‘limida, muammolar va ularning yechimlari haqida mulohazalar keltiriladi. Maqola, O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonini o‘rganishda, uning muhimligini va mulohazalarni taqdim etadi.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, investitsiyalar, ekologik muammolar, ommaviy qo‘llanilish, texnologiyalar, korporativ sektor

KIRISH.

Yashil iqtisodiyot, ekologik ta‘sirlarni ko‘paytirish, energiya isrofligini kamaytirish va ekologik muhitni saqlash orqali iqtisodiyotning o‘ziga xos shaklini

ifodalaydi. O‘zbekiston ham bu yo‘nalini rivojlantirishda ko‘plab muammolarga duch kelmoqda.

Respublikamiz — bugungi kunda o‘rta Osiyoning markazida joylashgan, tabiiy boyliklarga egadir. O‘zbekiston, geografik joylashuvi tufayli, o‘zining mukammal iqtisodiyot tizimiga ega. Iqtisodiyoti, asosan, qishloq xo‘jaligi va neft-gaz sanoati sohasida bo‘lgan resurslar, shuningdek, xom ashyo sanoati va to‘qimachilikni o‘z ichiga olgan.

So‘nggi yillarda, hukumatimiz "yashil iqtisodiyot" tushunchasini qo‘llab-quvvatlashga alohida e‘tibor qaratmoqda. Yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayoni muhim muammolari va ularning hal qilinishi uchun yechimlar maqolaning asosiy qismidir. Bu qism maqolada keltirilgan muammolar va ularni bartaraf etish uchun tavsiyalarni o‘z ichiga oladi. Birinchi navbatda, energiya isrofiligini kamaytirish va energiya samaradorligini oshirishning zarur choralari ko‘rib chiqiladi. O‘zbekiston energiya iste‘moli yuqori darajada bo‘lishiga qaramay, energiya isroflari ham yuqoridir. Bu holat energiya tejamkorligini oshirish va alternativ energiya manbalariga qaratiladigan o‘zgarishlarni talab qiladi. Ikkinchi muammolardan biri ekologik muhitni saqlashdir. O‘zbekiston sanoat sohasidagi taraqqiyot ekologik holatga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Bu muammolarga energiya texnologiyalarining rivojlantirilishi va ekologik sohalar va iqtisodiy muhitni saqlashga yo‘naltirilgan dasturlar ishlab chiqildi.

Qishloq xo‘jaligi va iqtisodiyotni rivojlantirish ham muhim muammolardan biridir. Bu yerda, iqtisodiyotni rivojlantirish, qishloq xo‘jaligini yaxshilash, mahsulotlarni sotishning ko‘paytirilgan ahamiyatiga ega bo‘lgan o‘ziga xos siyosat va dasturlar muhokama qilinishi kerak. O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonida o‘tkazilayotgan reformalarning boshqa iqtisodiy va ijtimoiy sohalar uchun muhim, shuningdek, ularning amaliy yechimlarini tahlil qilish kerak. Maqola, O‘zbekistonning yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonini tahlil qilish va yangi yondashuvlar ishlab chiqish uchun keng doirada qiziqarli vaqtili ma’lumotlar ko‘rib chiqadi.

Usullar:

O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonining usullarini va ularning amaliyotda qanday qo‘llanilishi haqida so‘z yuritiladi. Yashil iqtisodiyotga o‘tishni oshirish uchun hukumatimiz quyidagi usullardan foydalanadi:

1. Investitsiyalar va infrastruktura o‘zgartirish: Yashil iqtisodiyotga o‘tish uchun zarur bo‘lgan investitsiyalar, infrastruktura tuzilishlarini va o‘zgartirishlarni ta‘minlashda katta ahamiyatga ega. Hukumat tashqi investitsiyalar va infrastruktura tuzilishlarini o‘rnatish, energiya qo‘llash, transport tizimlarini yaxshilash, va ekologik texnologiyalarni rivojlantirish yo‘li bilan yashil iqtisodiyotga o‘tishni rag‘batlantiradi.

2. Siyosiy tadbirlar va qonunlar: Respublikamiz yashil iqtisodiyotni ta‘minlash va uning ta‘sirini oshirish uchun qonunlar va siyosiy tadbirlar qabul qiladi. Bu tadbirlar, ekologik xavfsizlikni ta‘minlash, energiya istiqbollari bo‘yicha qonunlar va sertifikatlashtirish tizimlarini o‘rnatish, va o‘zaro aloqalarni rivojlantirish.

3. Ta‘lim va tarbiya: Yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonida ta‘lim va tarbiyani rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Universitetlar, ilmiy tadqiqot markazlari va hokimiyat o‘zaro hamkorlik qilish orqali ekologik muammolarni hal qilish va yangi innovatsiyalarni ishlab chiqishda yordam beradi.

4. Ommaviy tashviqot va ko‘rgazmalar: O‘zbekiston hokimiyati, ommaviy tashviqotlarni qo‘llab-quvvatlash va ekologik muammolarni hal qilish yo‘nalishida ommaviy ko‘rgazmalardan foydalanadi. Ekologik muammolar va yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonida ommaviy qo‘llaniladigan shakllarda fikr almashishlar va ko‘rgazmalar tashkil etiladi.

Natijalar:

Yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonining natijalari O‘zbekiston iqtisodiyoti chuqur ta‘sir ko‘rsatmoqda. Quyida asosiy natijalar ko‘rib chiqilgan:

1. Ekologik muammolar: Yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonida o‘zbek xom-ashyo sanoati va qishloq xo‘jaligi sohasida ekologik muammolarga duch kelmoqda. Bu, suv resurslarining sanoat va qishloq xo‘jaligida ishlatilishi, ekologik o‘zgarishlar va biologik omillarning zararliligi o‘z ichiga oladi.

2. Yashil energiya sanoati rivojlanishi: Yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida, O'zbekiston energiya sanoati yashil energiya manbalariga o'tish, masalan, quyosh energiyasi va shamol energetikasi rivojlanishiga diqqatni qaratmoqda. Bu, neft va ko'mir kabi manbalardan foydalanishni kamaytirish va o'zbek energiya tizimini ekologik ravishda o'zgartirishni maqsad qilmoqda.

3. Ekologik bilimlar va texnologiyalar rivojlanishi: Yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida, o'zbek ilmiy jamoasi va texnologik o'zgarishlar va innovatsiyalarni amalga oshirish boshlandi. Bu, ekologik muammolar bilan bog'liq ilmiy tadqiqotlar, ekologik texnologiyala va sifatli malumotlarni olishning kuchaytirilganligini o'z ichiga oladi.

4. Iqtisodiyotni mustahkamlash: Yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida, O'zbekiston iqtisodiyotini mustahkamlash uchun asosiy qadamni qo'yimoqda. Bu, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohasidagi ekologik innovatsiyalar, ishlab chiqarish va iste'mol qilish tizimlarini rivojlantirish, va jamiyatni yashil iqtisodiyotga o'tishda qatnashishga qiziqish yaratish bilan bog'liqdir.

Muhokama:

Mamalakatda yashil iqtisodiyotga o'tish jarayoni muhim jarayonlardan biri bo'lib, bu jarayonlar o'zbek iqtisodiyoti va jamiyatiga katta ta'sir ko'rsatmoqda. Quyidagi muhim masalalar e'tiborga olinmoqda:

1. Investitsiyalar va siyosatning mustaqil qabul qilinishi: Yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida investitsiyalar va siyosiy qarorlar qabul qilinishi muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonda bu sohada qanday o'zgarishlar sodir bo'lganligi va investitsiya bo'yicha siyosatlar nima ekanligi muhimdir.

2. Ommaviy Qo'llanilish: Yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida ommaviy qo'llanilish va mustaqil fikrlashning ahamiyati juda katta. Bu, jamiyat a'zolarini yashil iqtisodiyotga o'tishni tezlashtirishda ekologik bilim va texnologiyalar bo'yicha ko'proq bilimga ega bo'lishlari talab etadi.

3. Xususiy sektorning roli va hamkorliklar: Xususiy sektor, yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida muhim rol o'ynaydi. Ushbu sohada xususiy kompaniyalar, institutlar

va boshqa tashkilotlar rivojlanib bormoqda ularning hamkorlik qilishlarini o'rganish muhimdir.

4. Davlat siyosati: Yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida davlat siyosati muhim ahamiyatga ega. Bu, ichki va tashqi siyosatlar orqali yashil iqtisodiyotni o'zlashtirish va uning mustaqil rivojlanishini ta'minlash uchun zarur bo'lgan siyosatlar va tadbirlar haqida muzokaralar olib borishga yordam beradi.

Ushbu muhokama bo'limi yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonini tasniflab beradi va muhokama qiladi.

Xulosa.

O'zbekiston Respublikasida yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonining ahamiyati, muammolar va ularning bartaraf etilishi uchun tavsiyalarni ko'rib chiqadi. Yashil iqtisodiyotning o'rnatilishida strategiyalar va siyosatning katta ro'li o'ynaydi. Shu bilan birga, energiya isrofiligini kamaytirish, ekologik muhitni saqlash va qishloq xo'jaligini rivojlantirish kabi asosiy muammolarga e'tibor qaratiladi.

So'nggi qismda maqola muhim tavsiyalar beriladi va amalaga oshirilish yo'llari ko'rsatilib o'tiladi. Yashil iqtisodiyotning o'rnatilishiga oid strategiyalar va dasturlar, energiya isrofiligini oshirish va alternativ energiya manbalariga qaratiladigan o'zgarishlar, ekologik sohalar va iqtisodiy muhitni saqlashga yo'naltirilgan siyosat va dasturlar keng doirada o'zgarishlarga ega bo'lishi kerak. O'zbekiston iqtisodiyotining yashil iqtisodiyotga o'tishda qanday qadam tashlashi kerakligini, muhimligini anglash va yashil iqtisodiyotni o'rnatish jarayonini mustahkam qilish uchun muhim maslahatlar ko'rib chiqildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. *"O'zbekiston Respublikasi Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishning strategik ko'rsatkichlari" - Iqtisodiyot vazirligi*
2. *"O'zbekiston Respublikasi Oziq-ovqat mahsulotlari kompleksining yashil iqtisodiyotga o'tishning" - Iqtisodiyot vazirligi*
3. *"The Green Economy: Environment, Sustainable Development and the Politics of the Future" - Robert Pollin*
4. *"Green Economics: Confronting the Ecological Crisis" - Robin Hahnel*
5. *"The Green Economy in Practice: Lessons from Practice and Implementation" - UNEP*
6. *"Green Growth: Towards a Sustainable Future" - OECD*
7. *"The Economics of Climate Change: The Stern Review" - Nicholas Stern*
8. *"Ecological Economics: Principles and Applications" - Herman Daly, Joshua Farley*
9. *"Green Development: Environment and Sustainability in the Third World" - W.M. Adams*
10. *"Sustainable Development: Economics and Policy" - Paul Ekins*

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10843967>

BRIDGING THE GAP BETWEEN EDUCATION AND HEALTHCARE FOR HOSPITALISED CHILDREN

Teshaboyev Akramjon Yuldashevich

Andijan State Institute of Foreign Languages

Head of the Department of Pedagogy and Psychology.

e-mail: akramjon60@mail.ru

ANNOTATION

Hospitalization can be a challenging and disruptive experience for children, affecting not only their physical health but also their emotional well-being and education. While the primary focus of healthcare professionals is understandably on treating the child's medical condition, the extended absence from school and disruption to their normal routine can have significant consequences for their academic and social development. This is where hospital pedagogy comes in - an interdisciplinary approach that aims to bridge the gap between education and healthcare for hospitalized children. By providing individualized educational support and promoting a sense of normalcy and continuity, hospital pedagogy can help mitigate the negative impacts of hospitalization and promote better outcomes for children. In this article, we will explore the key components and benefits of hospital pedagogy, as well as the challenges and barriers to its effective implementation. We will argue that hospital pedagogy is a vital component of comprehensive and compassionate care for hospitalized children, and that greater investment and support is needed to ensure that all children have access to this essential service.

Key words: *hospital, pedagogy, research, components, psychosocial well-being, healthcare, study, medical.*

Introduction

Hospitalisation can have profound effects on the educational experiences and psychosocial well-being of children, often disrupting their academic routines and social interactions. For hospitalised children, maintaining educational continuity becomes paramount to mitigate the adverse consequences of prolonged medical stays. Hospital pedagogy, as an interdisciplinary approach, aims to bridge the gap between education and healthcare by providing tailored educational support to children receiving medical treatment. This study explores the role of hospital pedagogy in addressing the educational needs of hospitalised children and fostering holistic care within healthcare settings.

Methods:

This study employed a mixed-methods research design to investigate the efficacy of hospital pedagogy in supporting the educational needs of hospitalised children. Qualitative interviews were conducted with hospital pedagogues, educators, healthcare professionals, and parents to gather insights into their experiences and perspectives on hospital pedagogy. Additionally, quantitative surveys were administered to hospitalised children to assess their satisfaction with educational support services and perceived impact on their academic progress and well-being. Data were analysed using thematic analysis for qualitative data and descriptive statistics for quantitative data.

Results:

Qualitative findings revealed that hospital pedagogy plays a crucial role in addressing the educational needs of hospitalised children by providing individualised educational support, facilitating academic continuity, and promoting psychosocial well-being. Hospital pedagogues collaborated closely with healthcare teams to integrate educational activities into the hospital environment, tailoring interventions to meet the unique needs of each child. Educators and healthcare professionals recognised the importance of interdisciplinary collaboration and the positive impact of hospital

pedagogy on children's educational outcomes and overall adjustment during hospitalisation.

Quantitative results indicated high levels of satisfaction among hospitalised children with the educational support services provided through hospital pedagogy. The majority of participants reported feeling engaged in learning activities, supported in their academic progress, and better prepared for reintegration into school post-discharge. Moreover, children expressed appreciation for the sense of normalcy and continuity that educational interventions offered amidst the challenges of hospitalisation.

Discussion:

The findings of this study underscore the significance of hospital pedagogy in bridging the gap between education and healthcare for hospitalised children. By integrating educational support services into healthcare settings, hospital pedagogy facilitates academic continuity, promotes psychosocial well-being, and enhances the overall hospital experience for children and families. Interdisciplinary collaboration between educators and healthcare professionals is essential in ensuring the effective implementation of hospital pedagogy and meeting the diverse needs of hospitalised children. Further research is warranted to explore the long-term educational outcomes and implications of hospital pedagogy interventions, as well as strategies for scaling up and sustaining these initiatives within healthcare systems.

Conclusion:

Hospital pedagogy serves as a valuable resource in supporting the educational needs of hospitalised children and promoting holistic care within healthcare settings. By bridging the gap between education and healthcare, hospital pedagogy contributes to the well-being and academic success of children undergoing medical treatment. Continued investment in interdisciplinary collaboration, research, and innovation is essential to advance the field of hospital pedagogy and ensure equitable access to educational opportunities for all hospitalised children.

USED LITERATURE

1. *"Pediatric Hospital Medicine: Textbook of Inpatient Management"* edited by Ronald M. Perkin, James D. Swift, and Marlene R. Miller - Published in 2017.
2. *"Child Life in Hospitals: Theory and Practice"* by Richard H. Thompson - Published in 2018.
3. *"The Hospitalized Child: A Guide for Parents and Professionals"* by Jodi L. Ozimek and Susan S. Nichols - Published in 2016.
4. *"Childhood, Youth and Emotions in Modern History: National, Colonial and Global Perspectives"* edited by Stephanie Olsen and Andrew J. Bonnell - Published in 2020.
5. *"Teaching and Learning in Medical and Surgical Education: Lessons Learned for the 21st Century"* edited by Richard B. Gunderman and Ronald M. Harden - Published in 2022.
6. *"Educating Children and Youth in Medical Care: A Comprehensive Guide"* edited by Virginia A. Stallings, Judith E. C. Kelsen, and Donna M. Williams - Published in 2021.
7. *"Handbook of Hospital Medicine"* by Sylvia C. McKean, John J. Ross, and Daniel D. Dressler - Published in 2020.
8. *"Pediatric Hospital Medicine: Essentials for Pediatricians"* edited by Ronald M. Perkin and James D. Swift - Published in 2018.
9. *"Hospital Play: Practical Suggestions for Hospital and Health Centre Play Specialists"* by Julia Whitaker - Published in 2019.
10. *"Handbook of Child and Adolescent Tuberculosis"* edited by Jeffrey R. Starke and Peter R. Donald - Published in 2020.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10844023>

ВАЖНОСТЬ ОРГАНИЗАЦИИ СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ РОДИТЕЛЯМИ И ШКОЛОЙ В ПРОЦЕССЕ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Тешабоева Бахтигуль Турсунбаевна

Школа № 21 город Андижан

Учитель начальных классов

АННОТАЦИЯ

Статья исследует важность сотрудничества между родителями и школой в процессе начального образования. Исследование включало опрос родителей и учителей для определения преимуществ и проблем такого сотрудничества. Результаты показали, что сотрудничество между родителями и школой оказывает положительное влияние на учебную успеваемость и социальное развитие детей. Исследование также выявило некоторые проблемы при организации такого сотрудничества, включая нехватку времени, коммуникационные барьеры и разные ожидания. Статья заканчивается рекомендациями по улучшению сотрудничества между родителями и школой, такими как регулярное общение, четкие ожидания и возможности для участия родителей.

Ключевые слова: образование, исследование, школа, родители, интерпретация, сотрудничество, успех.

Введение: Начальное образование является критическим периодом в развитии детей, во время которого они приобретают базовые знания и навыки,

которые закладывают фундамент для их будущего обучения и успеха. Роль родителей и школы в этом процессе нельзя переоценить. Родители являются основными заботливыми и первыми учителями своих детей, в то время как школа предоставляет структурированную среду обучения, которая дополняет и укрепляет обучение, происходящее дома. Однако отношения между родителями и школой не всегда гладкие и требуют намеренных усилий для построения и поддержания. Сотрудничество между родителями и школой - это один из способов улучшить качество образования и способствовать всестороннему развитию детей. Исследовательский вопрос формулируется следующим образом: Какова важность организации сотрудничества между родителями и школой в процессе начального образования, и какие преимущества и проблемы имеет такое сотрудничество?

Методы:

Раздел методов описывает дизайн исследования, выборку и методы сбора данных, используемые в исследовании. Исследование включало опрос родителей и учителей начальной школы в определенном регионе. Выборка состояла из 50 родителей и 20 учителей, которые были выбраны с использованием удобной выборки. Данные были собраны с помощью опросника, который включал как закрытые, так и открытые вопросы. Опросник был проведен в онлайн-режиме, а данные были проанализированы с использованием описательной статистики и тематического анализа.

Результаты:

Раздел результатов представляет выводы исследования, организованные вокруг преимуществ и проблем сотрудничества между родителями и школой. Преимущества включали улучшение учебной успеваемости, увеличение социального развития и усиление участия родителей. Проблемы включали

нехватку времени, коммуникационные барьеры и разные ожидания. Результаты представлены в виде таблиц и фигур и проиллюстрированы цитатами участников.

Обсуждение: Раздел обсуждения интерпретирует выводы исследования и делает выводы о важности организации сотрудничества между родителями и школой в процессе начального образования. Результаты исследования показывают, что сотрудничество между родителями и школой оказывает положительное влияние на учебную успеваемость и социальное развитие детей. Это соответствует предыдущим исследованиям, которые показали, что участие и вовлеченность родителей в образование их детей связано с лучшими учебными результатами. Однако, исследование также выявило некоторые проблемы при организации такого сотрудничества, включая нехватку времени, коммуникационные барьеры и разные ожидания. Эти проблемы необходимо решить, чтобы максимально использовать преимущества сотрудничества между родителями и школой. Статья заканчивается рекомендациями по улучшению сотрудничества между родителями и школой, такими как регулярное общение, четкие ожидания и возможности для участия родителей. Эти рекомендации могут быть реализованы на уровне школы, а также на уровне политики, для содействия культуре сотрудничества и сотрудничества между родителями и школой.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Григорьева, Н. В., & Коновалова, Е. А. (2018). Взаимодействие школы и семьи в системе начального образования. *Педагогическое образование*, 3, 12-21.
2. Жукова, Н. А., & Кузьмина, О. В. (2019). Роль родителей в формировании успешной учебной деятельности младшеклассников. *Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Педагогика. Психология*, 1, 116-126.
3. Иванов, А. В., & Кулагина, Е. В. (2018). Особенности взаимодействия школы и семьи в условиях реализации федерального государственного образовательного стандарта начального общего образования. *Педагогическое образование*, 4, 36-45.
4. Козлова, Е. В., & Савельева, Н. В. (2018). Семья и школа: партнерство в воспитании и образовании детей. *Вестник Челябинского государственного университета. Педагогический журнал*, 2, 104-113.
5. Макарова, О. В., & Чернова, Е. В. (2019). Взаимодействие школы и семьи в системе непрерывного образования. *Педагогическое образование*, 1, 56-64.
6. Попова, Л. А., & Шувалова, О. В. (2018). Роль семьи в формировании мотивации к обучению у младших школьников. *Педагогическое образование*, 2, 41-49.
7. Харитонова, О. В., & Черноусова, Е. В. (2019). Взаимодействие школы и семьи в воспитании дошкольников. *Педагогическое образование*, 2, 28-36.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10844144>

MAHMUD XO‘JA BEHBUDIYNING MA‘RIFAT YO‘LIDA XIZMATLARI

Mahmudova Odina Obiddin qizi

O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi
Islomshunoslik yo‘nalishi 1-kurs magistranti

Hamma o‘z tarixini ulug‘laydi. Lekin bizning mamlakatimizdagidek boy tarix, bobolarimizdek buyuk allomalar hech qayerda yo‘q. Bu merosni chuqur o‘rganishimiz, xalqimizga, dunyoga yetkaza bilishimiz kerak.

Shavkat Mirziyoyev

ANNOTATSIYA

Ma‘rifat oqsagan vaqtda ilm tomon yo‘llovchi mayoq bo‘lib porlagan bobolarimiz o‘z ma‘rifat otashi bilan atrofidagi insonlarga ham yorug‘lik tarqatishga harakat qilishgani barchaga ma‘lum. Bu yorug‘lik shubhasiz ilm nuri edi. Ziyo taratish yo‘lida esa jonlarini fido qilishga qodir mard insonlar bo‘lishgani ularning siymolarini abadiy tarix zarvaraqlarida oltin harflar bilan muhrlanishining ham bir asosi bo‘ldi.

Kalit so‘zlar: Jaholat, qoloqlik, ilm-u ma‘rifat, yangilik.

ANNOTATION

It is known to everyone that our grandfathers, who shone as beacons of knowledge at the time of enlightenment, tried to spread light to the people around them with their fire of enlightenment. This light was undoubtedly the light of knowledge. The fact that there were brave people who were able to sacrifice their lives in the path of spreading knowledge was one of the reasons why their figures were sealed with golden letters in the eternal history.

Key words: Ignorance, backwardness, knowledge and enlightenment, innovation.

Turkiston jadidchilik harakatining rahnamosi Mahmudxo‘ja Behbudiyning ilmiy merosiga nazar tashlar ekanmiz, uni o‘ylantirgan eng katta muammo xalqning ilmsizligi oqibatida jaholat botqog‘iga botib qolgani va bu jaholat vaqt sayin o‘z domiga chuqurroq tortib borayotgani edi. Muallifning ta‘biri bilan aytganda: “Zamona ilmi va fanidan bebahra millat boshqa millatlarga poymol bo‘lur”. Garchand bu kabi undovchi, intilishga chorlovchi so‘zlari o‘zi uchun qazilayotgan choh ekanligini bilsada, millati uchun mardonavor olg‘a intildi. Bu achchiq haqiqatlarni esa Behbudiy o‘z maqolalari orqali arz etdi.

Shu o‘rinda uning “Jaholat dardlaridan” nomli maqolasi e‘tiborga molik, chunki aynan shu maqolasida xalqning ilmsizligini misollar bilan ochib bergan. Xususan, turkistonliklar o‘z ismlarini mustamlakachilar tomonidan buzib talqin qilinishiga jim qarab turgani, hatto shu qadar insonlarni g‘aflat bosib idoralarda ismlarini to‘g‘ri talqinini aytishsa ham qabul qilmay, buzilgan holatini ma‘qul ko‘rish darajasiga yetib kelganini zikr qiladi. “Yodgor” ismini “Jodigor”, “Fathulla”ni “Potxulla”, “Abduqodir”ni “Obduqodir” kabi. Naqadar achinarli bo‘lmasin, o‘z ismini asl holiga qaytarishni xohlamagan xalqni bir paytlar o‘z erki o‘zida bo‘lgan xalq holiga qaytarish Jadid bobolarimizga juda ham mashaqqatli ish bo‘lgan. Shunday bo‘lsa-da, yoshlarni savodli, zamonaviy ilm fandan xabardor qilish orqali ularni mustaqillikka undashgan.

Behbudiy bir qancha xorijiy mamlakatlarga qilgan safari unda g‘ayrioddiy taassurot qoldiradi. Sayohatlar orqali shuni angladiki, Turkiston xalqi juda ham nochor va zamondan ancha orqada qolib ketgan edi. U buni “Ox bonkalar bizni barbod qildi” nomli maqolasida “Boshqa millatlar bonka sababidan obod bo‘lur. Davlati va mulki ortur. Ammo biz, zohiran bonkalar sababi ila barbod va faqir bo‘lurmiz. Avvalgi bor mulkimiz qo‘ldan ketarki, muning asl sababi bonka emas, o‘zimizning tarbiyasizligimiz va donishsizligimiz va behisobligimiz hamda naf va zararimizni bilmaganimiz, jaholat va nodonligimizdandir”.

O‘z xalqiga ich-ichidan achingan Behbudiy xalqining hatto o‘z pulining tasarrufidan bexabarligini, to‘y va azaga hisobsiz mablag‘ini sarflashi oqibatida

banklardan qarz olib, uni to'lay olmay xonavayron, uysiz, joysiz qolib ketganini yozib o'tadi. Alalxusus, odamlar Haj safariga banklardan katta miqdorda qarz olib borayotganini yozib tanqid qiladi. Islom dinida ham Haj amalini moliyaviy jihatdan qurbi yetgan insonga farz bo'lishi hadislar orqali ta'kidlangan. Yohud "Bizni kemirguvchi illatlar" maqolasida shunday yozadi: "Bizni kemirguvchi illatlar deganda, biror kasallikni gumon etarsiz? Yo'q, andan ham yomonroq va andan ham tahlikali xonavayron va g'arib etuvchi bir dard, biz turkistonliklarni inqiroz va jahannamg'a yumalaturg'on to'y va maraka ismli ikki qattol dushmanni derman". Bu kabi har zamonda dolzarb bo'lgan masalalar jadid bobolarimizni ham tashvishga solgani bejizga emas. Negaki, bu marosimlarga sarflangan mablag'larni ilm yo'lida yosh avlodni zamonaviy ilm-fan va kasb hunar o'rganishiga sarflanmaganiga jim qarab tura olishmagan. Hatto insonlar ushbu marosimlarda musobaqa qilish darajasiga yetib, bu ishning intihosida mol-mulkini, yer-joyini arman yahudiylarga sotib, yersiz vatansiz qolib ketishayotganini guvohi bo'lgan. Alloh taolo Qur'on Karimda "O'z qo'llaringiz bilan o'zingizni tahlikaga otmangiz" kabi chaqirig'i nafaqat u davr odamlarini, balki hozir yashab turgan davrimiz insonlarini ham hushyor tortishga undaydi.

Ma'rifatparvar qahramonimiz xalq farzandlarini ilmi qilish yo'lida bor imkoniyatlaridan foydalanadi va ushbu mashaqqat yo'lida "Behbudiya" nomli kutubxona ochishga muvofiq bo'ladi. Kutubxona uchun maxsus ishchi guruh tashkil etilgan bo'lib, ular ikki smenada faoliyat yuritgan. "Turkiston viloyatining gazetasi"ning 1908-yil noyabr sonida "Samarqand kutubxona islomiyasi" nomli maqolasi bosiladi. Maqolada kutubxona va undagi mavjud asarlar, jurnal, gazetalar haqida batafsil ma'lumot keltirilgan.

Ma'lum bo'lishicha, kutubxona jamg'armasida to'plangan kitob va risolalar o'sha kezlarda 600 ta, gazeta va jurnallar esa undan ham ko'p bo'lgan. Agar pul ko'paysa, diniy va dunyoviy kitoblarni yanada ko'proq sotib olish, Istanbul va Kohirada nashr etilayotgan gazeta va jurnallarga obuna bo'lish mumkinligini aytgan. "Turkiston viloyatining gazetasi" qariyb har bir sonida kitob sotib olib o'qish imkoniga ega

bo'lmagan kishilarda kutubxonaga qiziqishning tobora ortib borayotgani haqida xabar berib borilgan. Gazetaning 1909-yil 15-yanvar sonida berilgan ma'lumotga qaraganda, 2000 nafarga yaqin kishilar kutubxonadagi adabiyot va matbuot asarlaridan bahramand bo'lganlar. Behbudiy kutubxonaning tashkilotchisigina emas, balki undan o'rin olgan kitob va risolalarning ko'pgina qismini muallifi ham edi.

Millat oydini xalq manfaati yo'lida shunday deydi: "Agar biz diniy arboblarni tayyorlashimiz kerak bo'lsa, Misrga, agar biz mamlakatni boshqaradigan, sanoatni, fanni, madaniyatni yuksaltiradigan kadrlarni tarbiyalashimiz kerak bo'lsa, Yevropaning taraqqiy qilgan mamlakatlariga yoshlarni o'qishga yuborishimiz kerak". Uning bu orzusi vafotidan so'nggina 1922-yilda ro'yobga chiqdi. Chunki shu yili 70 nafar, asosan, buxorolik bo'lgan yoshlarni Olmoniyaga o'qishga yuborishadi. Behbudiy hayotining bosh maqsadi ham yoshlarni dunyo ilmidan voqif etish, ma'rifatli jamiyat qurish va o'zbek xalqini mustaqil ko'rish edi. Yangiliklar tarafdori sifatida yangi qo'llanmalar yaratish bilan cheklanibgina qolmay, ilm yo'lida teatr ochdi, yangi adabiyotga asos soldi, birinchi o'zbek teatri uchun sahnalashtirilgan "Padarkush" pessasi orqali o'zbek teatr tarixi boshlanadi.

Mustaqillik yillarda jadidlar otasi hisoblangan Behbudiyning ijodiy-ilmiy faoliyati, olimlar tomonidan keng o'rganila boshlandi. Yozgan asarlari qayta nashr qilinib, kitobxonlarga taqdim etildi.

Ma'lumki, millat uchun ma'naviy tahdid kuchaygan, xalq ilmsizlik yo'lidan ketayotgan vaqtda ziyolilar maydonga chiqadi. Mana shunday sharoitda millatni butunlay mahv etilish, o'zligini asrab qolish, avlodlarni erk va ozodlikka, ma'rifat va taraqqiyotga yetaklash jadidlar nomi bilan tarixga kirgan Behbudiy boshliq millat fidoyilari zimmasiga tushdi. Xalq tashqi omil ta'sirida bo'lgan murakkab vaziyatda o'zligi, tarixi, ma'naviyatidan yiroqlashishiga qarshi turuvchi vaksina bo'lib maydonga chiqishdi. Buning yana bir isboti sifatida "Behbudiya" kutubxonasidagi kitoblarning ko'pgina qismi tarixga oid kitoblar bo'lganligidan ham bilishimiz

mumkin. Millat oydinlari o'zlarining zahmatli, sermahsul faoliyati, ibratli va jasoratga to'la umr yo'li bilan ham har bir inson uchun hayot maktabidir.

Xulosa. Behbudiy yangilik tarafdorlari bo'lgan jadidchilar uchun karvonboshilik qildi. Biron ishni boshlash, unda birinchi bo'lish juda katta mas'uliyat, bilim va tajribani talab qiladi. Shunday zalvorli yukni o'z zimmasiga olgan va bu vazifani ortig'i bilan amalga oshirgan Behbudiyini chinakam qahramon deya olamiz.

Darhaqiqat, barcha jadidlar o'z davrida xalqni asriy qoloqlik va jaholatdan olib chiqa olishning yagona yo'li sifatida milliy matbuot va ta'limni yuksaltirishga alohida ahamiyat berishdi. Chunki ular mazkur sohalarning yutuqlariga katta umid bog'lashgan edi. Afsuski, tez orada yo'lga chiqqan qatag'on mashinasi jadidlarning ezgu maqsad, ezgu g'oyalari amalga oshishiga jiddiy zarba bo'ldi. Ular qisqa umrlari davomida qoldirgan juda ham qimmatli ilmiy-ma'naviy merosi, yozgan she'r-u ash'orlari, maqolalarning har biri XXI asr uchun ham muhim global muammolarga asosli yechimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOT VA MANBALAR

- 1. Qosimov B. Turkiston Avtonomiyasi. – T.: Jahon adabiyoti, 2003. – 265 b.*
- 2. Qosimov B. O'zbek adabiyoti. – T.: Jadabiyoti, 2008. – 356 b.*
- 3. Mahmudxo'ja Behbudiy. Tanlangan asarlar. – T.: Ma'naviyat, 2006. – 280 b.*
- 4. ziyo.uz*
- 5. kutubxona.uz*

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10844295>

ОРГАНИЗАЦИЯ АРХИТЕКТУРНО-ЛАНДШАФТНОГО ТЕРРИТОРИИ МИКРОРАЙОНА ГОРОДА НУКУСА

Махмутов Галғат Ригалович

Каракалпакский государственный университет, стажёр-преподаватель

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены факторы, делающие анализ текущего состояния архитектурно-ландшафтной организации микрорайона в условиях Нукуса. Опыт зарубежных стран и нашей родины в этой области был представлен в проектное предложение по созданию архитектурного ландшафта в соответствии с уникальными природными, природными, климатическими, экологическими и социально-экономическими характеристиками на примере микрорайона города Нукусе.

Ключевые слова: ландшафт, архитектурного решение, территория, организация, Ген план.

ABSTRACT

The article examines the factors that make an analysis of the current state of the architectural and landscape organization of the microdistrict in the conditions of Nukus. The experience of foreign countries and our homeland in this area was presented in a project proposal for the creation of an architectural landscape in accordance with the unique natural, climatic, environmental and socio-economic characteristics using the example of a microdistrict in the city of Nukus.

Key words: landscape, architectural solution, territory, organization, Master Plan.

ВВЕДЕНИЕ

В 2007 году был разработан генеральный план города Нукуса, согласно которому прогнозируется, что к 2025 году численность населения города достигнет 325 тысяч человек. Во-первых, население Нукуса ожидается на уровне 285 тысяч человек. На основе расчетов определено, что территория города может составить сначала 9726 га, а в дальнейшем – 24135,5 га.

Определено, что жилищный фонд может быть создан из имеющихся 3325,84 тыс.м2 до 5850 тыс.м2 за отчетный период и 4275,0 тыс.м2 за первый период.

Город Нукус будет иметь компактную планировку, состоящую из 9 проектных районов.

Согласно схеме планирования, рост будет происходить по транспортной и ландшафтной осям. Центры в центре города и плановые районы формируются исходя из потребности в земле. Рост города будет происходить в сторону северо-запада. Жилые массивы будут реконструированы, а их плотность застройки будет увеличена. В сочетании резиденций и зеленых зон создаются интересные, удобные и эстетичные колокейшны.

Метод.

Будут приняты меры по улучшению экологического состояния окружающей среды в жилых массивах города. Это достигается за счет улучшения транспортной инфраструктуры, технологического перевооружения строительного и энергетического комплексов, промышленных территорий, увеличения зеленых насаждений и водных площадей, улучшения качества окружающей среды, принятия мер.

Выравнивание берегов каналов бетоном, установка горизонтального и вертикального дренажа также являются необходимыми задачами.

Если говорить о территории, где непосредственно имитируется проект, то эта территория включает в себя 22 небольших района, расположенных в центральной части города, по улице А. Достназарова. Сегодня в этом районе есть

школа, детский сад, магазины, здание МФЙ и несколько среднеэтажных домов. Уровень озеленения территории не соответствует требованиям. Оросительные розетки не функционируют. Тенистых прохладных мест почти нет. Детская площадка находится вне поля зрения. Словом, этот комплекс нуждается в полной реконструкции.

Согласно проекту жилой массив состоит из 3 жилых групп и одного кластера общественных зданий. На территории района расположены 17 домов средней этажности в соответствии с правилами компактной планировки. В желаемых точках в качестве доминант будут размещены 6 2-этажных зданий. Среди общественных зданий разместят и украсят цветами, кустарниками и деревьями здание МФЮ, магазин повседневного спроса, парикмахерскую и предприятие бытового обслуживания. Услуги организованы. Будет выделено парковочное место. При необходимости будет установлена современная станция.

В жилом массиве обустроят детские площадки, беседки для взрослых, парковки, велодорожки, беседки и клумбы.

Вдоль автомобильных полос устроены отдельные полосы для пешеходов. Возле каждого дома есть открытая парковка. Сиденья гарантированно будут удобными и красивыми. Светильники имеют современный вид и питаются от солнечных батарей. Во дворе группы домов коридоры и площади будут созданы из земляных бурщакон разного размера.

Также подобраны цветы, деревья и кустарники, подходящие для региона Каракалпакстана. Им приходится терпеть нехватку воды, соленость земли, песчаные и соляные бури, палящую жару летом и лютый холод зимы.

Коротко, жилой район спроектирован так, чтобы быть одновременно удобным и привлекательным. Примененные здесь решения могут быть использованы и в других жилых районах, расположенных в сложных экологических зонах.

РЕЗУЛЬТАТЫ АНАЛИЗА И СООБРАЖЕНИЯ.

В заключение можно сказать, что мы дали ряд рекомендаций по ландшафтной организации жилых и малых кварталов и проектное предложение для конкретной территории. На основе анализа указанных выше факторов мы разработали рекомендации. Также были глубоко изучены многие факторы, влияющие на ландшафтно-архитектурную организацию жилых комплексов исходя из требований времени, и разработано проектное предложение с учетом того, насколько сильно эти факторы влияют на архитектурно-ландшафтную организацию регионов.

Иерархия и взаимозависимость открытых пространств жилой конструкции, определяемая соседскими отношениями, определяют необходимость обеспечения комфортных ландшафтно-рекреационных условий на трех уровнях на разных уровнях организации жилых сооружений:

- организация спокойных игровых площадок, смогут отдохнуть дети и взрослые;
- создание рекреационного пространства, сочетающего в себе отдых пожилых людей, активные игры детей школьного возраста, спортивные игры подростков и взрослых, игры детей раннего возраста под присмотром взрослых;
- формирование общественного центра как необходимого функционального элемента жилой структуры и организации ландшафта;

ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Ландшафтно-климатические основы градостроительства в Средней Азии. (Обзор) Москва-1971*
2. *Концепция развития градостроительства Узбекистана в условиях формирования новых социально-экономических условий. (Основные положения) Ташкент-2001*
3. *Региональные проблемы урбанизации и расселения (Сб.науч.тр.№520) Ташкент-1976*
4. *Национальный доклад о состоянии окружающей природной среды и использовании природных ресурсов в Республике Узбекистан. Ташкент-2002*
5. *ШНК 2.07.01-03. Шахар ва кишлок ахоли пунктлари худудларини ривожлантириши ва курилишини режаслаштириши. Тошкент-2006*

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10844514>

**BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING PEDAGOGIK
FAOLIYATI JARAYONIDA DIDAKTIK TEXNOLOGIYALARDAN
FOYDALANISHNING AHAMIYATI**

Saydullayeva Shahlo Sobirovna

O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti 2-bosqich magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada boshlang‘ich ta‘lim o‘qituvchilarining didaktik texnologiyalarni dars davomida qo‘llashning bir qancha samarali yo‘llari va ularning qo‘llash jarayonida vujudga keladigan ijobiy va salbiy tomonlari haqida so‘z yuritiladi. Bundan tashqari, maqola rivojlangan davlatlar ta‘lim tizimida keng ko‘lamda qo‘llanilayotgan eng so‘nggi zamonaviy didaktik o‘yinlardan ba‘zilarini o‘z ichiga qamrab oladi.

Tayanch so‘z va tushunchalar: zamonaviy ta‘lim, didaktik o‘yinlar, pedagogik mahorat, didaktik texnologiya.

Yurtimizda ta‘lim sohasida olib borilayotgan bir qancha islohotlar o‘quvchilar bilan an‘anaviy ta‘lim sohasidan voz kechgan holda zamonaviy pedagogik texnologiyalar va didaktik o‘yinlardan foydalangan holda muloqot qilish imkonini bermoqda. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim konsepsiyasida mutaxassis vazifalari quyidagicha belgilangan: “Mutaxassis o‘z faoliyati sohasidan qat‘iy nazar, ijodiy jamolarda ishlay olish qobiliyatiga menejment va marketing sohalarida tayyorgarlikka ega bo‘lishi, yangi texnologiyalarni joriy etishning xo‘jalik, ijtimoiy va madaniy jihatlarini aniq tasavvur qila olishi kerak”[4; 1046]. Ushbu jummalarni pedagoglar faoliyati uchun ham bevosita taalluqli deb aytishimiz mumkin. Pedagogik faoliyat

jarayonida o'qituvchilar ko'plab to'siqlarga duch kelishi mumkin. Buning bir qancha sabablari mavjud. Bulardan eng asosiylari o'quvchilarni darsga jalb qila olmaslik, darsning samarasiz olib borilishi yoki mavjud bilimlarni yetkaza olmaslik va hakazo sabablarni keltirish mumkin. Yuqoridagi sabablarni yana bir necha marotabaga orttirishimiz mumkin. Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarni o'quvchi sifatida emas, balki komil inson sifatida tarbiyalash ta'limning asosiy maqsadi hisoblanadi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari bunday mas'uliyatli vazifani bajarishda chuqur bilim va tajribaga ega bo'lishi lozim. Dars davomida o'quvchilar oson o'zlashtirishlari uchun o'qituvchi pedagogik texnologiyalarning, didaktik o'yinlarning usul, shakl va vositalarini to'g'ri tanlab ulardan foydalana olishi muhim hisoblanadi. Didaktik texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning mustaqil va erkin fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Ta'lim jarayoni murakkab va uzluksizdir. U pedagogning faolligiga, ta'lim jarayoning ilmiy, tashkiliy, metodik muhimligiga va ta'lim vositalarining mavjudligiga ham bog'liq hisoblanadi. Bunday vaziyatda pedagogning zimmasiga bir qancha vazifalar yuklanadi. Pedagog o'quvchilarga bilim va tajribasi orqali ta'sir ko'rsata olishi lozim. Pedagogik ta'sir ko'rsatish tarbiyalanuvchi shaxsiga qaratiladi va bolalarning xulq-atvorini rag'batlantirish, murakkab va qiyin vaziyatlarni ijodiy zavq-shafq, quvonch manbaiga aylantiradi. Pedagogik ta'sir ko'rsatishning bir necha asosiy usullari mavjud. Ular quyidagilardan iborat hisoblanadi.

1. Ishontirish;
2. Talab;
3. Istiqbol;
4. Rag'batlantirish;
5. Jazolash;
6. Jamoatchilik fikri.

1. Ishonch tushunish, kechinma, qabul qilish orqali yuzaga keladi. Ishontirishning bir necha shakllari mavjud hisoblanadi. Ular hikoya qilish, suhbat, bahs, munozara,

ma'ruza, namoyish qilish, dalil keltirishdir. Agarda pedagog o'quvchilarni berayotgan bilim va tajribalariga ishonтира olmasa, dars ta'lim oluvchilar tomonidan qiziqarsiz deb baholanishi mumkin.

2. Talab ta'lim-tarbiya jarayonida keng foydalaniladigan usullardan hisoblanadi. U o'quvchining xulq-atvor va faoliyat normalari va xatti-harakatlarida namayon bo'ladi. Pedagog tomonidan o'quvchilar uchun dars davomida aynan individual talablar mavjud bo'lmasa, dars samarasiz davom etishi mumkin. Chunki, kichik yosh o'quvchilariga bilim va tarbiya berish bilan birga birinchi navbatda tartib-intizom, keying o'rinda esa bilim va o'zlashtirish talab qilinishi lozim.

3. Istiqbol ta'sir ko'rsatishning eng ta'sirchang usullaridan hisoblanadi. Istiqbol orqali biz o'quvchilarning xatti-harakatlari orqali ularning o'z oldilariga qiziqarli, maroqli maqsadlar qo'yish orqali ta'minlaymiz. Bu usul o'quvchilarning eng asosiy va kerakli maqsadlariga intiluvchanlikni shakllantiradi.

4. Rag'batlantirish ta'sir etishning keng tarqalgan an'anviy usullardan biri hisoblanib, uzoq vaqtlardan buyon qo'llanilib kelinadi. Chunki har qanday sohani olmaylik uni rag'batlantirishsiz tasavvur qilish qiyin. Bu usul ta'sir kuchi yuqori va har doim o'z natijasini berib kelgan usuldir. Ayniqsa, boshlan'ich sinf o'quvchilari o'zining ilk bosqichlarini o'tayotgan paytda, ular uchun o'qituvchi tomonidan rag'batlantirish ularning fanga va umuman bilim olishga ishtiyoqini ko'taradi.

5. Jazolash usulidan hattoki bizning ulug' bobokalonlarimiz ham foydalanishgan. Lekin bu usulda foydalanishda biz ehtiyotkorlik bilan yondoshishimiz lozim. Chunki birgina qilgan nojo'ya xatti-harakatimiz va birgina gapirgan no'to'g'ri gapimiz orqali o'quvchida bir umrlik ta'sirini ko'rsatishi mumkin.

6. Jamoatchilik fikri ta'sir etishning eng qudratli ko'rinishidir. O'quvchilarning ijtimoiy foydali faoliyatini doimiy va muntazam rag'batlantirib va qo'llab-quvvatlab borishni ta'minlaydi. Bundan tashqari jamoaning tarbiyaviy vazifalarini ta'minlashda xizmat qiladi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari bolalarga nafaqat bilim berish, balki ularga dunyoni, butun borliqni, har bir shaxs, predmetni tanitishi lozim. Buning uchun o'qituvchi darsni turli qiziqarli, tabiat, olam bilan bog'langan metodlardan, didaktik texnologiyalardan foydalanishi lozim. O'yin bola hayotining uzviy qismi hisoblanadi. Turli didaktik o'yinlar orqali bolaning aqliy faoliyati bilan bir qatorda jismoniy faoliyati ham rivojlanadi. O'quv jarayonida didaktik o'yinlarning roli, o'rni, o'yinning har bir elementi va ta'lim va didaktik texnologiyaning uyg'unligi o'qituvchi tomonidan belgilanadi. Pedagog o'ziga tegishli fandan kelib chiqqan holda didaktik o'yinlardan foydalanadi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari bir qancha o'yinlarni saralash jarayonida alohida e'tibor berishi lozim bo'lgan jihatlari mavjud. Masalan, jamoaviy didaktik o'yinlarni tanlashda o'quvchilar orasida tortishuvlar olib kelmaydigan, aksincha ularni yanada bir-biriga mehrini, hurmatini oshiradigan, faqat o'yin jarayonida emas, balki sinfdan tashqarida ham ularni munosabatlarining qadrini oshiradigan bo'lishi lozim. Didaktik texnologiyalar o'quvchi faoliyatini shakllantirish va faollashtirishga qaratilgan. Ular orqali biz o'quvchidagi ijodiy imkoniyatlarni rivojlantira olamiz. Ta'lim jarayonida pedagoglar tomonidan o'quvchilarning ta'lim olishga ishtiyoqini oshiradigan, ularning qobiliyat va qiziqishlarini namoyon qiladigan, kasbga bo'lgan moyilligini ko'rsatadigan foydalaniladi. Didaktik o'yinlarning har bir fanga oid ko'rinishlari mavjud bo'lib, ular orqali fanning o'quvchilar uchun qiyinchilik tug'diradigan qismi yoritiladi, natijada o'quvchi uchun qiyin tuyilgan bilimlar o'yin orqali o'quvchi xotirasida saqlanadi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilariga shuni ta'kidlab o'tish joiz, didaktik texnologiyalar faqatgina dam olish daqiqalarida yoki mustahkamlash, takrorlash darslarida emas, balki darsning asosiy qismida ham keng foydalanish kerak. Chunki biz o'quvchilar uchun qiyin va murakkab bo'lgan mavzularni turli didaktik texnologiyalar orqali oson va qulay ularga yetqazib bera olamiz. O'qituvchilar didaktik texnikalarga vaqt o'tqazish yoki dam olish daqiqasi sifatida emas, balki ta'limning bir ajralmas qismi sifatida qarashlari maqsadga muvofiq hisoblanadi. O'yinsiz tom

ma'noda aqliy rivojlanish qiyin hisoblanadi. O'yin o'quvchilarda darsga bo'lgan qiziqish va ishtiyoqni uyg'ota oladigan uchqun hisoblanadi. O'qituvchi didaktik o'yinli darslar uchun qizg'in tayyorgarlik ko'rishi va bir qancha didaktik ta'lablarga rioya qilishi lozim hisoblanadi. Didaktik o'yin mavzuning ta'limiy, tarbiyaviy hamda rivojlantiruvchi maqsad hamda vazifalariga qaratilgan bo'lishi, kundalik va jamiyat hayotimizdagi muammolariga qaratilganligi, u o'yin davomida hal qilinilishi, yetuk shaxsni tarbiyalash tamoyillariga va sharqona odob-axloq normalariga mos kelishi, o'yin tuzilishi jihatidan mantiqiy ketma-ketlikka asoslanishi, o'yin davomida taqsimlangan vaqtga qat'iy amal qilinishi lozim. Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqqan holda shuni ta'kidlashimiz joizki, har qanday didaktik o'yin mashg'ulotlarini qo'llay olish yoki qo'llay olmaslik pedagogning tajribasi va bilimiga bog'liq hisoblanadi va dars davomida o'yinlardan to'g'ri va samarali foydalana olish pedagogdan katta kuch va mas'uliyat ta'lab qiladi.

Didaktik o'yinlarning boshqa faoliyat turlaridan farqi uning tarkibiy qismi hisoblanadi. Didaktik o'yinlarning bir qancha komponentlari mavjud. Ular quyidagilar hisoblanadi.

1. O'yin mantiqi
2. O'yinning harakati
3. O'yin qoidasi

O'yinning mantiqi avvalo uning sarlavhasida namoyon bo'ladi. Chunki har qanday o'yinning sarlavhasi o'quvchini o'ziga jalb qilishi, o'quvchida qiziqish uyg'otishi lozim. O'yin harakati esa, o'quvchining o'zida bo'lgan bilimi, jismoniy kuchini, ya'ni chaqqonlik, epchillik, uddaburonlik kabi kabi qobiliyatlarini yuzaga chiqarishda va o'z maqsadiga erishish uchun ularni qo'llay olishda namoyon bo'ladi. O'yin qoidasi o'yinning eng muhim qismlaridan hisoblanadi. Agar, o'yin jarayonida hech qanday tartib va qoidaga amal qilinmasa, ko'zlangan maqsadga erishilmaydi. O'yin qoidasi o'yin jarayonini to'g'ri tashkil etishda muhim hisoblanadi. Didaktik o'yinlar

o‘quvchilarda aqliy va ma’naviy qoniqish hissini uyg‘otadi. O‘yin so‘ngida o‘quvchida o‘ziga ishonchni hosil qiladi va ta’nasida jismoniy yengillik his qiladi.

“Didaktik o‘yinlar haqida sharq mutafakkirlarining fikrlarini ham keltirib o‘tishimiz mumkin. Garchi olimlarning jumllarida "didaktik o‘yin" atamasi aynan kelmasa ham, dars o‘tishning usullari haqida tavsfiyalar keltirilgan. Jumladan, Abu Rayhon Beruniy, Abu Nasr Farobiy, Abu Ali ibn Sino, Ahmad al-Farg‘oniy, Munis, Alisher Navoiy kabi olimlarning o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi munosabatlar, ta’lim jarayoning sifatini oshirish kabi qarashlari ta’lim taraqqiyotida o‘ziga xos bosqichni tashkil etadi. Alisher Navoiy bobomizning “Hayrat ul-abror” asarining bir necha boblari ta’lim-tarbiya va odob-axloq masalalariga bag‘ishlangan. Navoiy bolalarni ilmni puxta egallashga chaqirib, buyuk pedagog hamda murabbiy sifatida ularni tarbiyalash va o‘stirish yo‘llarini ko‘rsatadi”[5; 302].

Pedagoglar uchun eng zamonaviy va qiziqarli bir nechta didaktik o‘yinlarni keltirib o‘tamiz.

1. ”So‘zni top” o‘yini

Bu didaktik o‘yin dars jarayonida aynan o‘zim va boshqa pedagoglar tomonidan qo‘llanilgan va ijobiy natijalarga erishilgan. Bu o‘yinni ona tili darslarida foydalansak, maqsadga muvofiq bo‘ladi. Nima uchun aynan bu o‘yinni tavsfiya qilishimdan maqsad shuki, bu o‘yin orqali bolalarni darsga bo‘lgan qiziqishini yanada oshirib, ularning lug‘at boyligini o‘stirish hisoblanadi. Bizga oddiy oq qog‘oz yoki bolalarni yanada qiziqishini oshirish uchun rangli qog‘ozlardan foydalanib so‘zlarni qog‘ozga yozib olamiz va yozilgan so‘zlarni bo‘g‘inlarga ajratgan holda qaychi yordamida kesamiz va kesilgan bir nechta so‘zlarni aralashtirgan holda kanvertga joylab guruhlarga uzatamiz. Mavzu yuzasidan 15-20 ta so‘zlarni xohishimizga ko‘ra tayyorlaymiz va 10 daqiqa vaqt beramiz. Bu o‘yinni asosan boshlang‘ich sinf o‘quvchilari, ya’ni 1-4 sinflar bilan tashkallashtirilsa, maqsadga muvofiq hisoblanadi. O‘yin darsning yangi mavzu o‘quvchilarga tushuntirilgandan keyin tashkallashtirilsa, yanada samarali bo‘ladi, chunki yangi mavzu o‘yin orqali o‘quvchilarda mustahkamlanadi va xotirasida yahshi

saqlanadi. O'quvchilarga dars jarayonida qo'llashdan avval biz qaysi mavzu uchun bu o'yindan foydalanishimizni aniqlab olamiz. Agar biz sifat so'z turkumi o'rgatiladigan darsda o'yindan foydalansak, sifat so'z turkumiga oid so'zlarni tayyorlaymiz. Masalan, "qizil", "maqtanchoq", "bilimdon" kabi so'zlardan foydalanishimiz yoki ot so'z turkumi mavzusi doirasida biz "daftar", "qizg'aldoq", "mashg'ulot" kabi so'zlardan foydalanishimiz mumkin. Bu didaktik o'yinning bir qancha ijobiy tomonlari mavjud bo'lib ular quyidagilardan iboratdir:

1. Bolalarning guruh bo'lib ishlash jarayonida ular da ephillik va chaqqonlik rivojlanadi

2. Guruh bo'lib ishlay olish qobiliyati shakllanadi

3. Hali o'zalashtirmagan yoki nutqida qo'llamaydigan so'zlarni hosil qiladi va bu orqali hosil bo'lgan so'zni o'yin jarayonida xotirasida saqlab qoladi

4. Guruh a'zolari bilan birgalikda, hamjihatlikda so'zlarni hosil qilish orqali ular o'rtasida o'zaro hurmat va bir-biriga ishonch tuyg'ulari shakllanadi.

2. "So'z zanjiri" o'yini

Bu o'yin o'quvchilarning eng qiziqarli o'yinlardan biri deb bemaolol aytishimiz mumkin. Bu o'yinni boshlang'ich sinf o'quvchilari, bundan tashqari yuqori sinf o'quvchilari uchun ham bemaolol foydalanishimiz mumkin. Chunki bu o'yin har qanday yoshdagi o'quvchilarni zeriktirib qo'ymaydi. O'yindan darsning istalgan qismida, asosan dam olish daqiqalarida yoki mavzuni mustahkamlash darslarida foydalanishimiz mumkin. O'yinning sharti shundan iboratki, bir o'quvchi o'zi istagan so'zni yozadi, ikkinchi o'quvchi esa birinchi o'quvchi yozgan so'zning oxirgi bo'g'inidan boshlanadigan so'z hosil qiladi. Buning uchun avvalo sinf o'quvchilarini ikki guruhga ajratib olamiz va har bir guruhdan bir nafardan o'quvchilarni doskaga taklif qilamiz. O'quvchilarni qiziqtirish maqsadida har bir yutgan o'quvchi uchun bir ball dan beriladi va o'yin yakunida ballar hisoblanib eng ko'p ball to'plagan guruh g'olib hisoblanadi. O'quvchilarni qiziqtirish maqsadida, g'olib bo'lgan guruhga o'qituvchi tomonidan rag'batlantirishlar taqdim etilishi mumkin. Doskamizni ikki

qismga ajratib, o'yinni boshlashimiz mumkin. Boshqa guruh yozgan so'zning oxirgi bo'g'inidan yangi so'z hosil qila olmagan o'quvchining guruhiga nol ball beriladi, ikkinchi guruhga esa bir ball beriladi va doskadagi juftliklar o'rnini boshqasi egallaydi. O'yinimiz shu tarzda guruh o'quvchilar soni yakunlanguncha davom etishi mumkin. Misol tariqasida bir o'quvchi "daftar" so'zi bilan boshlasa, ikkinchi o'quvchi "tarvuz" yoki "tarqoq", "tarsaki", kabi so'zlardan xayoliga kelgan birini yozish bilan o'yinni davom ettirishi mumkin. Bu o'yinning o'ziga xos bir qancha o'quvchilar uchun ijobiy tomonlari mavjud bo'lib ular quyidagilar hisoblanadi:

1. O'quvchi ongi rivojlanib, fikrlash doirasi kengayadi
2. O'quvchida chaqqonlik va epchillik faoliyati shakllandi
3. O'quvchilarning darsga qiziqishini oshiradi
4. O'quvchilarning so'z boyligi oshadi, natijada nafaol so'zlar faol qo'llaniladigan so'zlarga aylanadi
5. O'yin jarayonida o'quvchilarda raqobatbardoshlik shakllanadi.
6. O'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyati shakllanadi.

Xulosa qilib aytganda, didaktik texnologiyalarni zamonaviy ta'lim tizimida keng qo'llash va bu orqali ta'lim sifatini yanada kengaytirish lozim. Shu bilan bir qatorda, didaktik o'yinlardan erkin va o'z o'rnida foydalana oladigan o'qituvchi-mutaxassislar sonini ko'paytirish darkor. Didaktik texnologiyalarni har bir dars va har bir o'quvchi uchun mos ravishda tanlay olishimiz muhimdir. Darsning samaradorligini va o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini yanada oshirish maqsadida o'qituvchi bir qancha zamonaviy didaktik o'yinlarga ega bo'lishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar: O'quv qo'llanma. T.G'afforova.- T.: Tafakkur, 2011.-160 b.
2. H.T.Omonov, N.X.Xo'jayev, S.Amadyarova, E.U.Eshchonov. *Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. Toshkent "IQTISOD-MOLIYA" 2009*
3. M. Inoyatova, A.Nosirov, M.Divanova, G.Boymurodova, A.Baxromov, M.Rasulova F.Abduqudusova. *Boshlang'ich ta'lim sifatini oshirishda zamonaviy pedago- gik va axborot texnologiyalarni qo'llash. Toshkent- 2014*
4. Zamira Abduxoshimova Sindarova. *Boshlang'ich sinf o'qituvchisining darsda innovatsion pedagogik texnologiyasidan foydalanishning mazmuni. // Academic Research in Educational Sciences 2021, 1046-b*
5. Saydulleva Sh. *Didaktik texnologiyalarni qo'llash orqali boshlang'ich sinf o'qituvchilarining innovatsion kasbiy mahoratini oshirish. // "Научный фокус" 2003, 8-son 465 b*
6. G'afforova T, Nurullayeva Sh. *Boshlang'ich sinf ona tili darslarida mustaqil ishlar va didaktik o'yinlar. Qarshi: Nasaf, 2003.*

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10844570>

FRAZEOLOGIK MUAMMOLAR BILAN BOG‘LIQ BA‘ZI DOLZARB MUAMMOLAR XUSUSIDA

Ishqurbanova Mahfuza Hamro qizi

Termiz davlat universiteti

Lingvistika: o‘zbek tili yo‘nalishi II bosqich
magistranti

E-mail: Ishqurbanovam@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada frazeologizmlar bilan bog‘liq hanuzgacha bahsli bo‘lib kelayotgan ikki muammo: frazeologik birliklar tarkibiga nimalar kirishi va iboralar va idiomalarning o‘zaro farqli jihatlari ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: *Frazeologik butunlik, tilshunoslik, paremiologiya, ibora, idioma.*

ABSTRACT

This article explores two still controversial issues related to phraseologisms: what constitutes phraseological units and the differences between phrases and idioms.

Key words: *Phraseological integrity, linguistics, paremiology, phrase, idiom.*

KIRISH

Mamlakatimizning mustaqillikka erishishi ko‘pgina imkoniyatlar eshigini ochdi, xalqimizning turmush tarzi, milliy-madaniy hayotiga ulkan ijobiy o‘zgarishlarning yuzaga kelishiga sabab bo‘ldi. Istiqloq sharofati bilan unutilgan milliy qadriyatlarimiz tiklanmoqda, xalqimizning hayoti darajasi va turmush sifatini har tomonlama yuqori bosqichga chiqarish uchun keng miqyosda ishlar amalga oshirilmoqda.

Hozirgi kunda soʻzning leksik, grammatik, semantik jihatlari keng oʻrganilgan boʻlsada frazeologiya sohasida bunday deya olmaymiz. Frazeologik birliklarni tilning uzviy ajralmas qismi sifatida koʻrib chiqish, frazeologiyaning umumiy va oʻziga xos tomonlarini, semantik va leksikografik xususiyatlarini mukammal oʻrganib chiqishni taqozo etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Frazeologizmlar haqida fikr yuritliar ekan,avvalo, uning lugʻaviy maʼnosiga eʼtibor qaratsak.Frazeologiya yunoncha soʻz boʻlib, "phrasis"-ibora,"logos"-taʼlimot, yaʼni "iboralar haqidagi taʼlimot" degan maʼnoni anglatadi.Rus tilshunosi V.V.Vinogradov frazeologizmlarning oʻrganilishi yuzasidan oʻz fikrlarini bayon qilar ekan, shunday eydi:"Frazeologiya termini dunyo tilshunosligida 1558-yil ingliz adabiyotshunosi Neandr tomonidan ilk marta qoʻllangan".Yana bir boshqa manbada keltirilishicha bu atama ilk bor 1928-yilda E.D.Polivanov tomonidan qoʻllanilgan deyiladi:"Men morfologiyaga nisbatan sintaksis qanday aloqada boʻlsa,leksikaga nisbatan xuddi shunday munosabatga kirishuvchi maxsus fanni "frazeologiya" degan termini qoʻllashni lozim topdim"¹.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Oʻzbek tilshunosligida frazeologik birliklarning grammatik, semantik, leksik, uslubiy tadqiqiga bagʻishlab bir qancha ilmiy ishlar qilingan boʻlsada, baʼzi bir muammolar oʻz yechimini topmay kelmoqda. Masalan, frazeologizmlarning semantik-struktur shakllanishi,etemalogiyasi,tarixiy taraqqiyoti,maʼlum vaqt oʻtgandan keyin oʻzgarishga uchragan frazemalar, frazeologizmlarning lugʻatlarda qay tartibda berilganligi,bir soʻz doirasida qoʻllaniluvchi iboralar va boshqa shu kabi masalalar tadqiq etilishi maqsadga muvofiqdir.Jumladan, tilshunoslikda shunday bir muammo borki, bu -frazeologik birliklar tarkibiga nimalar kirishi haqidagi qarashlarning turlicha ekanligidir. Tilshunoslikda barqaror birikmalar paremiologiya boʻlimida oʻrganiladi, yaʼni bu boʻlimda tildagi turli xarakterga ega barcha iboralar tadqiq etiladi.

¹ Umarxoʻjaev M.E. Olmon tili leksikologiyasi va frazeologiyasi.- Andijon: ADTPI, 2010.-150b.

Frazeologiyada esa faqat ko'chma ma'noli turg'un birikmalar o'rganiladi. Lekin ko'pgina tilshunos olimlar frazeologizmlarni keng ma'noda tushunib, ularga iboralar bilan birga undov xarakteridagi umringdan baraka top, qutlug' bo'lsin, otangga rahmat, go'ringda to'ng'iz qopgur, diydoring qursin; kirish iboralar: gapning qisqasi, baxtga qarshi, xulosa shuki, xulosa qilib aytganda, qisqa qilib aytganda; maqol tipidagi frazeologizmlar o'zingni er bilsang, o'zgani she'r bil, teng tengi bilan, tezak qopi bilan; matal tipidagi olmoqning bermog'i bor, kemaga tushganining joni bir; hikmatli frazeologizmlar odami ersang demagil odami, anikim yo'q xalq g'amidan g'ami kabi birikmalarni kiritishadi¹, bunga ularning tuzilishi jihatidan ikki va undan ortiq so'zlardan iboratligi, nutqqa tayyor holda kiritilishi, tarkibidagi so'zlarning o'rnini almashtirib bo'lmasligi, obrazlilik mavjud ekanligi kabi sabablar misol bo'ladi. Rus tilshunosi V.V.Vinogradovning fikricha frazeologik butunlik tarkibiga texnik va ilmiy birikma terminlar, qanotli so'z va birikmalar, kalamburlar, maqol va matallar ham kiradi. O'zbek tilshunosligida ham frazeologizmlarni keng va tor ma'noda tushunish bor. Ayrim mualliflar aviatsiya sanoati, botanika bog'i, xizmat ko'rsatgan o'qituvchi, arifmetik jadval, fan kandidati kabi ayrim tarkibli terminlarni ham frazeologizmlar tarkibida o'rganib kelishmoqda.²Xususan, taniqli olim, adabiyotshunos G'.Salomov o'zining "Til va tarjima" asarida iboralar, maqol va matallar, hikmatli so'zlar va aforizmlarni tadqiq qilgan ekan, quyidagi fikrlarni bayon qilgan:"Biz "frazeologiya" deganda maqol, matal, idiomalar, qochiriq, obrazli hamda ko'chma ma'noli so'zlar va boshqa turg'un birikmalarni nazarda tutdik ya'ni bu termini keng ma'noda ishlatdik"³. To'g'ri, frazeologizmlarni keng ma'noda o'rganish ularni yaxshiroq tushunish imkonini beradi, lekin bizningcha yuqoridagilarning barchasini frazeologik birliklar deb hisoblab bo'lmaydi. Chunki frazeologizmlarning asosiy xususiyatlariga ikki va undan ortiq so'zlardan iboratligi, nutqqa tayyor holda kiritilishi, imotsional-ekspressivlikni ta'minlashi kabi belgilar bilan birga ibora tarkibiga kiruvchi

¹ Бердиёров Х., Расулов Р., Йўлдошев Б. Ўзбек фразеологиясидан материаллар (биринчи қисм). Самарқанд, 1976,12-13-бетлар

² Маматов А. Ўзбек тили фразеологияси. – Тошкент, 2019. 24- бет.

³ Тил ва таржима.- Узбекистан ССР ФАН нашриёти.- Тошкент,1966.264-бет

soʻzlarning yaxlit holda bir maʼnoni ifodalashi va koʻchimning mavjudligi ularning boshqa barqaror birikmalardan ajratib turuvchi asosiy belgilar hisoblanadi.

A.Mamatov ham oʻz monografiyasida bu haqida toʻxtalib quyidagi fikrlarni bayon qilgan, frazeologik birlik boʻlish uchun soʻzlarning turgʻun birlashmasi obrazli maʼno, koʻchma maʼno anglatishi shart. Shuning uchun ham frazeologizmlar alohida rasmiylashgan, obrazli va koʻchma maʼno ifodalaydigan til birliklaridir¹.

Yana bir hanuzgacha tilshunoslikda bahsli boʻlib kelayotgan muammolardan biri frazeologizmlar tarkibiga kiruvchi ibora va idiomalarning oʻzaro farqli jihatlarini ajratish masalasidir. Bunday muammoning yuzaga kelishiga sabab har ikkala lingvistik vositalarning ham oʻxshash tomonlari borligidir. Masalan, har ikkalasi ham nutqqa tayyor holda kiritiladi, koʻchim va obrazlilik mavjud, imotsional-ekspressivlikni taʼminlaydi. Lekin ular oʻrtasida farqli jihatlar borligi aniq, aks holda ikkalasi ham alohida terminlar bilan nomlanmas edi. Yaqin davrgacha ushbu ikki termin farqlanmas, bir-biridan ajratib koʻrsatilmamas edi. XX asrning 40-yillariga kelib idiomalar haqidagi qarashlar yuzaga kela boshlagan. I.Ermatov va N.Mahkamovning "Tilshunoslik terminlari izohli lugʻati" da idiomalar kengroq izohlangan "Idioma - (yunoncha idioma oʻziga xos ifoda ibora) shaklan mantiqqa toʻgʻri kelmaydigan fikr, voqea, hodisalarning ifodalanishi. Ular maʼlum tilgagina xos boʻlib, boshqa tillarga soʻzma-soʻz tarjima qilib boʻlmaydi. Masalan, amamning buzogʻi, gapning poʻst kallasi, yuragi shuv etib ketdi.² Shuningdek, taniqli tarjimon, rahmatli Gʻ.Salomov oʻzining "Til va tarjima" asarida idiomalar haqida quyidagi mulohazalarni yozgan: Birinchidan, sentaktik jihatdan gap boʻlaklariga boʻlib boʻlmaydi, yaʼni tarvuzi qoʻltigʻidan tushdi idiomasi tarvuzi-ega, tushdi-kesim, qoʻltigʻidan-toʻldiruvchi tarzida tahlil qilish imkonsiz; Ikkinchidan, idiomalarni boshqa tillardan aniq tarjima qilish mumkin deb quyidagi oʻzbek tiliga rus tilidan tarjima asosida kirib kelgan: "pir gʻalabasi, amerika ochmoq, xitoy devori, gʻalvir bilan suv tashimoq, qizil ip boʻlib

¹ Маматов А. Ўзбек тили фразеологияси. – Тошкент, 2019. – бет

² Mahkamov N., Ermatov I. Tilshunoslik terminlari izohli lugʻati. – Toshkent: Fan, 2013. – B.47

o‘tmoq”¹ kabi idiomalarni misol keltiradi. Uchinchidan, idiomalar jamiyatdagi narsa, voqea, hodisalarga nisbatan bog‘liqlik mavjud emas; To‘rtinchidan, idiomada hech qanday xalq hikmati yo‘q, faqat ko‘chma ma’noda ishlatiladigan barqaror so‘z birikmasi.

Yuqoridagi izohlardan ibora va idiomalarning farqlari xususida shunday xulosa qilish mumkin:

1) iboralar tarkibidagi har bir so‘z yaxlit holda ko‘chma ma’no hosil qiliyotgan so‘zni yuzaga chiqarish uchun xizmat qiladi, masalan, yog‘ tushsa yalagudek iborasi tarkibidagi uchala so‘z ham birgalikda "toza" ma’nosini beryapti, ya’ni shunchalik tozaki, xatto yog‘ tushsa ham yalab olgudek;

2) iboralar asosan kundalik muloqotda ko‘p qo‘llaniladi va eslab qolish oson bo‘lib, fikrni obrazli ifodalaydi: ilonning yog‘ini yalagan-mug‘ombir, qo‘y og‘zidan cho‘p olmagan-yuvosh;

3) iboralar ifodalayotgan ma’no jamiyatdagi voqea-hodisalar bilan bevosita bog‘liq bo‘ladi: "qovun tushirmoq" birikmasi qovunni qo‘ldan tushirib yuborish, ehtiyotsizlik qilish holatini ifodalaydi. Ehtiyotsizlik qilish tufayli qovunni tushirib yuborish tabiiyki, kishilarda salbiy imotsiyani yuzaga keltiradi. Mana shu voqelikni obrazli ifoda etish asosida qovun tushirmoq erkin bog‘lamaning "suhbat mavzusiga qovushmaydigan, noo‘rin gap so‘z aytmoq" (O‘TFL) ma’nosi shakllanadi.² Idiomalarda esa aksincha voqea va hodisalarning sodir bo‘lishi imkonsiz, masalan, tuyaning dumi yerga tekkanda, toshbaqa tog‘ga chiqqanda kabi.

4) iboralar doimo ikki va undan ortiq so‘zlardan tashkil topgan bo‘ladi, idiomalarni esa bir so‘z bilan ham ifodalash mumkin: tuzladi-gap bilan boplamoq, boplab jazolamoq.

XULOSA

¹ Тил ва таржима.- Узбекистан ССР ФАН нашриёти.- Тошкент, 1966. 262-бет

² Маматов А. Ўзбек тили фразеологияси. – Тошкент, 2019. 89– бет.

Ko‘rinib turganidek frazeologizmlar keng miqyosda o‘rganilib, tadqiq qilinganligiga qaramay uning obyektini belgilashda turli xil farazlar bor. Frazeologizmlar doimo ko‘chimga ega ekanligi hamda obrazlilik uni boshqa birliklardan ajratib turuvchi asosiy omillar hisoblanadi. Iboralar va idiomalar xususida esa shunday xulosa qilish mumkinki, ular o‘rtasida bir nechta farqlari bor, bu farqlarni ajratish biroz mushkul vazifa bo‘lib kelayotgan bo‘lsada, bu vazifani bajarish ustida ko‘pgina tilshunos olimlar tadqiqot ishlarini olib bormoqda.

REFERENCES

1. Umarxo‘jaev M.E. *Olmon tili leksikologiyasi va frazeologiyasi.*- Andijon: ADTPI, 2010.-150-betlar.
2. Бердиёров Х., Расулов Р., Йўлдошев Б. *Ўзбек фразеологиясидан материаллар (биринчи қисм).* Самарқанд, 1976, 12-13-бетлар
3. Маҳкамов Н., Ерматов И. *Тилшunoslik terminlari izohli lug‘ati.*– Toshkent: Fan, 2013.–B.47
4. Маматов А. *Ўзбек тили фразеологияси.* – Тошкент-, 2019. 89– бет.
5. *Тил ва таржима.* - *Узбекистан ССР ФАН нашриёти.* Тошкент, 1966. 264-бет.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10844587>

IQTISODIYOTDA QO‘LLANILADIGAN EXCEL DASTURIDA FOYDALANILADIGAN AMALLAR

Malikov Mirjalol Abdulla o‘g‘li

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

To‘ychiboyev Jo‘rabek

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada bugungi kunda katta ahamiyat kasb etib kelayotgan dasturlardan biri, ya'ni Excel dasturining iqtisodiy masalalarni yechishda foydalanish haqida yoritib o'tilgan. Shuningdek, bu dasturda yechiladigan turli xil masalalar va ularni yechadigan formulalar haqida ham so'z brogan.

***Kalit so'zlar:** Excel, Excel dasturining rivojlanish tarixi, bu dasturda ishlatiladigan formulalar va ularga doir masalalar.*

ABSTRACT

In this article, one of the programs that is gaining great importance today, that is, the use of the Excel program in solving economic problems, is highlighted. He also talked about various issues and formulas to solve them in this program.

***Keywords:** Excel, the history of the development of the Excel program, the formulas used in this program and issues related to them.*

Ma'lumki, turli xil iqtisodiy masalalarni tez yechish uchun insondan ko'ra inson yaratgan turli dasturlarning o'rni beqiyosdir. Elektron jadvallar hayotning har xil sohasida uchraydigan, avvalo hisoblash va iqtisodiy masalalarni echishda, jumladan, berilganlarni tez o'zgartirib turuvchi masalalarni tezkor ravishda qayta ishlab chiqishda, masalan, bank hujjatlari bilan ishlash kabi keng ko'lamli masalalarni yechishda qo'llaniladigan o'ta quvvatli vosita hisoblanadi. Bu dasturlar shu kabi masalalarni, avvalo aniq va xatosiz undan tashqari zudlik bilan yecha olish qobiliyatiga egadir.

Shu kabi amallarni qila oladigan dasturlardan biri bu Excel dasturi hisoblanadi. Microsoft Excel va bazida esa Microsoft Office Excel deb ham ataladigan bu dastur Microsoft korporatsiyasi tomonidan Microsoft Windows Windows NT va Mac OS, bunga qo'shimcha tarzda Android, IOS, Windows Phone kabilar uchun yaratilgan elektron jadvallar bilan ishlash bo'yicha dastur hisoblanadi. Bu dastur iqtisodiy-statistikaga doir hisob-kitoblarni va grafik vositalar imkoniyatlarini taqdim qiloladigan dasturdir. Microsoft Excel Microsoft Office'ning tarkibiy qismi hisoblanadi va bugungi kunda bu Excel dasturi dunyodagi eng mashxur ilovalar qatoridan hisoblanadi.

Excel dasturining rivojlanish tarixi bo'yicha ma'lumotlarga kelsak, birinchi bor 1979-yil Microsoft firmasi tomonidan Excel dasturi taqdim etildi, va u hozir ham o'z sinfida eng quvvatli dastur safiga kiradi. Shubha yo'qki, Excel eng ommabop dasturlardan biridir. Bu dastur ixtiyoriy axborotni (matnlar, sonlar, sana va hokazolarni) qayta ishlab chiqish va saqlash imkonini beribgina qolmasdan, balki qilgan ishingiz natijasini bezash, ko'rgazmaliroq ko'rsatish va chop etish imkoniyatini beradi. Bunda siz WinWord dasturidagi tahrirlash vositalaridan foydalanishingiz ham mumkin. Dastlab Excelning ommaviy imkoniyatlarini o'zlashtirish qiyin emas, ammo dasturning murakkabligi va imkoniyatlarining juda kengligi sababli ular bilan tanishish uzoq davom etishi mumkin, binobarin, aynan ish jarayonida uning yangi-yangi imkoniyatlarini ko'rish mumkin. 1993-yilda ilk marotaba Microsoft Office'ga birlashtirilish munosabati bilan Microsoft Word va Microsoft PowerPoint Excel'ga

monand grafik interfeysga ega bo‘lishdi. 1993-yildan boshlab Excel tarkibiga Visula Basic’ga asoslangan Excel masalalarini avtomatlashtirish imkonini beruvchi dasturlar uchun Visual Basic dasturlash tili kiritiladi.

Excel dasturida eng ko‘p qo‘llaniladigan formulalardan biri bu qo‘shish formulasidir. Qo‘shish formulasi “=CYMM(_;_)” kabi ifodalanadi:

№	F.I.SH	Oylik maosh	Mukofot puli	Jami
1	S.A.Sobirov	5 620 000	500 000	6 120 000
2	R.T.O‘tkirov	6 431 500	800 000	7 231 000
3	K.J.Sirojov	4 630 000	470 000	5 100 000

=CYMM(_;_)

Keyingi formula ko‘paytirish formulasidir: “=ПРОИЗВЕД(_;_)

№	Meva nomi	Meva narxi	Mevaning soni	Jami
1	Olma	6 500	45	292 500
2	Anor	25 000	35	875 000
3	Banan	31 000	60	1 860 000

=ПРОИЗВЕД(_;_)

Keyingi formula, sonlar ichidan eng kattasini topishda ishlatiladi. Bu formula ishlatilayotganda yanvardan to iyungacha belgilanadi: =МАКС(_;_)

№	Meva	Yanvar	Fevral	Mart	Aprel	Iyun	Eng katta narx
1	Olma	6 500	7 000	7 200	5 000	6 800	7 200

2	Anor	16 500	18 500	19 000	20 000	17 400	20 000
3	Banan	26 800	26 400	27 310	30 100	29 600	30 100

=МАКС

Keyingi formula, sonlar ichidan eng kichigini topishda ishlatiladi. Bu formula ishlatilayotganda yanvardan to iyungacha belgilanadi: =МИН(;;_)

№	Meva	Yanvar	Fevral	Mart	Aprel	Iyun	Eng katta narx
1	Olma	6 500	7 000	7 200	5 000	6 800	5 000
2	Anor	16 500	18 500	19 000	20 000	17 400	16 500
3	Banan	26 800	26 400	27 310	30 100	29 600	26 400

=МИН

Keyingi formula, berilgan sonlarning o'rtacha arifmetigini topadi va bunda yanvardan to iyungacha belgilash orqali topiladi: =СРЗНАЧ(;;_)

№	Meva	Yanvar	Fevral	Mart	Aprel	Iyun	O'rtacha narx
1	Olma	6 500	7 000	7 200	5 000	6 800	6 500
2	Anor	16 500	18 500	19 000	20 000	17 400	18 280
3	Banan	26 800	26 400	27 310	30 100	29 600	28 042

=СРЗНАЧ

Xulosa qilib aytganda, Excel dasturi iqtisodiy masalalarni tezda yechishda, bankda, korxonalarda va albatda buxgalteriya kasbi uchun ajralmas dastur hisoblanadi. Bu dastur yordamida ko'plab amallarni bajarishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1) R.X.Alimov, B.Y.Xodiyev, K.Alimov va boshqalar. S.S.G‘ulomovning umumiy tahriri ostida. Milliy iqtisodda axborot tizimlari va texnologiyalari: Oliy o‘quv yurtlari talabalari uchun o‘quv qo‘llanma T: <Sharq>, 2004. – 320-bet

2) Информатика. Под редакцией проф. Н.В.Макаровой. - М: 1997

3) Ganiyev S.K, Karimov M.M, Tashev K.A. Axborot xavfsizligi, Axborot-kommunikatsion tizimlar xavfsizligi. O‘quv qo‘llanma T.-Aloqachi, 2008 – 382-bet

4) Akbarov D.Y. Axborot xavfsizligini ta‘minlashning kriptografik usullari va ularning qo‘llanishlari. “O‘zbekiston markasi” nashriyoti. Toshkent – 2009 yil, -398 bet.

5) В. Пассиков. Защита компьютерной информации. – М: Наука, 2001.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10844804>

MA'LUMOTLARNI SAQLASH QURILMALARI TASNIFI

Ernazarov Alisher Ergashevich
alexchigatay1213@gmail.com

Mirjalol Malikov Abdulla o'g'li
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada ma'lumotlarni saqlash qurilmalari tasnifi haqida, saqlashning turlari va xotiraning o'zi nima ekanligi to'g'risida so'z borgan. Shuningdek, eng keng tarqalgan saqlash qurilmalari, BIOS va CMOS xotiralari haqida batafsil yoritilib o'tilgan.

Kalit so'zlar: *Ma'lumotlarni saqlash qurilmalari, birlamchi va ikkilamchi saqlash, xotira.*

Ma'lumotlarni saqlash qurilmalari axborotlarni kiritish moslamalari yordamida kompyuter tizimiga kiritilgan ma'lumotlar yoki ko'rsatmalarni qayta ishlashdan oldin kompyuter tomonidan saqlash uchun mo'ljallangan. Xuddi shu tarzda, qayta ishlashdan keyin kompyuter tomonidan ishlab chiqarilgan natija chiqish qurilmasiga ko'rsatilishidan oldin biron bir joyda saqlanishi kerak. Bundan tashqari, kompyuter bilan olingan oraliq natijalar ham saqlanishi kerak bo'ladi.

Saqlash moslamalari quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- ma'lumotlar va dasturlarni saqlaydi (ko'rsatmalar to'plami).
- oraliq ishlov berish natijalarini o'z ichiga oladi.
- chiqarish qurilmalariga yuborilishidan oldin oxirgi ishlov berish natijalarini o'z ichiga.

Saqlashning ikki turi mavjud: birlamchi va ikkilamchi. Birlamchi saqlash vaqtinchalik yoki operativ xotira bo‘lib, ko‘pincha uni operativ xotira deb atashadi; ikkilamchi xotira doimiy xotira deb ataladi.

Saqlash qurilmalarining tasnifi ma’lumotlarni saqlash va yozib olish uchun mo‘ljallangan turli xil qurilmalarni guruhlash va tartibga solish imkonini beruvchi tizimdir. Ma’lumotlarni saqlash qurilmalarini tasniflash mumkin bo‘lgan bir nechta asosiy mezonlar mavjud.

1. Media turi bo‘yicha:

- Qattiq disk (HDD): ma’lumotlarni saqlash uchun aylanadigan magnit disklardan foydalanadi.

- Optik disk: CD, DVD yoki Blu-ray kabi maxsus disklarga ma’lumotlarni yozib olish uchun lazer texnologiyasidan foydalanadi.

2. Ulanish usuli bo‘yicha:

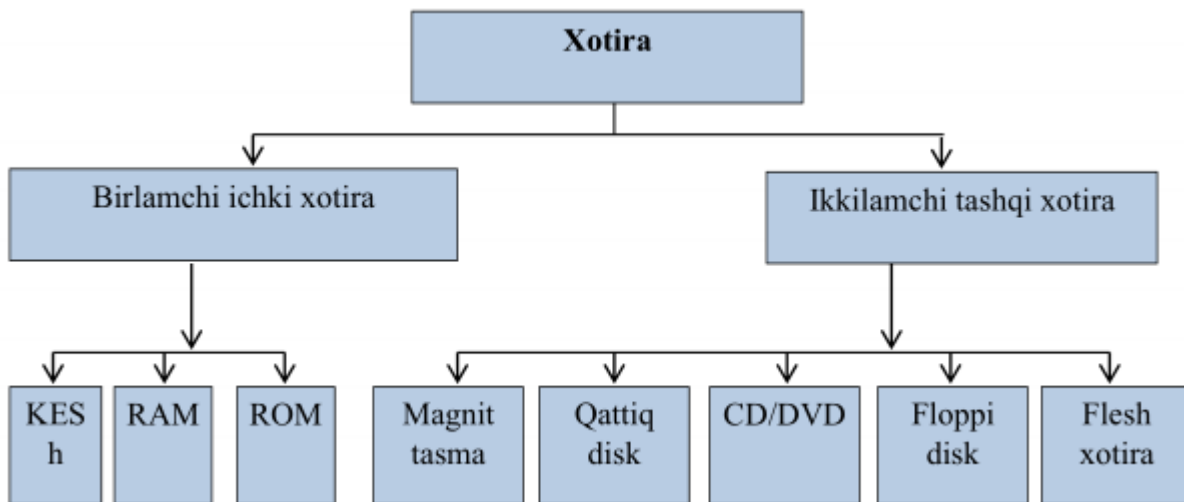
- Ichki qurilmalar: kompyuter yoki server ichiga o‘rnatiladi va odatda Serial ATA (SATA) yoki Serial Attached SCSI (SAS) kabi avtobus orqali anakartga ulanadi.

- Tashqi qurilmalar: USB, Thunderbolt yoki eSATA kabi turli interfeyslar orqali kompyuter yoki serverga ulanish.

3. Saqlash sig‘imi bo‘yicha:

- Shaxsiy qurilmalar: odatda kichik xotira hajmiga ega, masalan, flesh-disklar yoki ma’lumotlarni uzatish uchun tashqi qattiq disklar.

- Korxonalar qurilmalari: katta hajmdagi ma’lumotlarni saqlash uchun mo‘ljallangan va odatda server tizimlari yoki ma’lumotlar markazlarida qo‘llaniladi.

Eng keng tarqalgan saqlash qurilmalaridan ba'zilari:

1. Qattiq disklar (HDD): ma'lumotlarni saqlash uchun aylanadigan magnit disklardan foydalanadigan mexanik qurilmalar.

2. Qattiq holatdagi disklar (SSD): axborotni saqlash uchun flesh-xotiradan foydalanadigan elektron qurilmalar. Ular qattiq disklarga qaraganda tezroq o'qish/yo'zish tezligi va ishonchligini taklif qiladi, lekin odatda past sig'imga ega.

3. Optik disklar: CD (Compact Disc), DVD (Digital Versatile Disc) va Blu-ray kabi lazerli o'qish yordamida ma'lumotlarni yozib olish va o'ynatish uchun ishlatiladi.

4. Flash drayvlar: Ma'lumotlarni saqlash uchun flesh-xotiradan foydalanadigan kichik, ko'chma qurilmalar. Ular odatda USB interfeysiga ega va kompyuterlar o'rtasida ma'lumotlarni uzatish uchun ishlatiladi.

5. Bulutli saqlash: Internet orqali ma'lumotlarni saqlash va qabul qilish imkoniyatini ta'minlovchi ma'lumotlarni saqlash xizmatlari. Ular foydalanuvchilarga fayllarni masofaviy serverlarda saqlash imkonini beradi, bu esa ularga Internetga ulangan istalgan kompyuter yoki qurilmadan kirish imkonini beradi.

Zamonaviy axborotni qayta ishlash va saqlash qurilmalari quyidagi parametrlarga ega:

- ✓ axborot sig'imi (bit);
- ✓ ishlatiladigan quvvat;

✓ ma'lumotlarni saqlash muddati;

✓ harakat tezligi.

Elektron ma'lumotlarni saqlash qurilmalari:

- tashqi yoki periferik;
- ichki.

Tashqi kiritish va saqlash qurilmalari

Bularga qattiq disklar, flesh-kartalar, CD, DVD, BD va magnit disklar kiradi.

Axborotni saqlash uchun foydalaniladigan bu qurilmalar shaxsiy kompyuterdan uzilib, boshqa kompyuterga uzatilishi mumkin.

Qattiq magnit disklar ma'lumotlarni saqlash uchun murakkabroq qurilmalardir. Ular katta hajmdagi ma'lumotlarni saqlashi va uni yuqori tezlikda uzatishi mumkin. HDDlar doimiy ravishda modernizatsiya qilinmoqda, ammo qurilmalarning ishlash printsipti o'zgarishsiz qolmoqda.

Strimerlar magnit lentaga ma'lumot yozib olish imkonini beradi. Qurilmaning ishlash algoritmi kassetali magnitafonga o'xshaydi. Ma'lumotlar boshlar orqali tortilgan magnit lentaga yoziladi. Axborot vositalarining jismoniy xususiyatlari sig'im va tezlikda cheklangan.

Flash kartalar

Ular axborotni saqlash va ma'lumotlarni kiritish/chiqarish qurilmalari. Ularning harakatlanuvchi qismlari yo'q va bitta chipda yaratilgan.. Fleshli xotira hujayralarining barcha modifikatsiyalari uchun ishlash printsipti barcha qurilmalar uchun bir xil. Farqlar interfeys va foydalaniladigan kontrollerda yotadi.

Tasodifiy kirish xotirasi (RAM, RAM) ma'lumotlar va dasturlarni saqlash uchun qurilma bo'lib, ular axborotni qayta ishlashni boshqaradi. Bu modulga (bar) joylashtirilgan chiplar to'plamiga o'xshaydi. U anakartning mos keladigan ulagichiga joylashtiriladi va shu bilan boshqa shaxsiy kompyuter qurilmalari bilan aloqa qiladi.

Kesh xotirasi ma'lumotlarga kirish uchun juda qisqa vaqtga ega. Mikrosxemaga o'rnatilgan. Kesh xotirasi so'nggi kirishlardan olingan ma'lumotlarning nusxalarini RAM sohaloriga saqlaydi.

CMOS - xotira - kompyuter o'chirilgan bo'lsa ham, kompyuter sozlamalari, jumladan sana, vaqt, parollar haqidagi ma'lumotlarni uzoq muddatli saqlash imkonini beruvchi qurilma. Maxsus batareyadan quvvat oladi, xotira yarim doimiydir.

BIOS (Basik Input/Output System) - bu ishlab chiqarish jarayonida ma'lumotlar kiritiladigan doimiy xotira, doimiy xotira uchun qurilma. Kompyuterni boshqarish funksiyalari, OTni yuklashning dastlabki bosqichi va konfiguratsiya dasturini o'z ichiga oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ergashevich, E. A., & Zufar o'g'li, A. M. (2024). Zamonaviy Axborot Texnologiyalari Infratuzilmasining Tarkibiy qismlari. *Journal of Innovation in Education and Social Research*, 2(1), 154-157.

2. Ergashevich, E. A. (2024). AXBOROTNI MUHOFAZA QILISHNING MAQSAD VA ASOSLARI. *Miasto Przyszłości*, 44, 193-195.

3. Ergashevich, E. A., O'G'Li, M. F. A., O'G'Li, O. F. R., & Nilufar, Y. (2023). IQTISODIYOTDA AVTOMATLASHTIRILGAN ISH JOYLARINING QO'LLANILISHI. *Gospodarka i Innowacje.*, 42, 688-696.

4. Ergashevich, E. A., & Diyorbek, J. (2023). AXBOROTLASHGAN JAMIYAT VA UNING ASOSIY XUSUSIYATLARI. *TADQIQOTLAR*, 28(3), 74-77.

5. Ergashevich, E. A., & Zufar o'g'li, A. M. (2023). Elektron To'lov Tizimlarining Iqtisodiyotda Tutgan O'rni. *Journal of Innovation in Education and Social Research*, 1(4), 113-116.

6. Ergashevich, E. A., & Nasimjonovich, N. N. (2023). Geografik Axborot Tizimlarining Turli Sohalarda Qo'LLanilishi. *Journal of Innovation in Education and Social Research*, 1(4), 166-169.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10844813>

ОИЛАДА БОЛАЛАРНИ МИЛЛИЙ ВА МАДАНИЙ ҚАДРИЯТЛАР РУҲИДА ТАРБИЯЛАШ ПЕДАГОГИК МУАММО СИФАТИДА

Алмарданов Жўрабек Бобоназарович

Термиз иқтисодиёт ва сервис университети ўқитувчиси

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада оилада болаларни миллий ва маданий қадриятлар руҳида тарбиялаш педагогик муаммо сифатида ҳақида маълумот берилган.

Калит сўзлар: Миллий менталитети, одоб, ахлоқ, илмлилик, изланувчанлик, меҳнатсеварлик, камтарлик, хушмуомалалик, ишонч, садоқат, вафодорлик, меҳр оқибат, болажонлик, меҳмондўстлик, катталарга ҳурмат, кичикларга иззат, дўстлик, бурч ва мажбурят.

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлена информация о воспитании детей в семье в духе национальных и культурных ценностей как педагогической проблеме.

Ключевые слова: Национальный менталитет, порядочность, нравственность, ученость, любознательность, трудолюбие, смирение, вежливость, доверие, верность, доброта, ребячество, гостеприимство, уважение к взрослым, честь к детям, дружба, долг и обязанность.

“Жамиятнинг энг олий бойлиги бўлган ҳалқ абадий қадриятларни қудратли салоҳиятни ўзида жамлаган. Бу салоҳиятни юзага чиқариш, жамиятни

ривожлантириш тараққий этиришнинг кучли омили бўлиб хизмат қилади”. “Маълумки ёш авлод тарбияси ҳамма замонларда ҳам муҳим ва долзарб аҳамиятга эга бўлиб келган .Аммо биз яшаётган XXI асрда бу масала ҳаёт момот масаласига айланиб бормоқда”(Ш Мирзиёев.)

Жамиятни энг муҳим ҳужайраси ҳисобланган оила никоҳдан бошланади. Оила, эр ва хотиннинг ихтиёрий ўз хоҳиш ва истакларига кўра тенг ҳуқуқликка асосланган никоҳ тузиш орқали вужудга келади.

Миллий менталитетимизга кўра оиланинг ташкил топишида ота оналарнинг розилиги оиланинг мустаҳкам бўлишида муҳим омилдир. Оила бу жамиятни кичик бир бўғини бўлсада давлат ва жамият тараққиётини ривожланишида муҳим рол ўйнайди давлатчилигимизнинг энг қадимги даврлариданоқ оила масаласига алоҳида эътибор билан қарашган. Зардўштиларнинг муқаддас китоби Авестода ҳам эркак ва аёлнинг тенг ҳуқуқлиги давлат ва жамият бошқаруви ва бола тарбиясида биргаликдаги фаолияти қайд этилган. Мустақилликка эришган кунимиз биз учун энг улуғ бахт бўлдики, ҳар-бир оиланинг турмуш тарзи ва кундалик ҳаётида миллийлик, миллий қадриятлар қайта жонланди. Собиқ шўролар даврида миллийлигимизга, миллий қадриятларимизга, мафкуравий жиҳатдан тажовуз қилиниб, байрамларимиз, урф -одатларимиз, анъана ва маросимларимизнинг илдизига болта урилган эди. Мустақиллик бизга том маънода ўзлигимиз қадриятларимиз ва байрамларимизни қайтариб берди.

Шарқона миллий оиланинг ўзаги одоб, ахлоқ, илмлилик, изланувчанлик, меҳнатсеварлик, камтарлик, хушмуомалалик, ишонч, садоқат, вафодорлик, меҳр оқибат, болажонлик, меҳмондўстлик, катталарга ҳурмат, кичикларга иззат, дўстлик, бурч ва мажбурятни ўз ичига олади. Оилада миллий қадриятларни фарзандларга ўргатиш имкониятига эга бўлдики, миллий қадрият кишилиқ тарихида инсон, инсоният, жамият, давлатлар, этник бирликлар, уруғ, қабила, элат, миллатларнинг келиб чиқиши уларнинг миллийлиги билан изоҳланади.

Тарихга назар ташласак, давлатлар ўртасидаги миллий кадриятлар ҳам бир - бирига ўхшаб кетади, мисол учун Хитойда Конфуций таълимотида оила ва никоҳ, фарзандлар тарбияси ҳақида яхши фикрлар бор. Конфуций фикрича, дунёдан бефарзанд ўтиш ва ўзидан насл қолдирмаслик нафақат шу инсоннинг ёки хонадоннинг, балки бутун бир жамиятнинг фожиасидир.

Оила қонунларига кўра оила таркибининг кенгайиши, камол топиши, фарзандларни туғилиши кўпайиши билан белгиланади. Ёруғ дунёда ҳаёт бор экан, оила бор экан- фарзанд бор, фарзанд бу бебаҳо неъмат бор экан, одамзот ҳамisha эзгу интилишлар билан яшайди. Оилавий муносабатларда оиладаги муҳит тарбияга қараб аниқланади. Таълимни тарбиядан. тарбияни эса таълимдан, ажратиб бўлмайди, бу шарқона қараш ҳаёт фалсафаси ҳақида фикр юритганда Абдулла Авлонийнинг “Тарбия биз учун ё ҳаёт, ё момот, ё нажот, ё ҳалокат, ё саодат, ё фалокат масаласидир” деган чуқур маъноли сўзларини ёдга оламиз, Тарбия жараёни туғилган кундан бошланади ва умрининг охирига қадар давом этади. А. Авлоний тарбиянинг доирасини кенг тушунади. Уни биргина ахлоқ билан чеклаб қўймайди. „Соғ танада соғ ақл деган ҳикматни бежиз эмаслигини яхши билади”. Баданнинг саломат қувватли бўлмоғи инсонга энг керакли нарсадур, чунки ўқимок, ўрганмоқ, ва ўргатмоқ учун инсонга кучлик, касалсиз жасад лозимдур.” Инсонлар турмуш тарзида миллийлик шарқона одоб, ахлоқ асосида намоён бўлади¹.

Оилада , миллий тарбия тушунчаси кўп қиррали тушунчадир. Миллий кадриятлар асосида олиб борилиши, умуминсоний тарбияниг ҳар бир халққа мос бўлиши, ЮНЕСКО тамойили асосида халқ маданиятини ривожлантириш миллатлараро муносабатларда тинч -тотув яшаш, халқларни ҳақ- ҳуқуқларини, урф-одат ва маросимларини ҳурмат қилиш қоидаларига асосланади. Оилада кекса ёшли бобо ва момоларнинг бўлиши ўша хонадондаги бобо ва момоларнинг

¹ А. Авлоний Танланган асарлар Т „ Маънавият” 1998 й 31.6

ўрни улғаяётган фарзандларни тарбиясида яққол кўзга ташланади, ахлоқий, ақлий, миллий, меҳнатсеварлик тарбияси ва панд -насиҳатлари билан фарзандларда инсоний фазилатларнинг шаклланишида бурч ва масъулиятни англашида ўз ҳиссасини қўшадилар, набираларига тўғри йўл кўрсатади.

Катталарни ҳурмат қилиш, кичикларни иззат қилиш, одоб, одатларни билишга яқиндан ёрдам беради. Урф- одат, маросим, байрамлар ҳар бир оилада нишонланади. Қариси бор уйнинг париси бор деганлари рост . Тўйларда ва байрамларда кексалар бор жойда файз барака бўлади, чунки улар юрт тинчлигини, осайишталигини, фарзандларнинг соғлиги, илмли инсон бўлишини, оллоҳдан сўраб дуо қиладилар, хонадонларда тинчликни, меҳр-оқибатни, оға -инилик, қон -қариндошлик, ришталарини мустаҳкамлашда ўз эзгу ниятлари билан, фарзанд тарбиясида муносиб ҳисса қўшадилар.

Янгилашиш жароёнининг бошланиши шамсия, Қуёш йили ҳисобига тўғри келади бу кун “Наврўз” деб аталган. Абу Райхон Беруний бундай ёзади, Наврўз янги йилнинг биринчи куни бўлиб Эронликлар зижлари бўйича ўтмиш замонларда улар йилларини кабисам қилган вақтларида Қуёшнинг саратон буржигига киришга тўғри келар эди сўнгра у орқага сурилгач, баҳорда келадиган бўлди. Баҳор ёмғирининг биринчисини тўкишидан бошланади гуллар очилади ўсимликлар униб чиқа бошлангунча давом этган вақтга тўғри келади.” Берунийнинг таърифича, афсунгарлар Наврўз куни бировга гап қўшишдан олдин асал уч қошиқ ялаб уч бўлак мум тутатса, бу кўп касаликка шифо бўлармиш. Ёки шу куннинг тонгида гап гапиришидан олдин шакар тотиб, ўзига зайтун тутган кишидан йил бўйи турли балолар даф этилади деган иримлар бўлган¹.

¹ Абу Райхон Беруний Ўтмиш халқлардан қолган ёдгорликлар 1957 й., 43 б.

ФОЙДАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Алмарданов, Ж. Б. (2022). МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАРНИ МИЛЛИЙ ВА МАДАНИЙ ҚАДРИЯТЛАРГА ҲУРМАТ РУҲИДА ТАРБИЯЛАШ ИМКОНИЯТЛАРИ. *Евразийский журнал академических исследований*, 2(3), 479-481.

2. Almardanov Zhurabek Bobonazarovich (2021). *THE ROLE AND INFLUENCE OF PSYCHOLOGICAL KNOWLEDGE IN THE DEVELOPMENT OF RESPECT FOR NATIONAL AND CULTURAL VALUES IN CHILDREN IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT. European science*, (4 (60)), 53-56.

3. Алмарданов Журабек Бобоназарович (2020). Механизмы воспитания уважения к национальным и культурным ценностям у детей в образовательной среде. *Вестник науки и образования*, (7-2 (85)), 92-94.

4. Almardanov, J. R. B. (2023). *QADRIYATLAR MAZMUNI VA UNING INSON HAYOTIDAGI O'RNI MASALASI. Educational Research in Universal Sciences*, 2(10), 103-105

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10844861>

O‘ZBEK TILIDA INSON TASHQI KO‘RINISHIGA XOS SIFAT LEKSEMALARNING O‘RGANILISHIGA DOIR

Altibayeva Malika Kuvandikovna
Alfraganus universiteti 2-kurs magistri,
lingvistika yo‘nalishi

ANNOTATSIYA

O‘zbek tili sifat kategoriyasining ilmiy tahliliga bag‘ishlangan mazkur maqolada tashqi ko‘rinishga xos sifatning umumiy xarakteristikasi, uning semantik turlari, strukturasi, darajalari ilmiy asosda o‘rganiladi. Sifatning o‘ziga xos maxsus morfologik belgisining yo‘qligi, sifat yasovchi affikslarning nihoyatda turli- tumanligi ba‘zan sifatlarni aniqlashda ma‘lum qiyinchilik tug‘diradi. Ayrim so‘zlar tashqi ko‘rinishidan otga ham, sifatga ham, ravishga ham juda o‘xshash bo‘ladi. Bunday paytlarda ko‘pincha u so‘zni otlar yoniga qo‘yib turib sifatligi aniqlanadi. Aynan, mazkur maqola inson tashqi ko‘rinishiga xos sifat leksemalarning tavsiflanishi, yasalishi, inventari, leksik-semantik tasniflari, boshqa so‘zlar bilan bog‘lanishda semantik-sintaktik, nominativ so‘z birikmalari tarkibidagi funksiyalari, muloqot jarayonidagi pragmatik xususiyatlari ilmiy jihatdan tadqiq qilinishga qaratilgan.

***Kalit so‘zlar:** leksik-semantik, pragmatika, kognitiv, ekspressiv-emotsional, stilistik bo‘yoqdorlik, ot kategoriyalari, sifatdoshlik belgisi.*

ОБ ИЗУЧЕНИИ СПЕЦИФИЧЕСКИХ ЛЕКСЕМ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ ОБЛИГАЦИИ В УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКЕ

АННОТАЦИЯ

В данной статье, посвященной научному анализу качественной категории узбекского языка, на научной основе изучаются общие характеристики обликово-специфического качества, его семантические типы, структура и уровни. Отсутствие специального морфологического признака качества, крайнее разнообразие качествообразующих аффиксов иногда вызывают определенные трудности при определении качества. Некоторые слова очень похожи на существительные, прилагательные и наречия. В таких случаях качество определяется путем постановки слова рядом с существительным. В частности, данная статья представляет собой научное исследование описания, формирования, инвентаризации, лексико-семантических классификаций прилагательных лексем, характерных для внешности человека, семантико-синтаксических функций в связи с другими словами, номинативных словосочетаний, прагматических особенностей в процессе общения. нацелен на то, чтобы быть сделанным.

Ключевые слова: лексико-семантическая, прагматика, когнитивная, экспрессивно-эмоциональная, стилистическая окраска, именные категории, адъективный признак.

IN THE UZBEKI LANGUAGE, THE LEXEMAS SPECIFIC TO PERSONAL APPEARANCE ARE SUBJECT TO LEARNING

ABSTRACT

In this article, dedicated to the scientific analysis of the adjective category of the Uzbek language, the general characteristics of the appearance-specific adjective, its semantic types, structure, and levels are studied on a scientific basis. The lack of a special morphological sign of quality, the extreme diversity of quality-forming affixes sometimes cause certain difficulties in determining quality. Some words look very similar to nouns, adjectives, and adverbs. In such cases, quality is determined by putting the word next to

nouns. Specifically, this article is a scientific study of the description, creation, inventory, lexical-semantic classifications of adjective lexemes characteristic of human appearance, semantic-syntactic functions in connection with other words, nominative word combinations, pragmatic features in the process of communication. aimed at being done.

Key words: lexical-semantic, pragmatics, cognitive, expressive-emotional, stylistic coloring, noun categories, adjective sign.

Kirish.

Til inson va borliq o'rtasidagi ko'prik, inson olamni idrok etishidagi eng muhim vosi ta sifatida xarakterlanadi. O'zbek tilshunosligida bir necha tadqiqot ishlari olib borilishiga qaramasdan, filologik bilimning ushbu sohasida hal qilinmagan muammolar yetarli.

O'zbek tilshunosligida belgi bildiruvchi so'zlarning muloqotdagi o'rni, qardosh tillardagi belgi xususiyat leksemalariga munosabati, qardosh bo'lmagan tillar leksemalarini chog'ishtirishga bag'ishlangan tadqiqotlar yuzaga kelmoqda. Belgi bildiruvchi tushunchalar tilning shakllanish jarayoni bilan bog'liq. Inson olam manzarasini tilida ifoda etar ekan, dastavval, narsa buyumlarning belgilariga – tashqi ko'rinishi, rangi, agregat holati, shakliga e'tibor qaratgan.

O'zbek tili morfologiyasida, boshqa so'z turkumlari qatori sifat ham katta o'rinni egallaydi va o'zining leksik-grammatik va semantik xususiyatlariga ko'ra mustaqil so'z turkumi sifatida ajratilgan. So'z turkumlari tizimida o'zining sermahsul va qo'llanilish doirasi bilan ajralib turadigan sifat so'z turkumining atash ma'nosi predmet, voqea-hodisa, holat va qisman ish-harakatning belgisini bildirishdir. Belgining o'zi bir necha xil bo'ladi. Masalan, xarakter-xususiyat, shakl-ko'rinish, holat, rang-tus, mazata'm, hid, o'rin va payt kabi belgilardir. Belgi ifodasi nafaqat sifatlarga, balki boshqa so'z turkumlariga ham xosdir. Masalan, ot ham matnda sifat kabi belgi ifodalashi mumkin: farishta qiz, arslon yigit, burgut ko'zli va hokazo. Ayrim

sifat xarakteridagi olmoshlar ham sifat kabi belgi ifodalash imkoniga ega: hamma o'quvchi, barcha xalq, hech bir inson kabi. Ravish belgi bildirishiga ko'ra sifat bilan mushtaraklik hosil qiladi, ya'ni ravish ham sifatlardek predmet belgisini ifodalab keladi: mardona jang, do'stona uchrashuv, beto'xtov harakat va hokazo.

Sifat so'z turkumining o'ziga xos lingvistik xususiyatlaridan biri uning polesemantik xususiyatidir. Polesemantika bu –formal tilshunoslikda bir ma'noli va ko'p ma'noli so'zni farqlaganligi kabi nazariy leksikologiyada bir sememali va ko'p sememali leksema farqlanadi. Nutqda qo'llangan so'z har doim bir ma'noli. Chunki, so'z leksemaning bir martalik ko'rinishi bo'lib, u leksemaga zid ravishda betakrorlik tabiatiga ega. Nutqimizni boyitib turgan leksemalar tarkibida ma'lum narsa asosida shakllangan sifatlar ham ko'pchilikni tashkil etadi. Ayniqsa, buni tashqi ko'rinish, rang-tus, maza-ta'm bildiruvchi sifatlar misolida ko'rishimiz mumkin. (Masalan: zahar, asal, shakar, simobi, yoqut, qo'ng'ir va b.)

So'z turkumlari tizimida o'zining sermahsul va qo'llanilishi bilan ajralib turadigan sifat so'z turkumi predmet, voqea-hodisa, holat va qisman ish-harakatning belgisini bildirishi bilan asoslidir [2; 43 b.].

Turkiyshunoslikda sifat so'z turkumiga oid so'zlarning o'rganilish tarixi, sifatning belgi xususiyatlari, ularning turli tashbehlar va badiiy asarlarda belgi bildiruvchi so'zlar tasvirlovchi vosita sifatida e'tirof etilishi tadqiq qilingan. O'zbek tilida sifat leksik-grammatik xususiyatlariga ko'ra mustaqil so'z turkumi sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Sifat leksemalarni yoritishda funksional-semantik xususiyatlar so'ngi yillarda dolzarblashmoqda. Sifatlarni turli aspektlarda tasniflash muammolari hamon dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. **Har qanday pragmatik ma'noda madaniy sema aks etadi. Leksik ma'no sememadir, semema esa semalardan iborat bo'ladi. Semalar tarkibida tashqi muhit bilan bog'liq, pragmatik ma'no orqali ifodalanuvchi madaniy semalar bo'ladi. Leksema semantikasidagi semalar tahliliga asoslangan**

holda badiiy matn misolida o‘zbek va rus tillaridagi belgi bildiruvchi leksemalarning lingvokulturologik xususiyatlari yoritildi.

USUL-METOD

Maqolani yoritishda chog‘ishtirma, analiz, sintez, tavsifiy, statistik va komponent tahlil usullaridan foydalanilgan. Turli tillardagi belgi bildiruvchi leksemalar semantikasida olam manzarasining universal tasviri bilan bir qatorda milliy-madaniy xususiyatlar bilan belgilanuvchi mental ifodasi ham namoyon bo‘ladi.

O‘zbek tilida sifat kategoriyasiga xos so‘zlar biror narsa-predmet, voqea-hodisa va holatning belgisi (rang-tusi, hajmi, shakli, xarakteri, vaz ni, qiyofasi, xulq-atvori) ifodalash uchun xizmat qiladi. Masalan, inson tashqi ko‘rinishiga xos sifat leksemalar shular jumlasidandir: *chiroyli, husnkor, istarasi issiq, rangi sovuq, sersoqol, ko‘sa, ko‘zi o‘ynagan, so‘yloq tishli kishi va h.k.*

Sersoqol yuzi soqol bilan qoplangan, qulog‘idan iyagigacha chuqur chandiقدan iborat edi.

Mard bo‘lsa, so‘yloq tishlining o‘zi gaplashsin! Onasini elchi qilishga balo bormi? (O‘. Hoshimov).

MUHOKAMA

Mazkur maqolaning asosiy o‘rganish obyekti bo‘lgan mazkur o‘zbek tilidagi inson tashqi ko‘rinishiga xos sifat leksemalarning tavsiflanishi, yasalishi, inventari, leksik-semantik tasniflari, boshqa so‘zlar bilan bog‘lanishda semantik-sintaktik, nominativ so‘z birikmalari tarkibidagi funksiyalari, muloqot jarayonidagi pragmatik xususiyatlarini ilmiy jihatdan tadqiq qilish zarurati kuchaymoqda.

O‘zbek tili morfologiyasida boshqa so‘z turkumlari qatori sifat ham katta o‘rin egallaydi. Sifat o‘zbek tilida o‘zining leksik-grammatik xususiyatlariga ko‘ra mustaqil so‘z turkumi sifatida ajratilgan.

Tilda sifatlarning otlashib kelishi o'ziga xos grammatik qoidani tashkil qiladi, ba'zi bir so'zning ham ot, ham sifat, ham ravish vazifalarida qo'llana olish xususiyati ham e'tirof etiladi.

V. N. Teliya ko'sa, qari, nuroniy, kasal, betob va shu kabi leksemalarni sifat deb hisoblash mumkin, chunki u predmet belgisini bildiradi. Sintaktik jihatdan esa xuddi shu sifat tarzida ham, ot tarzida ham qo'llana olishi mumkinligi bilan izohlana oladi [3; 101 b.].

Bir qator turkologlar o'zlarining tadqiqot kuzatuv natijalari asosida turkiy tillar sistemasida sifatlarning alohida so'z turkumi ekanligiga shubha bilan qaraganliklari haqida fikr mavjud. Masalan, nemis olimi V. Glushak sifat va ot kategoriyalarini tashqi formalariga asoslanib, biri o'rniga qo'yib tekshirgan. Shuningdek, nemis turkolog olimi S.Hartlmayer ham ot va sifatni bir-biridan ajratmagan [5; 201, 218 b.].

Bizning fikrmizcha ot bilan sifat o'rtasida grammatik jihatdan dastlab hech qanday farq sezilmaydi. Har ikkala grammatik kategoriya ham ot turkumidan kelib chiqadi. Aytish mumkinki, biri predmet nomini anglatrsa, ikkinchisi belgi nomini anglatishi bilan izohlanadi.

Ikki otning yonma-yon kelib uchinchi otni aniqlashi ham yuqoridagi fikrlarni dalillasa, ajab emas.

Masalan, **xum kalla (kalla xum) bola, anor yuz qiz, bez bet odam, sepkil yuzli ayol** va sh. k. Bunday hodisalarda endi ikki ot qo'shilishidan bir ma'no anglatuvchi qo'shma sifat yasaladi.

Otlashgan sifatlar ko'chma, emotsional-ekspressiv ma'nolarida qo'llanilib, aniqlovchi vazifasini o'taydi. M., Anvar birinchi qarashdayoq **Alp qomat**, ko'zga **do'ndiq** va **ko'rkam ko'rinar** edi. **Qora surmalik ko'zi** Ra'noda ekan, o'ziga yugurib kelguchi Mansurga yo'l ustida cho'nqayib quchog'ini ochti.

Ba'zan ish-harakat belgi-xususiyatini aniqlash uchun qo'llanib, ravishlik vazifasini ham bajaradi: Anorbibi **mehnat bilan yashab**, yetti-sakkizni tug'ib, **yoshi ham**

qirqlarga borib, tusiga ajin kirib, keksaymasa ham qarimsiq bo‘lib qolg‘an, shuning uchun ham birartaga tegib olish to‘g‘risida o‘ylash ham behuda.

Tilning tahlili va elementlarini o‘rganishda uning asosini tashkil qiluvchi tomonlardan biri leksikani, ikkinchi tomondan grammatik qurilish – morfologiya va sintaksisni doimo bir-biriga bog‘lab tadqiq qilish muhim hisoblanadi. Tilning deyarli barcha hodisalariga ham leksik, ham grammatik nuqtai nazardan yondashish joiz, chunki leksikada so‘zning ma’nolar uzviy aniqlansa, har bir kategoriyada leksemalarning grammatik mohiyati, mantiqiy jihati kuzatiladi.

Sifat kategoriyasini tahlil qilishda so‘zlarning birgina tomonini emas, balki leksik-semantik va grammatik xususiyatlarini nazardan qochirmaslik lozim.

Inson tashqi ko‘rinishiga xos sifatlarning ma’noviy guruhlarini insonning turli belgi-xususiyatlari ya’ni tashqi ko‘rinish, intellektual, ijtimoiy belgilarini ifodalashda faol qo‘llanadi [4; 71 b.]. Tashqi ko‘rinishga xos sifat leksemalar, odatda inson tashqi tuzilishi bilan bog‘liq belgilarni bildirib keladi. Tashqi ko‘rinish sifatlardan bir turkumi inson, bir turkumi predmet va hayvonlarning tashqi ko‘rinishini ifodalashda umumiy qo‘llanadi, bir turkumi esa faqat inson tashqi ko‘rinishi yoki predmet xossasini ifodalashga xos bo‘lib qolgan.

Bunday sifatlari ijobiy va salbiy yoki neytral holatda bo‘lishi mumkin [2; 91]:

Insonning tashqi ko‘rinishiga xos sifatlarni quyidagi leksik-semantik guruhlariga bo‘lib o‘rganish yanada uning ma’noviy xususiyatlarini oydinlashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

1. Insonning tana qismini sifatlash: **soqolli kishi, junli oyoqlar, barvasta kishi, yaralangan yuz, go‘shli bashara** va h.k.: Maxdum **bo‘ychan, olago‘sh, siyrak mo‘y, oq tan, istarasi issig‘** domla edi.

2. Insonning yuzini ifodalovchi sifatlari: yumaloq, cho‘zinchoq, sepkilli, silliq yuz, kulcha yuz, oyparcha, go‘shdor bashara, sersoqol, ko‘sa, va h.k.: **Yuzi cho‘ziq ham emas, oy kulcha** ham deb bo‘lmas, kishiga kulib qarag‘anda **qizil olma ostlarida**

ikkita zamma ravishlik shakl hosil bo'lar, go'yo bizga **chin ra'no guli ochilgan** holatda ko'rinar edi.

3. Inson qiyofasini ifodalovchi sifatlar - shaxsni tavsiflovchi sifatlar ham uning figurasini tasvirlashda yordam beradi: nozik, o'rtacha, to'liq, semiz, do'mboq, to'la, to'liq, yumaloq yelkali, bukilgan, keng yelkali, alp qomatli, tor yelkali va sh. k.: Uning qora zulfi par yostiqlarning turli tomoniga tartibsiz suratda to'zg'ib, tiniq yuzi, quyruq jingila kiprik ostidagi tim qora ko'zlari bir nuqtaga tikilgan-da, qop-qora, o'tib ketgan nafis, qiyiq qoshlari chimirilgan-da, nimadir bir narsadan cho'chigan kabi... to'lgan oydek g'uborsiz oq yuzi bir oz qizillikka aylangan-da, kimdandir uyalgan kabi.... (A.Qodiriy).

Shaxsni tavsiflovchi sifatlar ham uning figurasini tasvirlashda yordam beradi. Shaxsning figurasini shakllanishi uning jinsiga bog'liq emas, balki o'sish nisbati, skelet tuzilishi va teri osti yog'ining cho'kishi va shu k. Shuningdek, insonning o'sishi haqida gapiradigan bo'lsak, unda u past, o'rta, yuqori va juda yuqori bo'lishi mumkin, fizik jihatdan esa, yuqorida ta'kidlangan semiz, to'liq, alpqomat, chayir va h.k. kabi leksemalar bilan sifatlanishi kuzatiladi.

4. Inson oyoq-qo'llarini tasvirlovchi sifatlar: ingichka barmoq, sergo'sht bilak, nozik barmoq, uzun qo'l, va b.: Keskir laqabli bu yigit **sergo'sht bilakli, ko'rsatkich barmog'i kertilgan, kelishgan, do'ndiq** bola edi (O'. Abduraxmimov).

Sifat leksemalar juda ko'p frazeologik, idiomatik iboralar, maqol, matallar tarkibida qo'llanib, ko'chma va qo'shimcha ma'nolar kasb etadi hamda pragmatik hodisani yuzaga keltiradi. Masalan, "...bir qoshiq suv bilan yutib yuborgudek" – ushbu frazema lug'atlarda qayd etilgan bo'lib, "beqiyos go'zal, nihoyatda dilrabo" ayollarga nisbatan ijobiy ma'noda qo'llaniladi [6; 87 b.].

M., Kipriklari ostida nafis bir surma doirasi bor edi. Qoshi tutash kabi ko'rinsa ham ko'ndalang yotqan ikki qilich orasini nafis bir quyulib ko'tarilishi ajratib turar edi, **yuz ko'ziga rassomning san'ati yetmas darajada, bir qoshiq suv bo'lsa asal kabi qo'shib ichilsa**

Aytish o‘rinliki, qizil ko‘zli qarg‘a (ovqatga nisbatan nafsini jilovlay olmaydigan); oq bilak qiz (olifta, tannoz); qora qo‘l (qo‘li nimaga tegsa sindiradigan, buzadigan); qo‘li uzun (puldor shaxs); rangi sovuq (xarakteri og‘ir, urishqoq); rangi sarg‘aygan (betob); yuzi so‘lg‘in (ikki ma‘noda bo‘lishi mumkin: betob va hafsalasi pir bo‘lgan); istarasi issiq (kelishgan, rahmdil); tepa sochi tikka bo‘lmoq (jahli chiqmoq); ochiq yuz bilan (yaxshi kayfiyat bilan, xushtabiatlik bilan), chehrasi ochiq (xushtabiat, kayfiyati yaxshi, insonning fe‘l-atvoriga nisbatan ishlatiladi); dil tortar (yoqimli); tog‘ni talqon qiladigan frazemasi (zabardast, pahlavon); og‘zidan bol tomadi (shirinsuhan); qattiq qo‘l (talabchan); ko‘zi ko‘r (zukkoklik bilan fahmlay olmaydigan); ko‘zi ochilmoq [1; 61 b.] (kech anglamoq) inson tashqi ko‘rinishiga xos sifat leksemalar turli lisoniy shakllar hosil qilishi natijasida muloqot jarayonida inson ongida turfa stilistik, pragmatik va kognitiv modellar yasalishiga zamin yaratadi.

Shuningdek M.Sodiqova sifatlarning belgi darajasining ortiqligini ko‘rsatishda to‘rt: morfologik (affiksatsiya), leksik, leksik-semantik hamda fonetik usullarga bo‘lib o‘rganish ham muhim ahamiyatga ega ekanligi ta’kidlanadi

Morfologik usulda belgining ortiqlik darajasini ifodalashda qo‘llanuvchi intensiv forma biror predmet belgi-xususiyatini boshqa predmetdagi shunday belgi-xususiyat bilan qiyos etilmagan holda ortiqligini ifodalashga xizmat qiladi: chiroyli (chip-chiroyli); oq (oppoq); qora (qop-qora):

Kelining Nozimaxon esa u darajada xunukmas, chip-chiroyli qiz ekan (Ch. Aytmatov).

Leksik usul bir necha turlarga bo‘linadi. Ma‘noni kuchaytirish uchun sifat leksemalar oldidan maxsus kuchaytiruvchi so‘zlar qo‘llaniladi: juda, g‘oyat, nihoyatda, biram, benihoya, cheksiz, beqiyos, behad, naqadar: juda aqlli, g‘oyat nafosatli, nihoyatda razil, biram mulozamatli, benihoya muloyim, naqadar tuban kabilar.

U sersavlat, nihoyatda istarali, biram xushyor va kuzatuvchan edi (O‘. Umarbekov).

Leksik-semantik usulda ma'noni kuchaytirish uchun belgi bildiradigan so'zlar qo'llaniladi. Ba'zan bu so'zlar takrorlangan, qo'shma, affiks olgan holda keladi: ko'likkina odam – ko'rkam odam, kalta qiz – pakana qiz, bo'sh odam – latta odam, devdek yigit – alpomish yigit va h.k.

Siz – Gulnorni yomonlab gapirmang. Siz uchun yomon bo'lsalar, men uchun farishta-malaklar (O'. Abdurahmonov).

Fonetik usul bilan sattaang, chiroyyli, maftunkoor, seemiz, ozzg'in (cho'pi), va shu kabilar.

Men seni bu qadar sataangligingni bilganimda, mol-mulkimni ishonmagan bo'lardim-a! (O'. Umarbekov).

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o'zbek tili grammatikasida sifat gapning egasi, ega guruhiga bog'lagan holda o'rganiladi. Inson tashqi ko'rinishiga xos sifat leksemalar nafaqat xususiyat, balki xossani ham aniqlaydi. Biror bir aniqlanmishning xossa-xususiyati, o'ziga xosligini belgilash uchun sifat leksemalarga murojaat qilinadi. Har qanday obyekt yoki nom ko'rsatkichi "o'ziga xosligi" yoki "ko'p-qirraligi"ni sifatlarsiz belgilay olmasligi bilan ahamiyatlidir. **O'zbek tilshunosligida belgi bildiruvchi so'zlar sifat va uning leksikmorfologik xususiyatlarini o'rganish asosida tahlil qilingan, xarakterxususiyat bildiruvchi sifat leksemalarning matn bilan bog'liq holdagi konnotatsiyalari o'rganilgan.**

Inson tashqi ko'rinishiga xos sifat leksemalar darajalarga ega bo'lishi uning asosiy grammatik xususiyatlaridan biridir. Har bir narsa-predmet, holat, hodisa hamda ish-harakatning turli-tuman aniq, mavhum belgilari bo'ladi. Bunday belgilar normal yoki shu normallikka nisbatan semiz-ozg'ib, chiroyli-xunuk, baland yoki past bo'lishi mumkin. Belgining bunday xususiyatlari sifatning daraja formalari yordamida ham ifodalanishi tahlil qilindi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. *Abdujaaborova F. “Qutadg‘u bilig”dagi shaxs belgi-xususiyatini anglatuvchi leksika. Filol. fan. nom. diss. avtoref.-Toshkent, 2011.*
2. *Pardayev 3. O‘zbek tilida sifatlarning semantik-uslubiy xususiyatlari. Samarqand: 2007. – 132 b.*
3. *Телия В.Н. Русская фразеология. Семантические, прагматические и лингв окултурные аспекты. – М, Языки русской культуры, 1996. – С. 284.*
4. *Tojimatov H. Sifat sememasining reallashuvida kontekst. filol. fan. nom. diss. - Toshkent, 2008.*
5. *Hartlmaier, Sarah Adjektive: Grammatik, Pragmatik,-Berlin, Boston, 2018. S. 201-219.*
6. *Glushak, Vasily Kognitive Grundlagen der Adjektive im Russischen, Deutschen und Litauischen [VerfasserIn] – München, 2002/2017. - S. 123-134.*

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10844979>

ХОРИЖДА ЭГОИЗМНИ ЎРГАНИШДАГИ ЁНДОШУВЛАР

Karayeva Yulduz Xushbakovna

TerDU psixologiya kafedrası v/b dotsenti,

psixologiya bo'yicha falsafa doktori PhD

Email: karayevayulduz@mail.ru

ANNOTATSIYA

Shaxsning ma'naviy barkamollikka erishishida uning maqsadi, qiziqishlari, motivatsiyasi, xulq-atvor xususiyatlarini o'rganish psixologiya fanining muhim vazifalaridan hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan psixologik tadqiqotlar oldiga birinchi navbatda xulq-atvorning motivatsion asoslari, unga ta'sir etish omillarni har tomonlama o'rganish zamonaviy psixologiya fanining tadqiqot obyektiga aylanib bormoqda. Ana shunday salbiy deb qaraladigan xulq-atvor ko'rinishlaridan biri egoizmni o'rganish psixologiya sohasining alohida yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

***Kalit so'zlar:** egoizm, altruizm, egotsentrizm, egoistik shaxs, hulq-atvor, shaxsning egoistik yo'nalganligi, o'smirlilik davrida egoizm.*

APPROACHES TO STUDYING EGOISM ABROAD

ABSTRACT

Studying a person's goals, interests, motivation, and behavioral characteristics in achieving spiritual perfection is one of the important tasks of psychology. From this point of view, before psychological research, first of all, motivational bases of behavior, comprehensive study of factors affecting it are becoming the object of

research of modern psychology. The study of egoism, one of the manifestations of such negative behavior, is one of the special directions of the field of psychology

Key words: egoism, altruism, egocentrism, egoistic personality, behavior, egoistic orientation of personality, egoism in adolescence.

KIRISH. «Egoizmning mohiyati – o‘zini yoqtirishga yo‘naltirilgan, o‘z shaxsiy manfaatlarini boshqalarnikidan yuqori qo‘yish, jamiyat va atrofdagilar istaklarini e‘tiborga olmaslikka qaratilgan xulq-atvordir» [1;106-120 b].

Brokgauz va Efronlarning ensiklopediyasida egoizm haqida quyidagi fikrlarni o‘qish mumkin: “Egoizm – bu shaxsning axloqiy dunyoqarashi bo‘lib, unga ko‘ra inson harakatlarining yagona motivi shaxsiy farovonlikka intilish bo‘lib, bu boshqa motivlarga ham yetakchilik qilib, ularni o‘ziga bo‘ysundiradi”. S.I.Ojegovning lug‘atida egoizm tushunchasi “o‘zini yaxshi ko‘rish, o‘zining shaxsiy manfaatlarini o‘zgalar manfaatlariga nisbatan ustun qo‘yish, jamiyat va atrofdagilar manfaatlarini mensimaslik”, deb ta’riflangan [2].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA: Xorijiy va mahalliy tadqiqotchilarning egoizm tushunchasini mohiyatiga qarashlari hamda adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, hozirgi kungacha egoizm shaxsning eng kam o‘rganilgan xususiyatlaridan biri bo‘lib kelmoqda, egoizmning mazmuni, uning mohiyati to‘g‘risida esa ilmiy tasavvurlarda yagona tushuncha mavjud emas. Egoizmni ta’riflash va uning mohiyatini tushuntirishda turli yondashuvlar bo‘lib, bu tushuncha inson xarakterining xususiyati sifatida, jumladan, shaxs yo‘nalganligi, instinkt, ehtiyojlar, qadriyatlar kabi sinonimik tushunchalar qatoriga kiritilgan. Hozirgi kunda egoizm mohiyatini tushuntirishda psixologiya fanida ikkita qarama-qarshi konsepsiya mavjud bo‘lib, ulardan biri egoizmning biologik tabiatini ta’kidlasa, keyingisi egoizmni o‘z shakllanish jarayonida ko‘proq ijtimoiy omillar ustuvorlik qiladi, deya izohlashadi.

Egoizmning bosh g‘oyasi — o‘zini yaxshi ko‘rish, o‘zining shaxsiy manfaatlarini o‘zgalar manfaatlariga nisbatan ustun qo‘yish, jamiyat va atrofdagilar manfaatlariga

e'tiborsizlik munosabatni namoyon etadigan shaxs xulq-atvorining ko'rinishidir [3; 939-b.].

Egoizm mohiyatini tushuntirishda va izohlashda olimlar turlicha yondoshganligini kuzatish mumkin. Jumladan, ingliz faylasufi Djeremi Bentamning ta'rificha, egoizm bu odamni o'zini rohatlantirish, yoqimli kechinmalarni kechirish yoki yoqimsiz tuyg'ulardan voz kechishga qaratilgan xatti-harakatlar yig'indisidir [4;1973-b.]. Sovet ensiklopedik lug'atida egoizm (fransuzcha egoisme, lotincha ego — men) – o'zini yaxshi ko'rish; butunlay o'z foydasi, manfaati bilan belgilanadigan xulq, o'z ehtiyojlarini boshqalarnikidan yuqori qo'yish, deb ta'riflangan [5;] Xorij ensiklopedik lug'atida egoist bu – xatti-harakatlarida rohatlanish va zavq olishga moyil bo'lgan shaxs ko'rinishidir, deb izohlangan [5]. M.Yu.Kondratev tahriri ostidagi ijtimoiy psixologik lug'atda esa egoizm tushunchasiga quyidagicha ta'rif berilgan: “Egoizm” (lot. ego — men) subyektning qadriyatli yo'nalishi bo'lib, boshqalar va ijtimoiy guruhlarining manfaatlaridan qat'iy nazar o'z shaxsiy manfaat va ehtiyojlarining ustunligi bilan tavsiflanadigan xulqdir [6;176-b.]. Ta'rifdan ko'rib turganimizdek, egoistik xulq - atvorga ega shaxs faqat o'zini o'ylaydi, boshqalarga esa o'zining maqsadlariga erishish vositasi sifatida munosabatda bo'ladi.

NATIJALAR: Psixolog K.Muzdybaevning fikricha, egoizmga moyillik shaxsning yosh xususiyatlari bilan bog'liq bo'lib, inson yoshi ulg'aygan sari, egoizmga moyillik darajasi ham pasayib ketadi. Hozirgi kunda psixologiyada shaxsning egoistik hulq ko'rinishlarini o'rganish bo'yicha adabiyotlar yetarli emas, uni eksperimental o'rganishga bo'lgan ehtiyoj esa psixodiagnostik metodikalarga bo'lgan talabni kuchaytiradi. Ye.P.Ilinning “Psixologiya pomoshchi.Altruizm, egoizm, empatiya” nomli kitobida egoizmni o'rganishga oid bo'lgan bir necha metodikalar berilgan bo'lib, ulardan O.F.Potyomkinaning “Shaxsning motivatsion ehtiyojlar sohasidagi ijtimoiy psixologik ustanovkalarni diagnostika qilish” (Altruizm, egoizm shakallari asosida), “Altruizm – Egoizm” testi, K.Muzdybaevning “Dispozitsion egoizm shkalasi” shular jumlasiga kiradi.

Egoizm va shaxs xususiyatlari orasidagi bog‘lanishlar

(Mann-Uitni mezoni asosida)

	Egoizm	Ekstraversiya	Neyrotizm	Yolg‘on (Ayzenk bo‘yicha)	Vijdonlilik	Da‘vogarlik darajasi	O‘z-o‘zini baholash	Qabul-qilish	Hamkorlik	Simbioz	Avtoritar	Kichik omadsiz	Altruizm
Egoizm	1												
Ekstroversiya	-,141*	1											
Neyrotizm	,127	,132	1										
Yolg‘on (Ayzenk bo‘yicha)	,160*	-,131	-,347**	1									
Vijdonlilik	-,332**	,182**	,124	,065	1								
Da‘vogarlik darajasi	-,014	,099	,045	,098	,122	1							
O‘z-o‘zini baholash	-,228*	,186**	-,019	,063	,137*	,168*	1						
Qabul qilish	,131	,074	,269**	-,069	-,045	-,142*	,057	1					
Hamkorlik	-,134*	-,042	,003	-,014	-,042	,041	-,050	-,276**	1				
Simbioz	-,192**	-,013	-,072	,001	-,019	-,023	-,159*	-,175**	,378**	1			
Avtoritar	-,108	-,128	-,126	,043	-,090	,106	-,198**	-,414**	,436**	,383**	1		
Kichik omadsiz	,160*	,070	,102	,136*	-,127	-,104	,071	,678**	-,369**	-,102	-,244**	1	
Alruizm	-,268**	,238**	,155*	-,205**	,339**	,058	,265**	,041	,108	,109	,019	-,090	1

* - $p \leq 0.05$; ** - $p \leq 0.01$

MUHOKAMA: Shaxsda egoizm qanchalik yuqori bo‘lsa, ekstrovertlik shunchalik kam bo‘ladi, ya‘ni introvert insonlar ko‘proq egoist bo‘lishadi ($r=-0,141$; $p \leq 0,05$). Bizga ma‘lumki, introvertlarning «Men»i ichkariga o‘zlariga qaratilgan bo‘ladi. Shuning uchun ular ko‘proq o‘zlarini o‘ylaydilar.

Egoizm va yolg‘onchilik orasida musbat bog‘lanish aniqlandi ($r=0,160$; $p \leq 0,05$). Shaxsda egoizm qanchalik yuqori bo‘lsa, yolg‘onchilik ham shunchalik ko‘p bo‘ladi.

Egoist o'smirlar ko'proq yolg'onchi bo'lishadi, ular ko'proq o'zlarining foydalariga, vaziyatdan chiqish uchun himoya mexanizmi sifatida yolg'ondan ko'proq foydalanadilar.

Egoizm va vijdonlilik orasida manfiy bog'lanish aniqlandi ($r=-0,332$; $p\leq 0,01$). Shaxs qanchalik ko'p vijdonli bo'lsa, unda egoizm shunchalik kam bo'lar ekan. Vijdonlilik axloqiy kategoriya bo'lib, insonning oliy hislari bilan bog'liq.

Egoizm va o'z-o'zini baholash orasida manfiy bog'lanish aniqlandi ($r=-0,228$; $p\leq 0,05$). Shaxsda egoizm qanchalik yuqori bo'lsa, u o'zini shunchalik past baholaydi. O'zini past baholash, odam o'zini boshqalardan ustun emasligini tan olish, boshqalarning manfaatlari uchun o'z manfaatlarini e'tiborsiz qoldirishi, o'zini har tomonlama, sababsiz qurbon qilishidir.

Egoizm va hamkorlik orasida manfiy bog'lanish aniqlandi ($r=-0,134$; $p\leq 0,05$). Ota-ona farzandi bilan qanchalik ko'p hamkorlikda faoliyat yuritsa, egoizm shunchalik kam bo'lar ekan. «Kooperatsiya» – ota-ona-bola munosabatlari tizimidagi o'zaro hamkorlikni anglatadi. Bunda ota-ona o'z farzandining hayoti bilan qiziqadi va doim uni qo'llab-quvvatlaydi. Demak, ota-ona farzandining o'qishi, qiziqishlari, do'stlari bilan qiziqib hamkorlikda faoliyat yuritsa, shaxsda shunchalik egoizm kam shakllanar ekan.

Egoizm va simbioz orasida manfiy bog'lanish aniqlandi ($r=-0,192$; $p\leq 0,01$). Ota-ona farzandi bilan qanchalik ko'p simbiotik munosabatda bo'lsa, egoizm shunchalik kam bo'lar ekan. «Simbioz» – mazkur shkalaga tegishli savollar orqali ota-onaning o'z farzandi bilan bir tan-u, bir jon bo'la olishi nazarda tutiladi. Ota-onaning farzandiga doimo g'amxo'rlik qilishi, u haqida doimo qayg'urishi, farzandda egoistik xulq-atvorning rivojlanmasligiga olib kelar ekan.

Egoizm va «kichik omadsiz» shkalasi orasida musbat bog'lanish aniqlandi ($r=0,160$; $p\leq 0,05$). Ota-ona farzandi bilan qanchalik «kichik omadsiz» munosabatida bo'lsa, egoizm shunchalik ko'p bo'lar ekan. «Kichik omadsiz» – bunda ota-ona o'z farzandining muvaffaqiyatsizligini qanday qabul qilishi nazarda tutiladi, ya'ni ota-ona

o'z farzandini boricha qabul qiladimi yoki uni doim tanqid qilib qabul qiladimi, shu holat bo'yicha ota-onaning bolaga emotsional munosabati aniqlanadi.

Egoizm va altruizm orasida manfiy bog'lanish aniqlandi ($r=-0,268$; $p\leq 0,01$). Shaxsda qanchalik egoizm kuchli bo'lsa, unda altruizm shunchalik kam bo'ladi.

XULOSA: Xulosa qilib aytganda, jamiyatda shaxsning ma'naviy kamoloti hamma vaqt ham muhim masalalardan bo'lib kelgan. Shaxs psixologiyasini o'rganar ekanmiz, uning ma'lum bir xususiyatlari va hulq ko'rinishlarini bevosita kuzatish orqaligina o'rganib bo'lmasligiga ishonamiz, chunki bu xususiyatlarda turg'unlik, barqarorlik va izchillik yo'q. Shu bilan birga, turli xil ilmiy yo'nalish vakillari shaxs xususiyatlari tushunchasini turli xil yondoshuvlar asosida tushuntiradilar, biz esa o'zimizning tadqiqot ishimizda egoizmni turli yosh davrlarda namoyon bo'lishi, darajalarini tajribalar asosida o'rgandik va keyingi tadqiqotimizda egoizm yuqori ko'rsatkichdagi sinaluvchilar bilan psixokorreksion dastur asosida o'rganishni vazifa qilib belgiladik.

ADABIYOTLAR

1. *Imom Abu Homid G'azzoliy Qalbning davosi: diniy-ma'rifiy / Imom Aby Homid G'azzoliy. –T.: "Munir" nashriyoti, 2021.-203 b.*
2. *Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Словарь русского языка. - М.: Русский язык, 1993. - 939 с.*
3. *Осипова А.А. Общая психокоррекция. учебное пособие. М.: Сфера, 2002 г. 510 С*
4. *Sanders S.M. Egoism, Self and Others //ThePersonalist.1978. Vol. 59. P. 295-303*
5. *Kalin J. In Defense of Egoism // Morality and Rational Self-Interest / Ed. Gauthier D.P. Englewood Cliffs: Prentice-Hall. 1970. P. 64-87.*
6. *Системный подход в современной науке: К 100-летию Людвиг фон Бергманна/ Отв. ред. И.К.Лисеев, В.Н.Садовский. – М.: Прогресс-Традиция. 2004. –561 с*

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10845045>

ZULFIYA SHE'RIYATIDA PEYZAJ TASVIRI

Oripova Gulnoza Murodilovna

Fargʻona davlat universiteti dotsenti, filologiya fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD)

Ochilova Madinaxon Nodirjon qizi

Fargʻona davlat universiteti filologiya fakulteti oʻzbek tili yoʻnalishi

4-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Maqolada Zulfiya she'riyati bo'yicha firk bildirilgan. Asosan, she'rlaridagi tabiat tasviri mavzusi tahlil qilingan, ilmiy tushunchalar bilan izohlab firklar bildirilgan. Shuningdek, shoir ijodida peyzaj alohida ahamiyat kasb etishi misollar bilan isbotlangan.

Tayanch tushunchalar: lirika, peyzaj, badiiy san'atlar: tashbih, tashxis, metofara, kinoya, istiora.

ANNOTATION

The article expresses opinion on Zulfiya poetry. Mainly, the subject of nature image in his poems is analyzed, opinions are expressed by explaining them with scientific concepts. It is also proved by examples that the landscape is of special importance in the work of the poet.

Basic concepts: lyric, landscape, artistic arts: tashbih, diagnosis, metaphor, irony, metaphor.

АННОТАЦИЯ

В статье высказывается мнение о поэзии Зулфия В основном анализируется тема изображения природы в его стихах, высказываются мнения, объясняя их научными понятиями. Также на примерах доказывається, что особое значение в творчестве поэта имеет пейзаж.

Основные образы: лирика, пейзаж, изобразительное искусство: ташбих, диагноз, метафора, ирония, метафора.

Kirish.

Lirik turga tegishli asarlarda soʻzning ohangi ham kayfiyat ifodasini berish, ham holat tasvirini chizish, ham taassurot manzarasini koʻrsatish vositasi boʻlganligi uchun lirik asarni tahlil qilishda badiiy omillarni topishga alohida diqqat qaratish zarurdir. Lirik asarda kayfiyat qay darajada tasvirlanganligi uning estetik qiymatini tayin etuvchi asosiy omildir. Lirikaning mavzulari ichida tabiat mavzusi va uning tasviri (peyzaj) alohida ahamiyatga ega. Peyzaj tabiat tasviri boʻlib, badiiy asarning gʻoyaviy-estetik quvvatini oshirishga xizmat qiladi. Izzat Sulton tabiat tasviri haqida quyidagi fikrlarni qayd etadi: Badiiy asarda tabiat hodisalari va koʻrinishlari syujetning rivojini tezlatuvchi yoki sekinlatuvchi faktor sifatida ham tasvirlanishi mumkin. Ammo, tabiat manzaralaridan qahramonning ruhiy holatini ochib berish uchun foydalanish badiiy asarda eng koʻp uchraydigan hodisadir.

Badiiy adabiyotda inson xarakterini yaratish, uning murakkab qirralarini ochib berishda ruhiy tahlil oʻrinlidir. Inson ichki dunyosini chuqur va batafsil ochib berishga qaratilgan oʻziga xos badiiy tasvir silsilasidan iborat boʻlmish ruhiyat tasviri ijodkorga qahramon ruhiy olamiga chuqurroq kirib borish, uning nozik ichki kechinmalarini payqab olish va xatti - harakatlarining mantiqiy ruhiy asosini ochib berishni taqozo etadi. Ruhiy tasvir xarakter yaratishning muhim vositalaridan biridir va u oʻziga xos 58 uslubiy hodisa sifatida muayyan badiiy mazmuni ifoda etishga xizmat qiladi.

Ijodkor ruhiy holatini aks ettirishda peyzaj tasviri yetakchilik qiladi. Peyzaj¹ (frans. paysage mamlakat joy) 1) rassomlik va haykaltaroshlikda tabiatni aks ettiruvchi janr yoki shu janrda yaratilgan alohida asar. 2) adabiyotda - badiiy soʻz vositasidagi tabiat tasviri, ifodasi. Tabiat tasviri syujetning tarkibiy qismlaridan biri boʻlib, asarning estetik quvvatini oshirish, qahramonning ruhiy holatini, ichki dunyosini ochish kabi vazifalarni bajaradi. Tabiatning maʼlum bir lavhasi, ijtimoiy hayotdagi biror hodisa yoki voqea adib qalamida poetik obraz qiyofasiga kiradi va uning badiiy maqsadlari bilan bir qatorda oʻquvchi maʼnaviyatini rivojlantirish yoʻlida xizmat qiladi. Poetik obrazlarning shakllanishida ijodkorning tabiat va jamiyat bilan aloqasi, unga munosabati ham muhim rol oʻynaydi.

Peyzajning juda muhim xususiyatini taʼkidlash joizki, u qahramonlarning kechinmalari bilan chambarchas bogʻliq, ularning his-tuygʻulari va kayfiyatlarini, uning badiiy maqsadlari bilan bir qatorda oʻquvchi maʼnaviyatini rivojlantirish yoʻlida xizmat qiladi. Peyzajning yorqin namunalarini Zulfiyaning quyidagi “Bahor keldi seni soʻroqlab” sheʼri misolida koʻrish mumkin:

*Salqin saharlarda, bodom gulida,
Binafsha labida, yerlarda bahor.
Qushlarning parvozi, yellarning nozi,
Baxmal vodiylarda, qirlarda bahor...*

Bu sheʼrda peyzaj yaʼni tabiat tasvirining yorqin namunasi aks etgan boʻlib, jumladan, bahor tasviri metafora (oʻxshatishlar) orqali oʻzining yorqin ifodasini topgan. Maʼlumki, bodom guli va binafsha bahor elchisi sifatida etirof etiladi va bahor kelganidan darak beradi. Bahor fasli kelishi bilan qushlar parvozi, xususan, qldirgʻochlarning oʻlkamizga qaytib kelishi tasviri ifodalangan desak mubolagʻa boʻlmaydi. Shoir qirlarda bahor deganda bevosita lolaqizgʻaldoqlarga ishora

¹ Quronov D. Adabiyotshunoslik nazariyasi asoslari. – Toshkent, 2018.

qilayotganini payqash mumkin. Bu misralarda shoira bahor faslini madh etish orqali Hamid Olimjon bilan o'tkazgan yoshlik chog'lariga, umrining bahor fasliga ham ishora qiladi.

Zulfiya bu she'rida o'lkamizga bahor kelishi tasviri orqali o'zining ko'ngil kechinmalari, qalbidagi his tuyg'ularini ifodalagan va bu she'r peyzaj lirikasiga mansub hisoblanadi. Tabiatdagi jo'shqin hayot Zulfiya qalbiga ham jo'shqinlik olib kiradi va shoira hijron mavzusini kuylar ekan, yashashga bo'lgan muhabbati, hayotsevarlik g'oyalarini she'rga singdiradi. Ko'rinadiki, shoira hijron mavzusi orqali hayotsevarlik g'oyalarini uyg'unlashtirib, she'rning g'oyaviy badiiy xususiyatlarin ochib bergan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Z. Isroilova. *Tong bilan shom aro. Saylanma. "Sharq" nashriyoti - matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati. Toshkent - 2005.*
2. D. Quronov. Z.Mamajonov. M.Sheraliyeva. *"Adabiyotshunoslik lug'ati. "Akademnashr". 2013. -408b.*
3. <https://n.ziyouz.com/kutubxona>
4. D.Quronov. *"Adabiyot nazariyasi asoslari"D.Quronov. Toshkent: Akademnashr, 2018. - 480b.*

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10845094>

KURSANTLARNI MA'NAVYI-AXLOQIY TARBIYALASH TAMOYILLARI

Karimov Bobur Bagadirovich
O'R QK Akademiyasi ilmiy tadqiqotchisi

ANNOTATSIYA

Maqola kursantlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash tamoyillariga qo'yilayotgan zamonaviy talablar, ta'lim mazmunini takomillashtirish, o'qitishning innovatsion shakl, metod va vositalarini amaliyotga keng joriy etish zaruratini shakllantirish masalalarini yoritishga bag'ishlangan.

Tayanch tushunchalar: ma'naviyat, tarbiya, mexanizm, tamoyil, metod, shakl, axloq.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена освещению вопросов совершенствования содержания образования, формирования необходимости широкого внедрения в практику инновационных форм, методов и средств к тенденциям духовно-нравственного воспитания курсантов.

Ключевые слова: духовность, воспитание, механизм, принцип, метод, форма, мораль.

ABSTRACT

The article is devoted to highlighting the issues of the formation of spiritual and moral education of cadets during extracurricular time.

Key words: spirituality, education, mechanism, principle, method, form, morality, lesson.

Jamiyat taraqqiyotining ehtiyoji sifatida paydo bo'lgan pedagogika yaxlit ta'limot tarzida o'zining bir-biriga bog'liq umumiy asoslari, ta'lim nazariyasi (didaktika), tarbiya nazariyasi hamda boshqarish pedagogikasi kabi tarkibiy qismlarga ega. Jamiyat rivojining ehtiyoji sifatida paydo bo'lgan bu fan uning taraqqiyot darajasiga bog'liq holda o'zgarib boradi. Bu o'zgarish uning hamma sohasi (predmeti) va tarkibiy qismlariga ham taalluqlidir. Shuning oqibatida uning maktabshunoslik qismi bazasida hozirgi kunda yangi yaxlit bir fan – boshqarish pedagogikasi fani ham shakllandi.

Jamiyat taraqqiyotining tarixiy tajribasi shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy rivojlanish qancha tezlashsa, shaxsning ma'naviy-axloqiy sifatlariga bo'lgan talab ham shuncha oshadi. Jamiyat taraqqiyoti bilan shaxs kamoloti bir-biriga to'g'ri mutanosib va o'zaro dialektik bog'liq jarayonlar hisoblanadi. Jamiyat taraqqiyoti shaxs kamolotiga har tomonlama ta'sir qilib unga talablar qo'yadi, o'z navbatida shaxsning kamolot darajasining oshishi jamiyat rivojini tezlashtiradi.

Bu holat jamiyat va shaxs rivojining qonuniyati sifatida insonga yangi sifatlarni shakllantirish, uni ma'naviy va kasbiy jihatdan takomillashuvini taqozo qiladi. Buning oqibatida ko'pgina yangi fanlar paydo bo'lmoqda. Agar bu jarayonni pedagogika fani misolida ko'radigan bo'lsak, keyingi o'n yilliklarda umumiy pedagogika bazasida 10 dan ortiq pedagogik fanlar paydo bo'lib, jamiyatda yashash huquqini oldi, shaxs ta'lim-tarbiyasida o'z o'rnini egalladi. Bular maktabgacha ta'lim pedagogikasi, oila pedagogikasi, xalq pedagogikasi, malaka oshirish pedagogikasi, umumiy pedagogika, kasbiy pedagogika, oliy maktab pedagogikasi, maxsus pedagogika, qiyosiy pedagogika, harbiy pedagogika, axloq tuzatish pedagogikasi, ijtimoiy pedagogika va h.k. Pedagogikaning bunday tarmoqlanish jarayoni hali tugagani yo'q.

Hozirgi kunda ta'lim-tarbiya umumjamiyat ishiga aylandi. Keyingi yillar tajribasi shuni ko'rsatdiki, insonni butun umri davomida tarbiyalash lozim. Ammo inson hayotining turli davrlarida uning ta'lim-tarbiyaga ehtiyoji va munosabati turlicha bo'ladi. Yoshlar bilim, hunar o'rganib jamiyatda o'z o'rnini egallashni ko'zlasa, katta yoshdagilar farzandlarini tarbiyalash, o'zlarini shaxs sifatida ma'naviy-ma'rifiy

o‘stirish, malakalarini takomillashtirish, yangi kasb egallash nuqtai nazaridan pedagogikaga yondashadilar.

Pedagogikaning tarmoqlanishi va ta‘lim-tarbiyaning butun jamiyat doirasida ta‘sirining kuchayib borishida tarbiyaning o‘rni alohida namoyon bo‘lmoqda. Buning o‘ziga xos sababi bor. Ta‘lim bilan tarbiya birligida tarbiyaning o‘rni shu bilan belgilanadiki, oliy ta‘lim muassasasi kursantsi o‘rgangan bilimlarini qanday maqsadga qaratadi - ezgulik, go‘zallik, moddiy-ma‘naviy boyliklar yaratib, fan cho‘qqilarini egallab jamiyat rivojiga hissa qo‘shishgami yoki vayronagarchilik, terrorizm, go‘zallik va odamlarni xarob qilishgami? Buni, albatta insonning tarbiyalanganlik darajasi belgilaydi.

Ma‘naviy-axloqiy tarbiya bilimlarni ishonch, e‘tiqodga aylantirib, shaxsga undan foydalanish yo‘nalishini belgilab beradi. Shuning uchun mustaqillik sharoitida mamlakatimizda amalga oshirilayotgana‘lim islohoti, uning modeli markazida barkamol inson shaxsini tarbiyalash bosh maqsad qilib qo‘yilgan. Bundan ko‘rinib turibdiki, jamiyatda ma‘naviy-axloqiy tarbiyaga jiddiy qarash zarur. Ma‘naviy-axloqiy tarbiya eng avvalo oily ta‘lim muassasalari kursantlariga jamiyatda yashash, ijtimoiy sifatlarni egallab olishlarining eng ta‘sirchan vositasidir.

Ma‘naviy-axloqiy kursantlarning ijtimoiy munosabatlar tizimida ishtirok etib, birlariga ta‘sir qilib insoniy xislatlarni egallab olishlariga yordam beradi. Demak, ma‘naviy-axloqiy tarbiyaga shunchaki bir o‘tkinchi hodisa deb qarab bo‘lmaydi. Ma‘naviy-axloqiy tarbiya jamiyatda abadiy davom etadigan jarayon bo‘lib, o‘z tarkibiy tuzilishi: maqsad, moddiy baza, tamoyil, qonuniyatlar va metodlar, shakl va vositalar, subyekt va obyekt, boshqarish va natijaga erishish kabilar bilan yaxlit pedagogik tizimdir. Boshqa ijtimoiy tizimlardagidek, ma‘naviy-axloqiy tarbiya ham uni tashkil qilishda ma‘lum qonuniyatlarga rioya qilishni zarurat qilib qo‘yadi.

Pedagogik jarayonlar ham shaxsning shakllanishida muhim, mohiyatli takrorlanib turuvchi ichki bog‘lanishlarni ifodalaydi. Bu o‘zaro bog‘lanishlar jamiyat, uning ijtimoiy munosabatlari, shaxs va muhit, insonlarning o‘zaro ta‘sirida muhim, umumiy,

ichki va mohiyatli bog‘lanishlardan kelib chiqadi. Shuning uchun biz insonning biron bir sifati yoki xususiyati haqida gapirar ekanmiz, undagi bu xislatlar boshqa kishilar va jamiyatdagi munosabatlar bilan o‘zaro aloqadorlikda shakllanishini e‘tibordan soqit qilmasligimiz kerak. Shundan kelib chiqib, ma‘naviy-axloqiy tarbiya qonuniyatlarini pedagogik hodisa va jarayonlarning o‘zaro aloqalaridan keltirib chiqarmoq lozim.

Biron bir nazariya, ta‘limot, fan, dunyoqarash, g‘oya, siyosiy tashkilot, jamiyatning asosiy qoidalari bo‘lib, busiz ular o‘z mohiyatini yo‘qotadi. Mazkur fan, ta‘limot shu hodisalar asosida amal qiladi, o‘z sohasini o‘rganadi. Shu bilan birga biron sabab, mexanizmning tuzilishi, ishlash tamoyilining tub xususiyatlarini ham ifodalashi mumkin. Dunyoqarash – o‘ziga va voqelikka munosabatini belgilovchi e‘tiqod, xulqatvor me‘yorlari ham ma‘lum g‘oyaviy, axloqiy tamoyillarga tayanadi. Shaxsning ma‘lum g‘oyaga e‘tiqodi asosida ijtimoiy-siyosiy, ijtimoiy munosabatlarda aniq bir nuqtai nazarga ega bo‘lishi uning maslagining prinsipi (tamoyili) hisoblanadi.

Mustaqillik sharoitida ma‘naviy-axloqiy tarbiya butun jamiyat ishi bo‘lib, davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylangan, tarbiyaviy jarayon milliy lashib, uni insonparvarlashtirish, yakka shaxsni emas, balki butun jamiyat, jamoalarni tarbiyalash, ularning ma‘naviy dunyosi, ongi, tafakkurini o‘zgartirish ijtimoiy zaruratga aylanganda bu tarbiya tamoyillari yaroqsiz bo‘lib qoldi. Mustaqillik sharoitida kishilarni gumanistik, umumbashariy va milliy qadriyatlar, urf-odat, an‘analar ruhida tarbiyalash zaruriyati ma‘naviy-axloqiy tarbiya tamoyillarini tasnif qilishda axloqiy, insonparvarlik va jamoaviy xususiyatlar ma‘naviy-axloqiy tarbiyani belgilovchi tamoyillar bo‘ladi. Tamoyillar milliy istiqloq mafkurasining gumanistik g‘oyalariga asoslanishi kerak.

Ma‘lumki, tarbiyaviy jarayonlar yaxlit tizim sifatida bir-biriga bog‘liq hodisalarning sabab va oqibat tarzida rivojlanishida namoyon bo‘ladi. Ma‘naviy-axloqiy tarbiya jarayonidagi pedagogik hodisalar ma‘lum qonuniyatlar asosida o‘zaro bog‘liq bo‘ladi. Ularni bilish ma‘naviy-axloqiy tarbiya asoslarini ilmiy jihatdan egallab olish, boshqarish va rejalashtirish uchun muhim negiz sifatida xizmat qiladi. Har bir

pedagogik hodisa ma'lum sabablarga ko'ra vujudga kelib, muayyan natijaga olib keladi. Shuning uchun u yoki bu pedagogik jarayon yoki hodisani keltirib chiqargan sabablarni aniqlash, ularni faqat bilibgina qolmasdan, ijobiy ta'siridan foydalanish, salbiylarining oldini olish imkoniyatini beradi. Shu asosda ma'naviy-axloqiy tarbiya jarayonini ilmiy asosda boshqarish, uni shaxs kamolotiga yo'naltirish imkoniyati paydo bo'ladi.

Kursantlar ma'lum kasbni egallash va shu asosda ijtimoiy-mehnat faoliyatining subyektiga aylanish arafasida turgan shaxs hisoblanadi. Yoshlarni tarbiyalash jarayoni haqida fikr yuritar ekanmiz, mazkur jarayonda amal qiluvchi ayrim tushunchalar va atamalarning qo'llanish (amal qilishi) sohasi haqida o'z tajribamiz va mulohazalarimizni bayon qilmoqchimiz. Chunonchi, ma'naviyaxloqiy tarbiya qonuniyatlari va tamoyillarining o'zaro munosabati haqida gap ketganda shuni ta'kidlash kerakki, qonuniyatlar amal qilishi va qamrab olishi jihatidan ancha keng hamda muntazam bog'lanishlarni aks ettiradi. Ular tamoyillarga qaraganda umumiyroq xarakterga ega. Tamoyillar tarbiyaviy ishlarni olib borishda tarbiyachi tarbiyaviy ta'sirni oshirish uchun o'z faoliyatida tamoyillarga rioya qilishi, ularning talabidan kelib chiqishi kerak.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya jarayoniga xos bo'lgan xususiy qonuniyatlardan yana biri – uning maqsad va vositalarining bir-biriga mos kelishidir. Maqsad va vositalarning dialektik birligi tarbiyaning tuzilishi va o'zaro funksional bog'liqligini ifodalaydi. Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning uzoqni ko'zlagan istiqboli - strategik va unga bog'liq yaqinni ko'zlagan maqsadlari - taktik bo'lishi mumkin. Har bir jamiyatning ijtimoiy ideallari bo'lib, u kishilarning hayot tarzida o'z aksini topadi. Jamiyat a'zolari shular asosida o'zlarining qisqa muddatli rejalarini va unga muvofiqharakat, xulq-atvorini belgilab oladi. Oily ta'lim kursantsining strategik maqsadi o'qishni bitirish, mutaxassis sifatida hayot yo'lini belgilash, kelajakda yetuk kasb sohibi va obro'li odam bo'lish. Yaqin maqsadlari - o'quv yili 1-yarim yilligi imtihonlarini va o'quv yilini muvaffaqiyatli yakunlash. Shu asosda kursant o'z

jismoniy, ma'naviy-axloqiy, ruhiy tarbiyasi yo'nalishini belgilab, o'z faoliyatini unga bo'ysundiradi.

Xulosa qilib aytganda, ma'naviy-axloqiy tarbiya ham ma'lum qonuniyatlar va tamoyillarga rioya qilib, o'z navbatida tarbiyaning talablari, maqsad va vazifalaridan kelib chiqadi. Bu tamoyillar hozirgi davrda milliy g'oyaga hamohang tarzda ma'lum qonuniyatlar asosida yuzaga keladi. Ma'naviy-axloqiy tarbiya mafkuraning g'oyaviy yo'nalishini amalga oshiruvchi muhim vositaga aylanadi. Bu esa ma'naviy-axloqiy tarbiyaning g'oyaviyligi va maqsadga yo'naltirilganligi qonuniyatiga obyektiv amal qilishi bilan kursantlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoev Sh.M. *O'zbekiston Respublikasi xavfsizlik kengashining kengaytirilgan tarkibdagi yig'ilishdagi nutqi.*//*Vatanparvar*, 2024. 15 yanvar.
2. Alisher Navoiy. *Mukammal asarlar to'plami. 7-tom. "Xamsa", ("Hayrat ul-abror")*, -T., Fan, 1991, - 390 b.
3. Asamiddinov E.A. *Axloqiy madaniyat va uning rivojlanish xususiyatlari. Fal.fan. nom. ... dis. – T., 1999.- 145 b.*
4. Begmatov A., Rustamova R. *Milliy g'oya targ'iboti va madaniy-ma'rifiy tadbirlar. – T.: Ma'naviyat, 2007.- 64 b.*
5. *Ma'naviyatning asosiy tushunchalar izohli lug'ati/ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat va jamiyat qurilishi akademiyasi. - Toshkent: G'.G'ulom, 2009. -760 b.*
6. Oripova www.tdpu.uz
7. www.Ziyonet.uz

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10845135>

MILLIY O‘ZLIKNI ANGLASHDA JADIDCHILIKNING O‘RNI

Sobirjonov Shuxratjon Saydullaevich

O‘R Q K Akademiyasi o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Maqola vatanni mustaqil ko‘rishni orzu qilgan va shu yo‘lda fidoiylarcha kurashgan, milliy ozodlik harakati, xalqning ma‘naviy holatida jadidchilik harakatining asosiy mohiyatini yoritishga bag‘ishlangan.

Tayanch tushunchalar: *jadidchilik, xalq, ma‘naviyat, siyosat, ma‘rifat, inqilob, vatan, madaniyat.*

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена освещению основной сущности джадидского движения, национально-освободительного движения, духовного состояния народа, который мечтал видеть родину независимой и самоотверженно боролся на этом пути.

Ключевые слова: *джадидизм, народ, духовность, политика, просвещение, революция, Отечество, культура.*

ABSTRACT

The article is devoted to highlighting the basic essence of the Jadidist movement, the national liberation movement, and the spiritual state of the people who dreamed of seeing their homeland independent and selflessly fought along this path.

Keywords: *Jadidism, people, spirituality, politics, enlightenment, revolution, fatherland, culture.*

XIX asr oxiri XX asr boshlarida yuzaga kelgan milliy o‘zlikni anglash harakati-jadidchilik xalq milliy ongini oshirish, jahon taraqqiyoti bilan tanishtirish, xususan, milliy mustaqillik mafkurasini ro‘yobga chiqarish kabilarni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘ygan edi. Bu harakatlar o‘zining shakllanish, yo‘llarini bosib o‘tar ekan, asr

boshidan 1917-yil fevral inqilobga qadar bo'lgan dastlabki bosqichida milliy ozodlik harakati sifatida rasmiylashtirildi.

Jadidchilar orasidan yetuk olim va fuzolalar, ziroatchilik sohalarining zamonaviy oqil mutaxassislari, madaniyat vakillari yetishib chiqilar, yurtning obod va Vatanning ozod va hur ko'rishni orzu qilgandilar va shu yo'lda kurashdilar. Jadidchilarni Turkiston mustaqilligi uchun kurashida asosan ushbu yo'nalishlar ustuvor edi: yangi yunalishdagi maktablar tarmog'ini kengaytirish; qobiliyatli yoshlarni o'zga, mamlakatlarga o'qishga yuborish; turli ma'rifiy tadbirlar va teatr guruhlarni shakillantirish; gazeta, jurnallar chiqarish; xalqning ijtimoi ongini oshirish bilan Turkistonda demokratik davlat qurish. Jadid ziyolilarni kuchli partiyasini tashkil qilingan taqdirda bu ishlarni amalga oshirish mumkin bo'lar edi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib adidlar o'z oldiga quyidagilarni maqsad qilib olishdi: Turkistonni o'rta asrlarga xos qoloqlik va diniy xurofotdan ozod qilish, shariatni isloh qilish, xalqqa ma'rifat tarqatish, Turkistonda muxtoriyat hukumatini barpo etish uchun kurashish, Buxoro va Xivada konstitutsion, monarxiyaga, keyincha demokratik respublika tizimini o'rnatish orqali ozod va farovon jammiyat qurishni, barqaror o'z valyutani yaratish va o'z qo'shinini tuzish. Toshkent, Farg'ona, Buxoro, Samarqand va Xivada aniq fikrlay oladigan va vatanparvar kishilarni ayrimlari tamonidan olingan ma'rifiy, madaniy yo'nalishdagi jamiyat va tuzilmalarda jadidchilik harakatlari shakillandi. Qoloq aholining e'tiborini jalb etish uchun dastlab xayriya jamiyatlari ta'sis etildi. Turkistonda keng qamrovli zamonaviy xayriya jamiyati tuzish masalasi birinchi bor 1906 yili "Taraqqiy" gazetasida kun tartibiga qo'yilgan edi. Turkistonda jadidchilik harakatini vujudga keltiruvchilar tepasida Mahmudxo'ja Behbudiy, Abduqodir Shakuriy, Saidahmad Siddiqiy-Ajziy (Samarqand), Munnavarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Ubaydulla xo'ja Asadullaxo'jaev (Ubaydulla Xo'jaev), Toshpo'latbek Norbo'tabekov (Toshkent), Fitrat, Fayzulla Xo'jaev, Usmon Xo'ja (Usmonxo'ja Po'latxo'jaev), Abdulvohid Burhonov, Sadridin Ayniy, Abdulqodir Muhitdinov (Buxoro), Obidjon Mahmudov, Hamza, Cho'lpon,

Is'hoqxon Ibrat, Muhammadsharif So'fizoda (Farg'ona vodiysi), Polvonniyoz Hoji, Yusupov, Boboxun Salimov (Xorazm) turardi.

Turkiston mintaqasidagi jadidchilik harakati, tarqalish joyi va yo'nalishiga ko'ra uchga bo'linadi: Turkiston, Buxoro va Xiva jadidlari o'rtasida bir muncha tafovut bor. Turkiston o'lkasida jadidchilikni ijtimoiy asosini ziyolilor tashkil qilishganlar. Ular podsho Rossiyasi mustamlakachiligiga qarshi kurashning oldingi saflarida turib, chorizmning xom ashyo manbaiga aylantirilgan Turkistonning dastlab muxtor, so'nga mustaqil davlat bo'lishini yoqlab chiqdilar. D.Alimovning yozishicha jadidlar mafkurasida hozirgi kunda jamiyatni tashvishiga, solayotgan dinning inson ma'naviy kamolotidagi o'rnini to'g'ri tushunish, bozorni shakllantirish, jarayonlarini faollashtirish, taraqqiyparvar demokratik institutlarni vujudga keltirish, o'lkada o'ziga xos milliy rivojlanishni shakllantirish kabi tarixiy vazifalar jamlangan edi. Bu vazifani amalga oshirish uchun muhim shartlar bo'lib, islomiy tushunchani yangilash, uni mutaassiblikdan tozalash, fan yutuqlari va ilg'or texnologiyani egallash muammolarini hal etish lozim edi. Shuningdek, to'liq diniy ta'limga asoslangan maktablar dasturini ham qayta ko'rib chiqish zarur bo'lib, namunadagi maktablarni o'lka bo'ylab yoyish ham kerak edi. Shu maqsadda maktablar barpo etildi. O'lkadagi dastlabki yangi usul maktablari Qo'qon uezdida Ahmadjon qori tomonidan 1892 yilda ochilgan. Jadidlar islomning taraqqiyparvar rolini tushuntirish bilan ta'lim, iqtisod, madaniyat va umuman, jamiyat hayotining barcha sohalarini isloh etish zaruriyatini tushuntirishga intilganlar. Qur'on va uning tafsirini juda yaxshi bilgan muftiy Mahmudxo'ja Behbudiy o'z maqolalaridan birida Qur'on oyatlari va payg'ambarimiz hadislaridan namunalar keltirish bilan islom ta'lim maorif va barcha fanlarga, shu jumladan tarix faniga qay darajada katta ahamiyat berganligini isbotlab bergan. U islom tarixini bilmasligi oqibatida aksariyat hollarda o'ng'aysiz vaziyatga tushib qoladigan din peshvollarini tanqid qiladi.

Jadidlarning xalqaro aloqalari juda keng qamrovli bo'lgan. Rossiyo, Turkiya, Misr mamlakatlaridagi turli taraqqiyparvar oqimlar dasturlaridan xabardor bo'lganlar,

o‘zaro safarlar va muloqotlar, orqali tajriba almashdilar. 1905-1906 yilgi Rossiyada inqilobiy harakatlar Turkistonga ham o‘z ta‘sirini ko‘rsatdi.

Jadidlar Rossiyoda siyosiy jarayonlarni diqqat bilan kuzatib bordilar, kelayotgan rus siyosiy partiyalari dusturlarini o‘rgandilar. Lekin milliy mentalitetning o‘ziga xos xususiyati bo‘lgan o‘zbek xalqining tinchliksevarlik, bosiqlikka moyilligidan kelib chiqib, ular tinchlik yo‘li bilan, jamoatchilikning murojaatlari, Davlat Dumasidagi ommaviy bahslar va boshqa legal vositalar bilan podsho hokimiyatidan o‘z maqsadlarini amalga oshirish yo‘lida yon berishga erishishga intildilar. Behbudiyning 1906 yil 11 oktabrda “Xurshid” gazetasida chop etilgan maqolasida ta’kidlanishcha, jadidlar birlashib yagona musulmon partiyasi tuzish va Butunrossiya musulmonlari ittifoqi tarkibiga kirishlari zarur. Behbudiy ushbu maqolasida sotsial – demokratlar partiyasiga nisbatan o‘zining salbiy munosabatini bildiradi va bolsheviklar partiyasi dasturining musulmonlar turmushi talablariga muvofiq kelmaydigan xayoliy (utopik) qarash ekanligini 1906 yildayoq bashorat qilgan edi. XX asr tarixi Behbudiy fikrlari to‘g‘ri ekanligini to‘liq isbotlab berdi.

XX asr boshlaridayoq milliy ozodlik harakati bayrog‘ini dadil ko‘tarib, milliy kuchlar birligini ta‘minlash borasida salmoqli faoliyat ko‘rsatgan Turkiston jadidlari jahon jamoatchiligi e‘tiborini o‘ziga tortganligini alohida ta’kidlab o‘tish kerak. Taniqli adabiyotshunos olim N. Karimovning yozishicha, Turkistonda siyosiy partiyalar faoliyatini yaxshi o‘rgangan fransuz razvedkachisi mayor Lyakosta, 1906 yilda o‘z mamlakatiga yo‘llagan yashirin ma’lumotiga bunday yozgan edi: “Turkiston o‘lkasidagi eng e‘tiborli va kelajagi porloq siyosiy kuch sotsial demokratlar (bolsheviklar va mensheviklar) yoki sotsial inqilobchilar (eserlar) yohud kadetlar va liberallar emas, balki o‘zbek jadidlaridir”.

O‘z oldilariga Turkiston xalqlarining taqdiri uchun muhim ahamiyatga molik vazifani qo‘ygan jadidlar 1906 yil yanvar oyida Peterburgda bo‘lib o‘tgan Butunrossiya musulmonlar Burultoyiga (o‘z vakillarini yuborib, Rossiya tasarrufida yashagan boshqa musulmon xalqlar va ularning peshqadam arboblari bilan aloqa

o‘rnatganlar. Xususan, Rossiya Davlat dumasiga Turkistondan saylangan birinchi deputat Toshkentlik Abduvohidqori Abduraufqorievning bu sohadagi katta tashkilotchilik qobiliyati diqqatga sazovordir. U keyinchalik Munavvarqori Abdurashidxonov bilan birgalikda “Sho‘roi Islom” jamiyatini tashkil qilgan edi.

Rossiyani Turkistonda maxfiy politsiya idorasi ham jadidlarni o‘zbek savdo, sanoatni qo‘llash, quvvatlash va ular shakllanayotgan yoshlarga yomon ta’sir ko‘rsatayotganidan xavotirlanib, Markazni jadidlar bilan jiddiy hisoblashishga chaqirgan edi. 1916 yildagi milliy ozodlik qo‘zg‘oloni va 1917 yilgi Rossiya Fevral inqilobining o‘lkadagi jadidchilik harakatining yanada keng avj olishida va jadidlar faoliyatida keskin sifat o‘zgarishi yuz berishida o‘rni va roli katta bo‘ldi. Jadidlarning ma’rifiy–mafkuraviy jabhadagi kurashi aniq ifodalangan siyosiy kurash tusini oldi va bu harakat sifatidan yangi bosqichga ko‘tarildi.

Jadidlar rivojlangan jamiyat yaratishdek o‘z g‘oyalarini amalga oshirishda mutaassiblik, loqaydlik, qoloqlikka qarshi kurashga alohida ahamiyat berganlar. Bu vazifalarni amalga oshirishda ular taraqqiyparvar, bilimli yoshlarga tayanganlar. Ular o‘z ishlarida Yevropa davlatlari taraqqiyotga qanday yo‘llar bilan yetib kelganligini aks ettirib, tarixiy misollar keltirganlar. Jadidlar til o‘rganish va fan-texnika taraqqiyotining ahamiyatiga alohida e’tibor berib, Turkistonning o‘tmishdagi hamda zamonaviy holatining o‘ziga xos tomonlarini hisobga olgan holda, uning kelajagini quyidagicha tasavvur qilganlar: kuchli dunyoviy hokimiyat, xususiy mulkning daxlsizligi. Ular qurmoqchi bo‘lgan davlat islomga hurmatini saqlagan holda barcha yo‘nalishdagi madaniyatlarning erkin rivojlanishiga xayrixoh bo‘lishi lozim edi. Jadidlar xalqning madaniyat darajasini xalqaro saviyaga ko‘tarishni orzu qilganlar, buning uchun esa yoshlarni Yevropaning eng yaxshi o‘quv maskanlarida o‘qitish zarur, deb hisoblaganlar. Ular davlat kelajagi yoshlar qo‘lida ekanligini juda yaxshi anglaganlar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoev Sh.M. *“Jadidlar g‘oyasi- Yangi O‘zbekiston strategiyasi bilan g‘arb tomonlama uyg‘un va hamohang” ma’naviyat va ma’rifat kengashi yig‘ilishidagi nutqi.*// 2023. 22 dekabr.
2. S.Agzamjodjaev. *Jadidchilikning g‘oyaviy rivojlanish bosqichlari.* – T., 2016. – 84 b.
3. B.Xasanov. *Jadid matbuoti sahifalarida Turkistonda ta’lim masalalarining yoritilishi.*– T., 2018. – 145 b.
4. D.Ziyoeva. *XX asr boshlarida shahar kutubxonalari taraqqiyotida jadid ma’rifatparvarlarining o‘rni.*– T., 2018. – 75 b.
5. www.pedagog.uz
6. www.tdpu.uz
7. www.Ziyonet.uz

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10845167>

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINI ART-PEDAGOGIKA VOSITASIDA TARBIYALASH

Umirova Mohinur Mirzo qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini tarbiyalashda Art-pedagogikadan keng qamrovli foydalanish xususida fikr yuritiladi.

***Kalit so‘zlar:** texnologiya, estetik tarbiya, go‘zallik, axloq, ma‘naviyat, kreativlik, komil inson, ruhiyat, psixologiya, ijodiy fikrlash, qobiliyat.*

KIRISH

Boshlang‘ich ta‘lim kelajak poydevoridir. O‘sib kelayotgan yosh avlodga ta‘lim va tarbiya uyg‘unlikda berib borilsa, kelajakda yetuk shaxs bo‘lib yetishida dasturamal bo‘lib xizmat qiladi. Jamiyatning gullab yashnashi va taraqqiy etishi yoshlar salohiyatiga bog‘liq jarayon hisoblanadi. Boshlang‘ich ta‘lim davrida egallangan bilimlar kelgusi bilimlarni o‘zlashtirish uchun poydevor vazifasini o‘taydi. Yosh avlodni har tomonlama mukammal qilib voyaga yetkazish bugungi kunning dolzarb muammolaridan biri bo‘lib kelmoqda. Salohiyatli bilimli, yoshlarni tarbiyalashda esa umumiy o‘rta ta‘lim muassasalari va pedagoglarning o‘rni katta ahamiyat kasb etadi. Yosh avlodni zamon talablariga mos ravishda kreativ fikrlaydigan qilib tarbiyalash lozim. Bunda nafaqat ta‘lim tashkilotlari balki, oila va jamiyat a‘zolarining roli ham katta. Shaxs tarbiyasi nihoyatda nozik jarayon hisoblanadi.

Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim davri inson shakllanishida va ongi taraqqiy etishida dastlabki zinapoyani qo'yadi. Shunday ekan boshlang'ich sinf o'qituvchisini zimmasida ulkan vazifa va mas'uliyat borligi shubhasiz va ravshandir. Har bir pedagogni vazifasi vatan ertasi bo'lgan yoshlarga sifatli ta'lim va mukammal tarbiya berib uni hayotga tayyorlashdan iborat. Bu jarayon esa o'z navbatida pedagoglardan mashaqqat va ulkan sabrni talab etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLARI

Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, Ta'lim to'g'risidagi qonun, I.Karimov asarlari, Sh.Mirziyoyev asarlari va mavzuga oid adabiyotlardan foydalanildi.

Maqolani yozish davomida art-terapiyasiga oid bir qancha tamoyillar qo'llanildi.

MUHOKAMA

Art-pedagogikasi san'at va pedagogika uyg'unligida bolalarni san'at orqali tarbiyalashdir. Art-pedagogikasi vositasida deviant xulqli bolalar ruhiyatiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatish mumkin.

1-rasm . Art-pedagogika qamrab olgan asosiy tushunchalar

Shaxs ruhiyatini tarbiyalashda art-pedagogikasidan keng qamrovli foydalanish yaxshi samara beradi. Art-pedagogikasi shaxs ruhiyati va psixologiyasiga samarali ta'sir etish bilan bir qatorda, bolaning ijodiy fikrlashiga ham turtki bo'ladi. Ushbu yondashuv san'atning barcha turlarini qamrab oladi va pedagogik jarayonlarda samarali qo'llashni talab etadi. San'atning barcha tarmoqlari orqali bola xarakter xususiyatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatishga erishish mumkin. San'at insonning nafaqat ruhiyatiga, balki tafakkuriga, his-tuyg'ulariga ta'sir ko'rsatuvchi omildir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini art-pedagogikasi yordamida tarbiyalashning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilar:

- Bolada go'zal fazilatlar va namunali xulqni shakllantirish.
- Ruhiyatida sodir bo'ladigan salbiy qarashlarni, san'at yordamida bartaraf etish.
- Komil inson obrazini aks ettirish.

Bola tarbiyasi nihoyatda nozik jarayon hisoblanib, vaqtida bartaraf etilmagan nuqsonlar kun kelib o'z ta'sirini ko'rsatmasdan qolmaydi albatta. San'at xususida P.P.Bloniskiy, A.S.Makarenko, V.A.Suxomlinskiy va boshqa olimlar quyidagi fikrlarni ta'kidlagan. "San'at bu – insonni tarbiyalash, rivojlantirish va o'qitishda samarali omil" deya ta'rif berishgan. San'at orqali inson ma'naviya tafakkurini sayqallashga erishish mumkin. San'at shaxsning his-tuyg'ulariga emotsional ta'sir ko'rsatadi. Art –pedagogikasi boshlang'ich sinf o'quvchilarini kreativ fikrlashga ham undaydi. Demak san'at bolaning ruhiyatiga ta'sir etish bilan bir qatorda, uning aqliy faoliyatiga ham ijobiy ta'sir etadi. San'at bolada estetik tarbiyaning shakllanishiga ham zamin yaratadi. Estetik tarbiyaning tarkib topishi esa ma'naviy axloqning vujudga kelishiga sabab bo'ladi. O'zbekistonda umumiy o'rta ta'lim maktablarida ham art-pedagogikasi yordamida islohotlarni amalga oshirish keng qamrovli yo'lga qo'yilsa, o'sib kelayotgan yosh avlod tarbiyasida kuzatiladigan nuqsonlarni bartaraf etishga erishish mumkin. Yevropa mamlakatlarida esa ushbu sohadan keng miqyosda foydalaniladi. Mutaxassislar bola o'z qo'llari bilan chizgan

rasmlari, yoki yaratgan ijodiy ishlari orqali ham uning psixologiyasiga yetarlicha tashxis qo'yishga muvaffaq bo'ladilar.

San'at pedagogikasi – pedagogikaning bir tarmog'i hisoblanib, ushbu tarmoqda bola shaxsini tarkib toptirish, tarbiyalash va har qanday o'qitiladigan fanlarni san'at bilan integratsiya qilish tushuniladi. Ushbu turda an'anaviy ta'lim tizimidan biroz chekingan holda ijodiy yondashish, dars jarayonlariga yangilik olib kirish nazarda tutiladi. San'at pedagogikasi vositasida bolaning o'z-o'zini shaxs sifatida anglashini shakllantirish, bolada ijtimoiy –madaniy munosabatlarni tarkib toptirishga erishiladi. Art terapiyaning quyidagi turlari vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilarini tarbiyalab, borish nazarda tutiladi.

- Art –terapiya
- Musiqa terapiyasi
- Raqs terapiyasi
- Drama terapiyasi
- Ertak terapiyasi
- Biblioterapiya

Yuqorida ko'rsatilganlarning barchasi bola tarbiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Art-terapiya bolada ijobiy xususiyatlarni shakllantirish bilan bir qatorda, dunyoga o'zgacha nazar bilan boqishga hamda hayotdan zavqlanish kabi tuyg'ularni uyg'otadi. Bilamizki ayrim boshlang'ich sinf o'quvchilari psixologiyasida turli o'zgarishlar sodir bo'lib turadi. Ya'ni har bir bolaning psixologiyasi tom ma'noda bir-biriga o'xshamaydi. Ayrimlarida qo'rquv, xafagarchilik va boshqa holatlar kuzatilishi mumkin. Mana shunday vaziyatda ularning ruhiyatiga art-texnologiyasi yordamida davo choralarini izlash lozim bo'ladi.

“Art-terapiya” atamasini so'zma-so'z tarjima qilsak, san'at bilan davolash jumlasini hosil bo'ladi. Tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, ilk bor ushbu jarayonni rassom Adrian Xill tomonidan 1938-yilda sil kasalligi bilan ishlash jarayonida kiritgan. Art terapiyasi AQSh da ikkinchi jahon urushi paytida fashistlar lageridan olingan

bolalar bilan qo'llanilgan. Bundan ko'rinib turibdiki art-terapiyasi tushunchasi bundan bir necha yillar oldin ham mavjud bo'lgan va insonlar bu sohadan keng miqyosda foydalanishgan. Art-terapiyaning asosiy maqsadi shaxsni o'z-o'zini namoyon qilish, o'z-o'zini qobiliyatlarini shakllantirish va rivojlantirish, ruhiyatini barqarorlashtirishdan iboratdir. Art terapiyasining yana bir ustuvor jihati insonning ichki "meni" ni san'at orqali yuzaga chiqarishdir. Umumiy qilib aytganda art-terapiya –bu tasviriy san'atga asoslangan terapiya bo'lib, o'qishda va ijtimoiy muhitda moslashish jarayonini bir muncha qiyin kechayotgan bolalarni ijobiy tomonga o'zgartirish hisoblanadi. Art-terapiya yordamida insonning hissiy holatini sezish mumkin. Shu bilan bir qatorda stress, depressiyani oldini olish, hissiy barqarorlikka erishish.

XULOSA

Art pedagogikasi nafaqat xulqi og'ishgan bolalarni tarbiyalashda, balki barcha o'quvchilarni ruhiyatiga ijobiy ta'sir etadi. Shu bilan bir qatorda san'at orqali kreativ fikrlash omilini yuzaga chiqarish mumkin. San'at insonni tafakkurini go'zallashtirishga, uyg'oqlikka chorlaydi. Pozitiv fikrlashga undaydi, estetik tarbiya jihatlarni tarkib toptiradi. Estetik immunitet – bu shaxsni ma'naviy shakllantiruvchi o'ziga xos xususiyat. Go'zallikdan go'zallikni ajrata olish, xatti-harakatlar va fazilatlarni sayqal toptirishga erishiladi. Tarbiya jarayonida art pedagogikasidan keng qamrovli foydalanish ko'nikmalarini tarkib toptirishdan iborat. Art – pedagogikaning mazmun –mohiyati ta'lim –tarbiyada badiiy mohiyatni tarkib toptirish, shaxsni san'at vositalari orqali rivojlantirishdan iborat. An'anaviy dars jarayonlari bilan bir, qatorda art pedagogikasiga asoslangan noodatiy muhitni ta'lim tizimiga tatbiq etilsa bolaning o'zlashtirish ko'rsatkishi, odob –axloqi yuksak darajada ilg'orlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. R.A.Mavlonova, N.H.Rahmonqulova, K.O.Matnazarova, M.K.Shirinov, S.Hafizov “Umumiy pedagogika Toshkent -2018.
2. B.X .Xodjayev “Umumiy” pedagogika nazariyasi va amaliyoti “Toshkent-2017.
3. K.R.Suvanova “San’at bilan yashash va ruhiy barqarorlikka erishish” Samarqand -2023 uslubiy qo‘llanma.
4. R.Mavlonova, O.To‘rayeva, K.Xoliqberdiyev “Pedagogika” Toshkent-2011 darslik .
5. I.Karimov “Yuksak ma’naviyat - yengilmas kuch” asari.
6. Ziyonet tarmoqlari.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10845203>

JADIDLARNING XX ASR BOSHLARIDA JAMIYAT HAYOTIDAGI IJTIMOIY-MA'NAVIY QARASHLARI

Norboyeva Dilbar Orifjonovna

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti

Milliy g'oya va ma'naviyat asoslari huquq ta'limi yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada jadidlar harakati namoyandalarining ma'rifatchilik bilan cheklanib qolmay, XX asr boshlarida jamiyat hayotidagi ijtimoiy-ma'naviy muammolarga ham katta e'tibor qaratib, ushbu muammolar oqibatlaridan aholini ogoh etish hamda muammolar yechimiga qaratilgan ishlar sari xalqni targ'ib qilishga bag'ishlangan bir qator amaliy harakatlari tahliliga to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar. Jadid, ijtimoiy muammolar, siyosat, "ruslashtirish siyosati", Behbudiy, Fitrat, Avloniy, Cho'lpon, Ismoilbek Gasprali.

Kirish

Keyingi yillarda e'lon qilingan tadqiqotlarga qaraganda, XX asr boshlarida maydonga kelgan Turkiston jadidchiligining faoliyat doirasi ijtimoiy-siyosiy hayotda jadallik bilan kengaya borgan va ular garchi dastlab ma'rifatparvarlar sifatida ish boshlagan bo'lsalar ham, ko'p o'tmasdan ijtimoiy hayotning barcha muhim sohalariga doir ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy qarashlarini e'lon qila boshlaganlar. Afsuski, sho'rolar hukmronligi davrida jadidlarning milliy uyg'onish dasturiga jiddiy e'tibor qaratilmadi, aksincha jadidchilik qatag'on qilindi, ular tomonidan yaratilgan ulkan ma'naviy meros kamsitildi, ularni o'rganish esa ta'qiqlandi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev 2020 yilning 24 yanvar kuni Oliy Majlisga murojaatnomasida jadidchilik harakati namoyondalari merosini izchillik bilan o‘rganish lozimligini quyidagicha izohlab o‘tdi: “...Umuman, biz jadidchilik harakati, ma’rifatparvar bobolarimiz merosini chuqur o‘rganishimiz kerak. Bu ma’naviy xazinani qancha ko‘p o‘rgansak, bugungi kunda ham bizni tashvishga solayotgan juda ko‘p savollarga to‘g‘ri javob topamiz. Bu bebaho boylikni qancha faol targ‘ib etsak, xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimiz bugungi tinch va erkin hayotning qadrini anglab yetadi”, degan edi.

Metodologiya

Jadidlarning yangi milliy davlatchilikni tashkil etish, maktab-maorif va o‘qish-o‘qitish, tarixiy va madaniy-ma’naviy merosga yangicha munosabat ruhidagi maqola va tadqiqotlari bilan birga, Turkiston xalqlariga ijtimoiy hayotga doir fikr-mulohazalari ifoda etilgan ilmiy-publitsistik, pedagogik, badiiy asarlar ham yaratildi. Bu yo‘nalishdagi asarlar, tabiiyki, o‘tgan asr boshlarida boshlangan milliy uyg‘onish jarayonida ma’rifatchilik harakatining nechog‘lik katta va salmoqli kuch sifatida maydonga chiqqanini ko‘rsatadi. Jadid namoyondalari o‘z xalqining ziyoli va fidoyi farzandlari sifatida ijtimoiy hayotda tobora markaziy o‘rinni ishg‘ol qilayotgan “ruslashtirish” siyosatiga, shuningdek, Turkiston o‘lkasi uchun yangicha ishlab chiqarish usullari va vositalarining jamiyatga ta’siri, va uning ijobiy va salbiy oqibatlarini, texnik taraqqiyot va uning istiqboli, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish kabi kun tartibiga ko‘targan dolzarb masalalarga befarq qarab turmadilar. Masalan, atoqli o‘zbek olimi va noshiri, adib va dramaturg Mahmudxo‘ja Behbudiy tomonidan nashr etilgan “Oyina” jurnali xalqimiz ongini uyg‘otishda, unga o‘zligini tanitishda, milliy qadriyatlarni ulug‘lash, zamona ilm-fan yutuqlarini targ‘ib etishda, ijtimoiy fikrni jonlantirishda katta rol o‘ynadi.

Asosiy qism

Jurnal garchi 3 yilga yetar-yetmas muddat faoliyat ko‘rsatgan bo‘lsa ham, uning sahifalarida millat va uning haq-huquqi, tarixiy taraqqiyoti, til va adabiyot

masalalariga, dunyoda sodir bo'layotgan o'zgarishlar va ularga bog'liq ravishda amalga oshirilayotgan ishlarga doir ko'plab munosabat ruhidagi maqolalar ham chop etildi. Fikrimizcha, Behbudiyning "Millat o'zini anglaganidagina ijtimoiy-siyosiy masalalarga boshqalar qatori teng ravishda aralasha oladi" degan fikrini keng ma'nolarda qabul qilmoq zarur. Ijtimoiy masalalar Fitrat asarlarida ham salmoqli o'rin tutadi. Adib ijodiy merosining muhim qismini tashkil etgan bu asarlar o'z vaqtida Turkiston matbuotidagina emas, Afg'oniston, Hindiston, Turkiya, Kavkaz, Volgabo'yi matbuoti sahifalarida ham bosildi. Uning "Bayonoti sayyohi hindi", "Munozara", "Oila" kabi ilk risolalari jamoatchilik tomonidan katta qiziqish bilan kutib olindi.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, ma'rifatparvarlarning aksari qismi o'tgan asr boshlarida sodir bo'layotgan ijtimoiy-siyosiy, madaniy-ma'rifiy o'zgarishlarni diqqat bilan kuzatib borib, barcha turkiy xalqlar uchun mushtarak bo'lgan muammolarga ham e'tibor qaratdilar. Til va yozuv, maktab va o'qish-o'qitishni isloh qilish, tarixni o'rganish, oila va nikoh, milliy qadriyatlarni o'rganish va asrab-avaylash, milliy davlatchilikni shakllantirishga munosabat kabilar jadidlarni o'ylantirgan asosiy masalalar edi. Bu masalalarni tadqiq etuvchi maqolalarni ko'zdan kechirilganda, jadidlarning jahondagi taraqqiy topgan mamlakatlarning tajribalaridan xabardorligini, ayrim o'rinlarda xarakterli misollar keltirib, o'z fikrlarini dalillashga intilganliklarini kuzatish mumkin. Jadidchilik bu masalada to'g'ri yo'ldan borib, taraqqiyot yo'lidan ildam ketayotgan mamlakatlar tajribalarini topish, o'zlashtirishga harakat qildi. O'zlariga hamfikir, hammaslaklar izlashga Ismoilbek Gasprali, uning sadoqatli shogirdi Mahmudxo'ja Behbudiy yetakchilik qildilar. Binobarin "XX asr boshidagi Turkiston jadidchiligi Rusiya va xorijdagi umumturk harakatchiligi bilan juda yaqin, hatto tashkiliy, amaliy aloqada bo'lgan, deyishga asos bor". Uyg'onish jarayoni faqat jadid matbuotidagina namoyon bo'lmadi, balki ular tomonidan yaratilgan badiiy adabiyotning barcha turlarini qamrab oldi: she'riyatda, nasriy asarlarda, dramatik asarlarda yangi boshlanayotgan davrni xarakterlovchi, eskilik bilan yangilik o'rtasidagi kurashni aks ettiruvchi adabiyot namunalari paydo bo'ldi. A.Avloniy, Cho'lpon,

Siddiqiy-Ajziy she'rlari, M.Behbudiyning "Padarkush", A.Qodiriyning "Juvonboz", "Baxtsiz kuyov", Fitratning "Chin sevish", "O'g'uzxon", "Hind ixtilolchilari", "Temur sag'anasi" kabi asarlari shular jumlasidandir. Jadidlar bular bilan kifoyalanmay, pedagogik asarlarida ham ona Turkiston va unda yashovchi xalqlar tarixi, millatni millat qilib turuvchi omillar, vatanparvarlik va insonparvarlik, axloq, tarbiya turlari haqida ma'lumot berishni lozim deb topdilar.

Jumladan, Abdulla Avloniy asosiy e'tiborni boshlang'ich sinflarga qaratib, dastlabki saboqlar berishga mo'ljallangan "Birinchi muallim", uning uzviy davomi bo'lgan "Ikkinchi muallim" darsliklarini yaratdi. Uning pedagogikaga doir asarlari ichida "Turkiy guliston yoxud axloq" kitobi asrimiz boshlaridagi fikrlar taraqqiyotini o'rganishda katta ahamiyatga egadir. Vatan tushunchasining naqadar keng ma'nomazmun ifodalashi, ularni asrab-avaylash zarurati izohlanadi. Albatta, jadidchilik oldinga surgan asosiy g'oyalar ma'rifatparvarlik va milliy istiqloq bo'lib, ular bu g'oyalarni ro'yobga chiqarish uchun fidokorlarcha kurashuvchi insonlar ekanliklarini amalda ham, ilm-fanda va madaniy bahslarda ham ko'rsata oldilar. Ogohlikka da'vat kabi jaranglagan bu mulohazalar keyingi tarixiy taraqqiyot bosqichlarida o'z hayotiy tasdig'ini topdi.

Turkiston Rossiya imperiyasi mustamlakasiga aylantirilgach, mahalliy xalqning milliy va diniy qadriyatlari, urf-odatlarini oyoqosti qilindi. Mustamlakachilar islom dini zaminida vujudga kelgan odob-axloq me'yorlari, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar tizimini izdan chiqarishni ham o'z oldilariga maqsad qilib qo'ygan edi. Bu xususda turli qonunlar ham chiqarilgan ediki, ular mahalliy xalq manfaatiga mutlaqo mos kelmasdi. Masalan, Turkiston general-gubernatorligida o'rnatilgan tartib-qoidaga muvofiq, ilm va iste'dodidan qat'i nazar, 25 yoshga yetgan turkistonlik fuqaro volost boshqaruvchisi yoki qozi bo'lishi mumkin edi. Bu tartib yetarli ilmga ega bo'lmagan kishilarning qozi, mudarris, imom bo'lishiga zamin bo'lib xizmat qildi. Ushbu makkorona siyosat haqida M.Behbudiy shunday deydi: "Missionerlar tarafidan va yoyinki bizni yo'q va nobud bo'lishimizni va shariati muqaddasimizni hukmdan

qolishini xohlatadurg'on eski va mustabid hukumat odamlari tarafidan shunday zakonlar chiqardi".

Maishiy turmushni, milliy urf-odatlarini isloh qilish borasida jadidlar talaygina ishlarni amalga oshirdi. Marosimlardagi dabdababozlik va isrofgarchiliklarni keskin tanqid qilishdi. M.Behbudiy "Oyina" jurnalining 1913 yil 6-7-sonlaridagi "A'molimiz yoinki murodimiz" maqolasida musulmonlarga qarata "Kulu va ishrabu va lo tusrifu" ("Qur'oni karim", "A'rof" surasi 31-oyat. Ma'nosi: Yenglar, ichinglar lekin isrof qilmanglar!) oyatiga rioya qilgan holda isrofgarchilikka yo'l qo'ymaslikka chaqiradi. "To'y va ta'ziyaga sarf qilinaturgon oqchalarimizni biz, turoniylar, ilm va din yo'lig'a sarf etsak, anqarib (qisqa fursatda) ovropoyilardek taraqqiy etarmiz va o'zimiz-da, dinimiz-da obro'y va rivoj topar", deydi.

Keyinchalik 1917 yili hatto "Sho'roi Islomiya" tashkiloti ham bu xususda maxsus qarornoma ham chiqardi.

Shu bilan birga taraqqiyparvar jadidlar asriy milliy qadriyatlar hamda mahalliy aholining mentalitetiga xos axloq-odob me'yorlarining himoyachisi bo'lib chiqdilar. Bu xususda ma'rifatparvarlardan Cho'lponning quyidagi so'zlari fikrimizning dalilidir: "Ey qarindoshlar... katta iltimosimiz shuldurki, Ovro'paning mo'dosidan, shishasidan, buzuq axloqidan namuna olmasdan va bunlarga bul jihatdan taqlid qilmasdan, balki ilm, fan, hunar, sanoatga o'xshashlik madaniyatlardan namuna olib, bul jihatdan taqlid qilmoqimiz lozimdur. Ovro'poning mo'dosi va buzuq axloqi sizlarni xonavayron, bevatan, asir-qul qiladur. Bundan saqlaningiz!!!

Ilohiyot sohasida bilimga ega bo'lgan jadidlar mavjud sharoitda islom tushunchasini takomillashtirish mumkinligi va kerakligini tushunib yetganlar. Mahmudxo'ja Behbudiy (1909), Abdulla Avloniy (1910) va Abdurauf Fitrat (1915) o'z bilimlariga tayangan holda dunyo xalqlari ma'naviy madaniyatini saqlashda islom dinining ahamiyatiga oid o'zlarining "Muxtasar islom tarixi" kitoblarini yaratdilar.

Xulosa

Jadidchilik madaniyat to'g'risidagi mazkur mulohazalardan shunday xulosaga kelish mumkin: - XX asr boshlarida jadid namoyandalari texnikaviy taraqqiyot asta sekin kuchayib borayotgan ijtimoiy ong turlariga ham jiddiy e'tibor berdilar. - jadidlarning o'zi ong va madaniyat to'g'risida maxsus asarlar yaratmagan bo'lsalar ham, u paytda ilmiy-nazariy qarashlar alohida soha sifatida ajralib chiqmagan, lekin ularning ilmiy va badiiy asarlarida o'zaro munosabatlar hamda ularning ijtimoiy ahamiyatiga doir muhim kuzatish va xulosalar ko'plab uchraydi. Bundan kelib chiqadiki, jadid namoyandalari qoldirgan ulkan ma'naviy merosda madaniyat rivojiga taalluqli bo'lgan tahlillar, nozik munosabat va kuzatishlarni ilmiy-nazariy jihatdan tadqiq etish har jihatdan maqsadga muvofiqdir.

ADABIYOTLAR

1. <https://nrm.uz>. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yilning 24 yanvar kuni Oliy Majlisga murojaatnomasi (2020 yil 24 yanvar).
2. Behbudiy M. Bizga islohot kerak // Najot, 1917 yil 17 aprel.
3. Behbudiy M. Bizni kemiruvchi illatlar // "Oyina" jurnali, 1915 yil, 13- son. B. 342.
4. Cho'lpon. Vatanimiz Turkistonda temir yo'llar // Sadoyi Farg'ona. 1914 yil 6 iyun.
5. Qosimov B., Uyg'ongan millat ma'rifati, T., Ma'naviyat, 2011.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10845336>

O‘YINLARNING INSON PSIXIKASIGA TA’SIRI

Nihola O‘ktamova, Abdulxamid Xurboyev

O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi “Psixologiya (din sotsiopsixologiyasi)”
ta’lim yo‘nalishi 4-bosqich talabalari

S.Xidirov

Ilmiy rahbar: O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi
“Din psixologiyasi va pedagogika” kafedrasida dotsenti,
sotsiologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada video, kompyuter va mobil o‘yinlar haqida, o‘smirlar tomonidan video va kompyuter o‘yinlarini o‘ynash sabablari va ularning o‘yin ustanovkalari haqida ma’lumotlar berilgan. Shuningdek, unda o‘yinlarning inson psixikasiga salbiy ta’sirlari, yoshlarni ushbu o‘yinlar ta’sirlaridan asrash choralari haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: *video o‘yinlar, kompyuter o‘yinlari, yoshlar, tashvish, xavotir, sport, zo‘ravonlik, virtual muhit, mobil o‘yin, jonli muloqot, psixika, sog‘lom avlod.*

Bugungi zamonaviy jamiyatimizda eng mashhur tarqalayotgan, juda tez ommalashib borayotgan o‘yinlar turli yoshdagi odamlarga mo‘ljallangan bo‘lib, ular hudud va jins va millat tanlamaydi. Raqobat va o‘yinlardagi hayajonga qaramlik bugungi rivojlanib kelayotgan avlodni o‘z to‘ri atrofida birlashtirdi, shuning uchun ular o‘yinning yuqori bosqichlariga chiqish uchun hamma narsani qilishga tayyorlar, ular

o'yinga shunchalik sho'ng'ishadiki, ular tashqi dunyodan butunlay ajralib qoladilar. To'siqlar bilan kurashish va o'yinda yuqori darajaga erishish, o'yinchilarni hayajonga solib, ular o'yinni o'ynamaganlarida ularda tashvish va xavotir paydo bo'ladi.

O'yinlarini o'ynash ma'lum darajada foydali bo'lishi mumkin, ammo uzoq muddatli o'yin o'ynash insonda turli jismoniy va ruhiy asoratlarni keltirib chiqaradi. Simpatik asab tizimini qo'zg'atish orqali, bu asta-sekin asab tizimini sezgir va cheklangan stimulyatorlarga javob berishga tayyormas holga keltiradi, shu bilan birga o'yinchida xavotirlanish belgilarini keltirib chiqaradi.¹

Sherry va boshqalar 2001-yilda o'smirlar tomonidan video va kompyuter o'yinlarini o'ynash sabablari va ularning o'yin ustanovkalarini o'rganishgan. G'arbiy AQShda 15-20 yoshdagi 535 o'smirda o'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, o'smirlarning 68 foizi bu o'yinlarni haftalik o'yin-kulgi sifatida o'ynashgan. O'g'il bolalar o'rtasida bu o'yinlarni o'ynashning sabablari hayajon va qiyinchiliklar bo'lib, ular g'alabaga bo'lgan qiziqish va o'zidan qoniqmaslik hislarini boshidan o'tkazgan.

Bundan tashqari, o'g'il bolalar uchun sport va zo'ravonlik o'yinlari yanada jozibador hisoblangan. Turli kompaniyalar orasida o'z o'yinlarini taqdim etish va ommalashtirish uchun turli xil reklamalar berib borilmoqda. Albatta ular orasidagi raqobat ularning mahsulotini odamlar qanchalik ko'p o'ynashiga bog'liq bo'ladi.²

Hozirda ommalashib borayotgan Minecraft o'yinlarining orasidagi yangi chiqqan "PARTY GRAFT" o'yini tuzilishi, unda ishlatilgan ranglar uyg'unligi odamni o'ziga tortadi. School Party Craft - bu o'yinchilarga virtual maktablar qurish va loyihalash va boshqa o'yinchilar bilan virtual muhitda muloqot qilish imkonini beruvchi mobil o'yin. O'yinning foydali tomonlari o'z millatingizni o'zingiz tanlaysiz, jonli muloqot, o'g'il va qiz bolalar bilan tanishasiz, turli xil uy bezaklarini qilishni o'rganasiz, virtual dunyoda mazmunli va sarguzashtlarga boy hayotda bo'lasiz,

¹ Doran B. [MSc Thesis] Tehran: Tehran University, Faculty of Education and Psychology [Persian]; 2002. Relationship between computer games and social skills of male students in high schools of Tehran. pp. 40–55.

² Sherry J, Lucas K. Proceedings the annual meeting of the International Communication Association; Video Game Uses and Gratifications as Predictors of Use and Game Preference; San Diego, California: 2003. pp. 12 pp. 41–5.

jahlingiz chiqqanida sizning tangalaringizni olib qo‘ygan bezorilarni otib tashlay olasiz. Hayotda o‘zingizni yolg‘iz his qilsangiz ushbu o‘yinni o‘ynab virtual do‘stlar orttirasiz. Salbiy tomonlari: o‘yinda qoidalar yo‘q, jamiyatdan ma’lum darajada uzoqlashtiradi, deviant xulq-atvorli insonni shakllanishiga sababchi bo‘lib qoladi, muloqot madaniyatini shakllantirmaydi, aksincha buzadi, odamda agressivlikni oshiradi, odamdagi juda ko‘p jamiyat tomonidan tartibga solingan ehtiyojlarni shu o‘yinni o‘ynash davomida buzish va qondirish mumkin. ¹

Yuqoridagi kabi o‘yinlarning juda ko‘p muqobil va farqli variantlari mavjud. Bolalarni ulardan cheklab ham uzib ham qo‘ya olmaymiz. Eng to‘g‘ri yo‘l esa ularni nazorat qilish telefon qurilmalarida “Ota-ona nazorati” bo‘limini faollashtirish, ma’lum vaqtlarni belgilash zarur. Bolaga ta’sir qiluvchi eng samarali usul esa u bilan birga o‘ynash, muloqot qilish, uning fikrlarini tinglash va rag‘batlantirish hisoblanadi. Shu chora tadbirlarni ko‘rsak, psixikasi sog‘lom avlodni tarbiya qilishimiz mumkin bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Doran B. [MSc Thesis] Tehran: Tehran University, Faculty of Education and Psychology [Persian] *Relationship between computer games and social skills of male students in high schools of Tehran*, 2002.

2. Sherry J, Lucas K. *Proceedings the annual meeting of the International Communication Association; Video Game Uses and Gratifications as Predictors of Use and Game Preference; San Diego, California*, 2003.

3. Xidirov S.N. *Ijtimoiy xavfsizlik: o‘quv qo‘llanma – Toshkent.: “O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati”*, 2024.

¹ Xidirov S.N. *Ijtimoiy xavfsizlik: o‘quv qo‘llanma – Toshkent.: “O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati”*, 2024. – B. 53.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10845430>

“SAROB” ROMANIDA QO‘LLANILGAN O‘XSHATISHLARNING LISONIY TAHLILI

Jo‘rayeva Mehriniso Safar qizi

TerDU, o‘zbek filologiyasi fakulteti talabasi

Ergasheva Dilrabo Allanazarovna

Ilmiy rahbar:

Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori(PhD)

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Abdulla Qahhorning “Sarob” romani tarkibida qo‘llanilgan an’anaviy hamda xususiy-muallif o‘xshatishlari tahlil qilinib, badiiy asardagi obrazlilik va jozibadorlik imkoniyatlari yoritilgan.

KALIT SO‘ZLAR: “Sarob”, o‘xshatish, an’anaviy, xususiy-muallif o‘xshatishlari, o‘xshatish subyekti, o‘xshatish etaloni, o‘xshatish asosi va ko‘rsatkichi, obrazlilik, ta’sirchanlik, ifodaviylik.

O‘xshatish deb “Ikki narsa yoki voqea-hodisa o‘rtasidagi o‘xshashlikka asoslanilgan holda, ularning biri orqali ikkinchisining belgisini, mohiyatini to‘laroq, aniqroq, kuchaytiribroq ifodalashga aytiladi”[2,84]. O‘xshatishlar eng qadimdan nutqimizni, ayniqsa, badiiy adabiyotimiz tilini bezashda, tasvirni yanada aniqroq ochib berishda va uning obrazlilikini ta’minlashda foydalanib kelinadi. Adabiyotlarda qo‘llaniladigan har qanday o‘xshatish quyidagi to‘rt unurni o‘z ichiga oladi, ya’ni: 1) o‘xshatish subyekti; 2) o‘xshatish etaloni; 3) o‘xshatish asosi; 4) o‘xshatishning

shakliy ko'rsatkichlari. Masalan: *Jasur sherday qo'rqmas bola*. Bunda: *Jasur* – o'xshatish subyekti; *sher*– o'xshatish etaloni; *qo'rqmas* – o'xshatish asosi; *-day* – o'xshatishning shakliy ko'rsatkichi hisoblanadi. M.Yoqubbekova o'zbek xalq qo'shiqlari lingvopoetikasiga bag'ishlangan monografiyasida o'xshatishning yana bir unsuri “o'xshatish maqsadi” ham mavjudligini ta'kidlagan[3,153]. O'xshatish etaloni o'xshatish konstruksiyaning poetik qimmatini, estetik salmog'ini belgilab beradi. O'xshatish etaloni qanchalik original bo'lsa, o'xshatishli qurilma ham shu darajada ohorli va original bo'ladi. Badiiy matndagi o'xshatishli qurilmalar tekshirilganda ularni an'anaviy va xususiy-muallif o'xshatishlari sifatida tasniflash kerak bo'ladi.

An'anaviy o'xshatishlar og'zaki nutqda ko'p ishlatiladigan, shu sababli ta'sirchanligini yo'qotgan o'xshatishlardir[2,85]. Masalan: *quyonday qo'rqoq, guldek chiroyli, olmadek shirin, ko'zlari ohudek, qo'yday yuvosh* kabilar. Aslida ko'p takrorlanishi tufayli “siyqasi chiqqan” deb baholanadigan bunday qurilmalarni tasviriylik, obrazlilik maqsadida xizmat qildirish yozuvchining ijodkorlik mahoratiga bog'liq.

Xususiy-muallif o'xshatishlari yozuvchining o'z nigohi, kuzatuvchanligi, badiiy mahorati, fikrlash qobiliyati asosida xalq tilidan foydalangan holda yaratgan o'xshatishlaridir. Bunday o'xshatishlarning boshqalaridan farqi ularda alohidalik, badiiylik va bo'yoqdorlik hamisha yorqin ifodalangan bo'ladi. Har qanday o'xshatishdan maqsad tasavvur qilinishi qiyin bo'lgan tushunchalarni aniqlashtirish, narsa-hodisa, harakat-hoatlarning eng nozik jihatlarini kitobxon ko'z o'ngida go'zal bo'yoqlarda gavdalantirishdan iborat bo'lmog'i lozim. Masalan: *Burungi so'fidan, yaqindagina kelib bir hafta yotib ketgan so'fidan asar yo'q. uning rangi machitning jaydari shamiday sap-sariq...go'yo kasaldan yaqindagina bosh ko'targan.*(Cho'lpon). Keltirilgan misolda so'fining, ruhoniy kishining so'ngan, sarg'aygan rangi masjidning jaydari shamiga o'xshatilgan. Ta'kidlash lozimki, yozuvchi tasvirdagi holat, qahramon ruhiyati uchun, favqulodda muvofiq o'xshatish etaloni tanlangan, ya'ni qahramon - ruhoniy, sham – masjidniki, qahramon – g'arib, dardman, sham – jaydari, arzonbaho,

qahramon tuganmas dard bilan adoyi tamom bo'lib bormoqda, sham – yonib tugashining ham ramziy ifodachisi. Sap-sariq sifati bilan ifodalangan o'xshatish asosidagi belgi benihoya quyuglashib katta bir dard shaklini olgan[2,86]. “Sarob” romanida qo'llanilgan o'xshatishlar tahlili quyidagicha:

1. *Kulgi tovushi shag'al to'kilganday butun binoni ko'tarib yubordi.* Kulgi tovushi shag'al to'kilganda chiqadigan tovushga o'xshatilgan. (xususiy-muallif o'xshatishi). Tovushi – o'xshatish subyekti; shag'al to'kilganday – o'xshatish etaloni; ko'tarib yubordi – o'xshatish asosi; -day – o'xshatishning shakliy ko'rsatkichi.

2. *Uning kichkina do'ppisi qoplay olmagan tepakal boshi hozirgina pardozlangan sariq etikning tumshug'iday yaltirar edi.* Qahramon boshining holati artib tozalangan etikning yaltirashiga o'xshatilgan(xususiy-muallif o'xshatishi). Tepakal boshi – o'xshatish subyekti; sariq etikning tumshug'I – o'xshatish etaloni; yaltiramoq – o'xshatish asosi; -day – o'xshatishning shakliy ko'rsatkichi.

3. *Qondek qizargan tok barglari ohista chayqaladi Novcha, haddan tashqari oriq, yuzi g'ijimlangan qog'oz singari bu odam har so'zida “arz qiloldimmi?” deb mayin tovush bilan so'zlaydi.* Asar qahramonining yuzining holati g'ijimlangan qog'ozga o'xshatilgan(xususiy-muallif o'xshatishi). Yuzi – o'xshatish subyekti; qog'oz – o'xshatish etaloni; g'ijimlangan – o'xshatish asosi; -singari – o'xshatishning leksik ko'rsatkichi.

4. *Yong'oqdek tuxum tug'adi-da, qaqag'lab olamni buzadi Havo ochiq ufqda kiprik singari turgan teraklar orasidan ko'tarilgan quyoshning nurlari tomlardagi qor, muzlarda aks etadi.*(24-b). Teraklarning tizilib turish holati inson kiprigiga o'xshatilgan(xususiy-muallif o'xshatishi). Terak – o'xshatish subyekti; kiprik – o'xshatish etaloni; singari – o'xshatishning leksik ko'rsatkichi.

5. *Agar shu ko'ptirma nonday yerlar choyrakorning o'ziniki bo'lsa-chi, hoy.* Yerning unumli ekanligi ko'ptirma nonning holatiga o'xshatilgan(xususiy-muallif o'xshatishi). Yerlar – o'xshatish subyekti; ko'ptirma non – o'xshatish etaloni; -day – o'xshatishning shakli ko'rsatkichi.

6. *Ko'm-ko'k o'lanlar va ularning orasidan ilonizi bo'lib oqqan, quyoshning nurida kumush tasmaday yarqiragan ariq va ariqchalar ko'rinib turadi. Ariq va ariqchalarning quyosh tushgandagi yarqirash holati kumush tasmalarga o'xshatilgan(xususiy-muallif o'xshatishi). Ariq va ariqchalar – o'xshatish subyekt; kumush tasma – o'xshatish etaloni; -day – o'xshatishning shakliy ko'rsatkichi.*

7. *Xotin paranji-chimmatini deraza oldida turgan stol ostiga tiqdida, xuddi o'yilib ketadigan muz ustida turganday qo'rqib, qaltirab ko'rpachaga o'tirdi. Xotinning hayajonlanish holati o'yilib ketadigan muz ustida turgan insonning holatiga o'xshatilgan(xususiy-muallif o'xshatishi). Xotin – o'xshatish subyekt; o'yilib ketadigan muz usti – o'xshatish etaloni; -day – o'xshatishni shakliy ko'rsatkichi.*

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, ushbu asarda o'xshatishlar xilma-xil ko'rinish va uslublarda, o'z navbatida o'zgacha obraz va ta'sirda namoyon bo'ladi. Asar tadqiqoti natijasida xususiy-muallif o'xshatishlari an'anaviy o'xshatishlarga nisbatan ko'p qo'llanilganligi ma'lum bo'ldi. Asar tarkibidagi har bir o'xshatish alohida o'ringa ega bo'lib, asar matnida qahramonlar xususiyatlarini ochib berishga xizmat qiladi. Shuningdek, ifodalanayotgan obraz, voqea-hodisa, shaxs yoki harakat va holatning ta'sirchanligini yanada orttiribgina qolmasdan, kitobxon ko'z o'ngida yaqqol gavdalantirishda ham muhim rol o'ynagan. Badiiy asarlar tarkibida qo'llanilgan o'xshatishlar ijodkorning qay darajada mohirligini, qanday mahorat egasi ekanligini ham isbotlab beradi. Abdulla Qahhorning tadqiqot ostiga olingan "Sarob" romanini ham obrazli va maftunkor o'xshatishlar jamlanmasi deya ayta olamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. A. Qahhor. "Sarob"(roman). "Sharq" NMK bosh tahririyati. – Toshkent, 1995. - 240 b.
2. M. Yo'ldoshev. Badiiy matnning lisoniy tahlili. – Toshkent, 2008.
3. M. Yoqubbekova. O'zbek xalq qo'shiqlarida o'xshatish. – Toshkent, "Fan", 2005.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10845486>

THE ROLE OF IBRAHIM MOMINOV IN STUDYING THE PERSONALITY OF AMIR TEMUR

Ibodova Nasiba Komilovna

Asian International University

Department of "History and Philology".

associate professor, f.f.f.d. (PhD)

ibotovanasiba58@gmail.com

ANNOTATION

The article discusses the services of academician Ibrahim Mominov in elucidating the personality of Amir Temur during the former Mustabid era. Academician Ibrahim Mominov was also classified as a person who cared for the fate of the nation and the people during the totalitarian regime. His concern about the possibility of awakening the nation through the spread of enlightenment and his tireless research were analyzed.

Key words: Amir Temur, academician, Ibrahim Mominov, period, ruler, system, enlightenment, people, nation, person, fate, science, country.

There are reasons why Amir Temur is immortal. First, as a skilled general, he united a disintegrating, fragmented state. He saved the country from the tyranny of the Mongols. Secondly, he patronized science, art, and culture, gathered talented people in various fields to Samarkand and created favorable conditions for their creativity. He rebuilt cities like Samarkand, Shahrisabz, Bukhara, Yassi. He repaired the cities of Baghdad and Darband, built waterways, fortifications, and cities in Iran, Azerbaijan,

and Afghanistan. This list can last long. He attached great importance to the development of science and culture with the help of thinkers who would lay the foundation stone for the future of the centralized state, not only to enrich the treasury. The development of religious and worldly sciences, folk art was able to rise to a new level.

Therefore, "Amir Temur has another great service to his country, people and history that cannot be stopped mentioning. Hazrat Sahibqiran raised and glorified the Motherland and its people in front of the whole world! Major countries such as Spain, Italy, England, France, and China recognized and recognized the land of Turkestan in the person of Amir Temur."¹

Any free creative thought, teaching contrary to the ideology of the Soviet Union was regarded as an enemy of the people, a nationalist, a traitor to the country. For this reason, the system of ideas promoted by the former union served not for the perfection of the individual, but on the contrary, to turn him into a zombies, deprived of free thinking, who only follows orders. This ideology, which is a counter weapon and a source of harmful worldview, has become an infamous past along with its time and system.

"Today, thanks to independence, an objective scientific approach to philosophy and the history of philosophical teachings has opened up. Knowing history, being able to draw correct and impartial conclusions from it is extremely important for the spiritual development of a person. After all, without knowing the past, it is impossible to correctly imagine the future."²

Indeed, as the First President of Uzbekistan, I.A. Karimov, stated: "We must understand one thing well, having general and special knowledge, conscious, thinking free from various "isms", inheriting modern worldview, national and universal values. Only people are able to establish civil society and improve it further".³

¹ Ahmedov B. Remembering Amir Temur. T.: Uzbekistan, 1996, p. 132.

² Western philosophy. Compiler and editor-in-chief: Qiyamiddin Nazarov. - Tashkent: Publishing House of the National Society of Philosophers of Uzbekistan, East, 2004. - p. 3.

³ Karimov I. We build our future with our own hands. T.: "Uzbekistan" 1999. p. 22.

"Universal human values are not by spreading the values of one nation to the whole world, but by comparing the values of all nations and peoples, respecting the values that the scale of history preserves, and realizing that national diversity in the world is inextricably linked with natural diversity." gets rich with li"¹

At the beginning of the 21st century, the process of globalization reached a new level thanks to information technologies, and the foreign influence on national values increased immeasurably. This influence, on the one hand, led to the enrichment of national cultures, reassessment and rise of values, and on the other hand, the introduction of customs and actions alien to the psyche and values of the nation.

Tolerance, mutual harmony, cultural-educational closeness are the national values characteristic of the multi-ethnic nation of Uzbekistan. It is known that moral qualities are formed as a factor of self-management of the people, ensuring the development of the society, bringing a mature person to adulthood and are passed from generation to generation.

On February 7, 2017, President Shavkat Mirziyoyev's Decree "On the strategy of actions for the further development of the Republic of Uzbekistan" was announced. This Decree of great historical and social importance noted and summarized the achievements in all fields during the years of independence. But from the point of view of today's globalization and worldly potential, which is characterized by high development, it becomes clear that there are still enough cases of poverty and poverty. As our head of state noted, at the same time, a deep analysis of the path of development of our country, today's world market conjuncture has changed dramatically, competition is intensifying in the conditions of globalization, a completely new approach and principles is developing for the development of our country at a more stable and rapid pace.²

¹ Shaikhova X, Nazarov K. Universal values and spiritual maturity. T.: Uzbekistan», 1992. p. 32

² People's word" February 8, 2017

I. Mominov was a scholar who worried about the fate of the nation and the people during the totalitarian regime, believing that it is possible to awaken the nation by spreading enlightenment, and was constantly sought after in this way.

Literature

1. Ahmedov B. *Remembering Amir Temur*. T.: Uzbekistan, 1996, p. 132.
2. *Western philosophy*. Compiler and responsible editor: Qiyamiddin Nazarov. - Tashkent: Publishing House of the National Society of Philosophers of Uzbekistan, East, 2004. - p. 3.
3. Karimov I. *We build our future with our own hands*. T.: "Uzbekistan" 1999. p. 22.
4. Shaikhova X, Nazarov K. *Universal values and spiritual maturity*. T.: Uzbekistan", 1992. p. 32
5. *People's word"* February 8, 2017
6. IN Komilovna - Ziyo Distributed From Tezguzar. *Journal NX*,30-33
7. Ibodova Nasiba Komilovna. *Ibrahim Muminov's Scientific and Philosophical Heritage and Subjective Approaches to His Scientific Activity Under the Rule of the Former Ideology*. *International Journal on Integrated Education*. 2022. 556-559-p
8. Nasiba Komilovna Ibodova. *ALI QUSHCHI FAOLIYATINI TADQIQ ETISHDA IBROHIM MO'MINOVNING ROLI*. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*. 2023. 824-829-b
9. Ibodova Nasiba Komilovna. *Philosophical Lines to Academician Ibrahim Muminov's Activity*. *Journal of Sustainability in Integrated Policy and Practice*. 2024. 15-18-p. <https://journals.proindex.uz/index.php/SIPP/article/view/484/418>
10. Ibodov, G. K. (2023). *KLASSIK VA MAXSUS - YORDAMCHI MASHQLARNING YUKLAMA ME'YORI*. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(15), 13–16. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/4660>
11. Ibodov Ghalibjon Komilovich. *Classic And Special -The Loading Standards of Assistant Exercises*. *Journal of Sustainability Integrated Policy and Practice*. 2024. 19-21-p. <https://journals.proindex.uz/index.php/SIPP/article/view/485/419>

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10845656>

ИҚТИДОРЛИ ЎСМИРЛАР ТАЪЛИМИНИНГ РИВОЖЛАНИШИГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАР

Абдиразокова Гулчирой Абдиразоковна

ТЕРДУ Психология йўналиши 2-курс магистранти

АННОТАЦИЯ

Иқтидор – бу қобилиятлар йиғиндисидан, уларнинг мажмуидан иборатдир. Алоҳида олинган, яқка қобилиятни, гарчи тарақиётнинг жуда юксак даражасига эришган ва ёрқин ифодаланган бўлса ҳам, иқтидор билан тенглаштириб бўлмайди. Шундай қилиб, иқтидор шахс психик фазилятларининг шу кадар мураккаб бирикмасики, уни қандайдир бирорта ягона қобилият билан, хатто бу қобилият хотиранинг юксак маҳсулдорлиги каби жуда қимматли қобилиятлар бўлишига қарамасдан, белгилаб бўлмайди. Қобилиятлар иқтидор ва истеъдоднинг табиий шарт – шароити ҳисобланади.

Калит сўзлар: *Иқтидор, омил, таълим, ўсмир, креативлик, мухит, шароит тараққиёт, қобилият, илм, жамият.*

АННОТАЦИЯ

Талант – это сумма способностей, их совокупность. Изолированная, индивидуальная способность, даже если она достигла очень высокого уровня развития и ярко выражена, не может быть приравнена к таланту. Таким образом, одаренный человек представляет собой настолько сложную совокупность психических качеств, что его нельзя определить какой-либо одной способностью, даже если эта способность является очень ценной

способностью, например высокой продуктивностью памяти. Способности – естественное состояние таланта.

Ключевые слова: Талант, фактор, образование, подросток, творчество, среда, среда, развитие, способности, наука, общество.

ANNOTATION

Talent is a sum of abilities, their set. An isolated, individual ability, even if it has reached a very high level of development and is clearly expressed, cannot be equated with talent. Thus, a gifted person is such a complex combination of mental qualities that it cannot be defined by any single ability, even if this ability is a very valuable ability, such as high productivity of memory. Abilities are a natural condition of talent.

Key words: Talent, factor, education, teenager, creativity, environment, environment, development, ability, science, society.

Иқтидорли ўсмирлар таълими ва тарбиясининг ривожланишига таъсир этувчи биринчи омил, бу оила ва ота-онанинг таъсиридир. Бунда бола шахсининг хусусиятларига ҳам эътибор қаратиш лозим. Масалан, боладаги эгоцентризм, ҳаттоки уни айблагга бирор асос бўлмаса-да, унда айбдорлик ҳиссини вужудга келтиради. Айнан мана шу айбдорлик ҳисси унинг ёшлигидан оиладаги тарбия жараёнида шаклланади.

Инсон дунёга келгандан бошлаб ўзида таълим–тарбияга эҳтиёж сезади. Бу шунчаки руҳий–физиологик инстинкт бўлмай, оламни тушунишга, ҳаётда ўз ўрнини топишга бўлган зарурат, яшаш учун курашиш натижасидир. Билимга бўлган интилиш маънавий камолот сари етаклайди. Инсониятнинг маънавий камолоти эса, ўз навбатида жамият тараққиёти даражасини белгилайди. Жамиятнинг тараққиёт даражаси бевосита ёшларнинг ,қобилиятлари ва ақлий савияларига боғлиқдир. Шу сабабдан ақл-зиё ва ахлоқ маънавиятнинг таркибий қисми ҳисобланади, юксак маънавият эса давлат истиқболлини белгиловчи

пойдевордир. Жамият тараққиёти илғор зиёлилар, фан ва техника сирларини чуқур биладиган ва ишлаб чиқаришга жорий эта оладиган кенг билимли, тадбиркор, мулкдорлар, моҳир ташкилотчилар кўлидадир. Бунинг учун ўқувчиларнинг қобилият ва имкониятларини ривожлантириш энг муҳим масалалардандир. Бу борада Республикамизда эътиборга молик ишлар амалга оширилмоқда.

Айни дамда, илмий тадқиқотлар ва амалий тажрибалар болаларнинг ўз ютуқларини эрта намоён қилишилари, уларнинг ривожланишларини олдиндан айтиб бериш муаммо эканлигини кўрсатмоқда. Шу боис, улғайганда юқори натижаларга эришган баъзи одамларнинг мактаб ёшида алоҳида қобилият билан ажралиб турмаганликлари ёки сезиларли даражада иқтидорини намоён эта олмаганликлари эътироф этилади. Бу турли омиллар таъсирида вужудга келиши мумкин.

Ота-оналар ўз ўғли ёки қизларига доим аъло ўқишлари, пешқадам бўлишлари ҳақида уқтиришади, натижада болада “аълочи бола комплекси” шаклланди. Эндиликда оиладаги, мактабдаги ҳар қандай паст баҳо болага фожиа сифатида туюлади. Бола ота-онасининг унга билдирган ишончини оқлай олмаслиги сабаб, уларда норозилик муҳитини яратади, афсуски, бу жараён баъзида онгли баъзида эса онгсиз тарзда намоён бўлади. Шу тариқа ота-оналар томонидан болага ўтказилган босим, иқтидорли боланинг шахс хусусиятларига бевосита таъсир кўрсатади. Бу эса ўз навбатида иқтидорли боланинг ўзини-ўзи паст баҳолашига олиб келиши мумкин.

Шу ўринда иқтидорли болаларнинг ўз қобилиятларини амалга оширишига салбий таъсир этувчи қуйидаги психологик омилларни кўрсатиб ўтиш мумкин.

Улар:

- мактабга ва ўқишга нисбатан салбий муносабатда бўлиш;
- ота-оналар билан мулоқотнинг бузилиши, кайфиятнинг ўзгариб туриши, депрессияга учраши, руҳий низо ҳолатлари;

- ўз-ўзига паст баҳо бериши;
- “қувғинлик” ҳиссиёти;

ўзгаларга нисбатан ишончсизлик, шахслараро муносабатнинг ёмонлиги;

Юқори имкониятларга эга бўлган болаларнинг ўзини паст баҳолашига жиддий таъсир кўрсатувчи кейинги омил – мактаб таълимидаги муваффақиятсизликларга нисбатан жавоб реакцияси. Иқтидорли болаларда мактабдаги фанларни ўзлаштириш билан боғлиқ муаммолар учраб туриши ҳолати таажжубланарли ҳодисадир. Бу борада кўп йиллик тажрибага эга В.С.Юркевичнинг таъкидлашича, замонавий мактабларда истеъдоднинг ақлий ва академик десинхронияси учраб туради. Ҳаттоки, баъзида ўқитувчилар бундай тоифадаги болаларни ақлий нуқсонга эга, деб ҳам тахмин қилишлари кузатилган.

Мактаб таълимида ҳозиргача сақланиб келаётган муҳим мезонлардан бири билимларнинг маълум талаб ва қоидалар асосида ўзлаштирилишидир. Бундай ҳолатда, янги илмий ғояларнинг муҳимлиги ва аниқлиги эмас, балки таълимнинг шакл-шамойили муҳим роль ўйнайди. Кўриниб турибдики, иқтидорли болани бундай ҳолат умуман қониқтирмайди. Унинг учун шакл эмас, балки мазмун афзалдир. Иқтидорли боланинг материалларни тезда илғаб олиш қобилияти, маълумотларни ёдида сақлай олиши, қизиқувчанлиги, эркин фикр юритиш ва шулар асосида ҳукмларни яратиши эндиликда ташқи муҳитнинг ноқулай таъсирида аста-секин сўниб боради. Натижада боланинг юриш-туришлари, хулқ-атвори тенгдошлари қаторидан ўрин эгаллашга, ташқи муҳит талабларига мослашишга мажбур этади ва бажараётган топшириқлар сифати ва миқдорини ўқитувчисининг раъйига қараб амалга оширишга ҳаракат қилади.

Илмий адабиётларда умумий ақлий қобилият билан фаолиятнинг аниқ турларида (муסיқа, бадий ижодкорлик, рассомлик, спорт ва ҳ.) намоён бўладиган махсус қобилиятларни ажратиш муҳимлиги кўрсатилади.

Иқтидорли ўқувчилар таълими муаммоларига эътибор қаратадиган бўлсак, таъкидлаб ўтганимиздек, бундай болалар ўз ижодкорлиги билан бирга ижодий таълимни ҳам талаб этади.

Бироқ таълимнинг замонавий вазифаларини муҳокама қилганда унинг иқтидорли болалар таълими учун биринчи даражалилиги ва алоҳида муҳимлиги тўғрисида айтиб ўтишимиз ўринли. Шунинг учун ҳам ижодий таълим айнан иқтидорли болаларга нисбатан алоҳида аҳамият касб этади.

Фикрлар давомида қуйидагиларни таъкидлаш муҳим: биринчидан, ижодий таълим – юқори маҳсулдорлик, фикрлаш мустақиллиги, мақсадга эришишдаги қатъиятлилиги ва ҳ.к. яъни иқтидорли болаларни характерловчи барча хислатлар билан ажралиб турувчи болалар учун бирмунча табиий шакл ҳисобланади. Иккинчидан, ижодкорлик (креативлик) ғоят турли-туман соҳаларда иқтидорлиликнинг ўта муҳим ва асосий компонентиدير.

Шу мақсадда умумтаълим мактабларида иқтидорли ўқувчилар учун махсус таълим дастурлари яратилиши муҳим ва долзарб вазифалардан бири ҳисобланади.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, мазкур муаммо юзасидан билдирилаётган фикрлар мунозарали ва баҳслидир. Баъзи тадқиқотчилар иқтидорли ўқувчилар таълимини ташкил этишда унинг шахс сифатларини ривожлантириш муҳим, деб кўрсатишса, қатор тадқиқотчилар ижтимоий муаммоларни бартараф этишни асос қилиб таъкидлайдилар. Яна бир қатор тадқиқотларда иқтидорли ўқувчиларнинг таълими самарадорлиги ижодкорлик ва мослашув муаммолари билан талқин қилинади. Шу маънода уларнинг таълимини ташкил этиш катта куч ва масъулият талаб этиши билан аҳамиятлидир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. З.Т.Нишонова,Н.Г.Камилова,Д.У.Абдуллаева,М.Х.Холнозорова
Ривожланиш психология. Педагогик Психология Т-2018
2. Адизова Т.М. Психокоррекция. - Тошкент, 2006. - С.
3. Нишонова З.Т. Психологик хизмат. -Х.: ТДПУ, 2006. .
4. З.Т.Нишонова,Н.Г.Камилова,Д.У.Абдуллаева,М.Х.Холнозорова
Ривожланиш психология. Педагогик Психология Т-2018
5. Адизова Т.М. Психокоррекция. - Тошкент, 2006. - С.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10845694>

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA KATTA GURUH TARBIVYALANUVCHILARINING MASHG'ULOTDAN BO'SH VAQTLARIDA BADIY ADABIYOT BILAN HAMKORLIGI

Yulduz Kurbonova

Termiz davlat pedagogika institutining "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedrası o'qituvchisi.

Odinaeva Ozoda Ilhom qizi

Termiz davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi.

ANNOTATSIYA

Maqolada maktabgacha katta yoshdagi bolalarda kitobga nisbatan mehr-muhabbatni shakllantirishning ahamiyati to'g'risida fikrlar bildirilgan. Maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi tarbiyachilar uchun bolalarning bo'sh vaqtlarida kitobxonlikni tarbiyalashga doir metodik ko'rsatmalar, shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida badiiy-adabiy tadbirlar tashkil etishga doir tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: "Adabiyot va san'at markazi", kitoblar, badiiy adabiyot, bolalarning mashg'ulotdan bo'sh vaqti, insonparvarlik, halollik, rostgo'ylik, ertak syujeti,

Ma'lumki maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar kun davomida bo'lishlari ularning mashg'ulotlardan bo'sh vaqtlarida ham tarbiyachi bilan birgalikda saboq olishlariga imkon beradi. Tarbiyachi bolalarning mashg'ulotlardan tashqari faoliyatida ham badiiy adabiyot bilan tanishish imkoniyatlarini kengaytirish maqsadida guruh xonasida "Adabiyot va san'at markazlari"ni tashkil etadi. Mazkur markazlarda bolalar mustaqil faoliyati uchun barcha sharoitlar yaratili lozim. "Adabiyot va san'at

markaz”larida turli hil kitoblar va etishish, yozish, rasm chizish uchun o‘quv qurollari mavjud bo‘lishi lozim. Bu tinch burchak bo‘lib, unda bolalar kitoblarni qarab chiqishlari, bir-birlariga “o‘qib berishlari” mumkin. Shuningdek, bu yerda tarbiyachi ovoz chiqarib o‘qib berishi mumkin. Bolalarga ushbu markazlarda nafaqat kitoblarni ko‘rib chiqish va “o‘qish”, balki o‘z qo‘llari bilan yasash (kattalar yordamida), mavzu (syujetlarni) o‘ylab topish va ijro etish, hikoyalar, maqollar, topishmoqlar eshitish, zarurat bo‘lganda kattalar bilan birgalikda yirtilgan kitoblarni ta’mirlashda ishtirok etish taklif etiladi. Bu esa bolani ma’suliyatga undaydi, uni o‘z ishidan mamnun bo‘lishiga imkon beradi.

Katta guruhlardagi bolalar adabiyot markazlarida kattalar yordamida o‘zlari sevgan ertaklarni rollarga bo‘linib ijro etishlari, sahnalashtirishlari mumkin. Bunda tarbiyachi bolalar faoliyatiga rahbarlik qilar ekan ular bilan birgalikda ertak qahramonlarining kostyumlarini(maskalar)ni tayyorlashi, bolalarning hohishi va qobiliyatiga ko‘ra asar qahramonlarining rolini taqsimlashi, qahramonlarning so‘zlarini yodlashga ko‘maklashishi kerak bo‘ladi.

Bolalar ertaklarni sahnalashtirar ekan ertak qahramonlarning ichki kechinmalarini his etishni, yaxshi va yomonlikni farqlashni, insonparvarlik, halollik, rostgo‘ylikni o‘rganadilar.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida shunday markazlar bilan bir qatorda kichik kutubxonalar tashkil etilishi maqsadga muvofiq bo‘lib, bu kutubxonalar bolalar yoshiga mos kitoblar bilan to‘ldiriladi. Kutubxonalardan kitoblarni bolalar ota-onalari yordamida o‘qish maqsadida uylariga olib ketishlariga ham ruxsat etiladi. Ota-onalar farzandlarini o‘zlari tanlab olgan kitoblarini uyda ular bilan birgalikda ko‘rib chiqishlari, ularga kitoblarni o‘qib berishlari lozim bo‘ladi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlaridagi katta guruhlar bilan mashg‘ulotlardan tashqari vaqtlarda turli adabiy kechalar o‘tkazish mumkin: Jumladan, A.Navoiy, M.Bobur kabi buyuk siymolar tavallud ayyomiga bagishlab tadbirlar (kechalar, musiqiy daqiqalar) tashkil etiladi. 5-6 yoshli bolalarda kitoblarni o‘qib berish orqali

ular da fikrlash qobiliyati rivojlanadi. Ertaklarni tinglar va ularni rollarga bo'linib ijro qilish ekan bolalarda ijodkorlik shakllanadi.

Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yilgan talablarga ko'ra katta guruh tarbiyalanuvchilariga "Oila haqida maqollar va hikmatli so'zlar, o'zbek xalq ertaklari, shuningdek rus xalq ertagi "Yovvoyi qushlar", "Alyonushka opasi va Ivanushka ukasi", nemis xalq ertagi "Kakku qush" asarlar bilan tanishtirish shuningdek bolalarning hohishlariga ko'ra ertaklar o'qib berish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Badiiy adabiyot bolalarni xar tomonlama tarbiyalash vositasi bo'lib, bolalar nutqini rivojlantirish va boyitishga ulkan xissa qo'shadi, she'riy obrazlar orqali bolaga jamiyat, tabiat xayoti, insoniy xis-tuyg'ular va munosabatlarni tushunishga yordam beradi, emotsiyani boyitadi.

Badiiy adabiyot maktabgacha yoshdagi bolalarda insonparvarlik xis-tuyg'ularini, hamdardlik, yaxshilik, kichiklar, ota-onalar va oilaning boshqa a'zolariga g'amxo'rlik ko'rsatish kabi xis-siyotlarini shakllantirishga yordam beradi.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni badiiy adabiyot bilan tanishtirish orqali kattalar va kichiklar, tengdoshlari bilan muomila madaniyati shakllantiriladi.

Badiiy adabiyot o'sib kelayotgan avlodni o'z xalqi, jamiyat va ona yurtiga fidoiy inson qilib tarbiyalashni, boy madaniy merosimiz, qadriyatlarimizni hurmat qilish, avaylab asrashga o'rgatadi, kitobni sevishga o'rgatish bolalarni milliy g'oya, mafkura asosida vatanparvarlik, xalqiga sadoqat ruhida tarbiyalash, ularning qalbiga insonparvarlik va odamiylik fazilatlarini singdirib borishda yaqindan yordam beradi.

Badiiy adabiyot bolalar nutqini rivojlantirishda erishilgan natijalar muloqat sohasidagi chuqur o'zgarishlar bilan bog'liqdir. Katta yoshda bolaning tengdoshlar bilan muloqoti asosiy o'ringa chiqadi. Shu tufayli maktabgacha ta'lim tashkilotlarida nafaqat mashg'ulotlar jarayonida, balki bolalarning mashg'ulotdan tashqari faoliyatini tashkil etishda ham bolalarni badiiy adabiyot bilan tanishtirish, turli asarlarni rollarga bo'lib ijro etishni tashkil etish, adabiy kechalarni tashkil etishga muhim e'tibor qaratiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. F.R.Qodirova, R.M.Qodirova (2006) Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi, “Istiqlol” , Toshkent.
- 2.” Maktabgacha tarbiya pedagogikasi” 1992 yil” , “O‘qituvchi”, Toshkentyil, 35 bet
3. Tixeeva Ye.I. (1981) ” Развитие зучи у детей “ “Prosveshenie”, Moskva,.
4. Kurbonova Yulduz.(2023y. aprel) БОЛАЛАРНИ МАКТАБГА АҚЛИЙ ВА ПСИХОЛОГИК ЖИҲАТДАН ТАЙЁРЛАШ .Международный научный журнал № 9 (100), часть 3 «Научный импульс»

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10845728>

ISSUES OF DIGITALIZATION OF MEDICINE IN UZBEKISTAN

Siddiqova Sadokat Ghafarovna

Rector of the Bukhara Engineering Technological Institute,

Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences,

sadoqats@mail.ru

Saidjonova Parvina Shukhratovna

manager of "City Sport Bukhara" LLC, freelance researcher

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada tibbiyot tizimini raqamlashtirish, teletibbiyot tibbiy xizmatlarni zamonaviy texnik va telekommunikatsiya vositalari orqali takomillashtirish, tibbiyot muassasalarining axborot ta'minotini yaxshilash imkoniyatlari, tibbiyot sohasini raqmalashtirishning tibbiy soha faoliyatini osonlashtirish, aniqlashtirish va ixchamlashtirish shart-sharoitlari haqida firkmulohazalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: *tibbiyot, raqamlashtirish, tibbiy soha, teletibbiyot, axborot ta'minoti, raqamli tibbiyot, mijoz, imkoniyat*

Abstract. *In this article, opinions are expressed about the digitalization of the medical system, the improvement of telemedicine medical services through modern technical and telecommunication tools, the possibilities of improving the information supply of medical institutions, the conditions for the digitization of the medical field, the conditions for facilitating, clarifying and compacting the activities of the medical field.*

Keywords: *medicine, digitization, medical field, telemedicine, information supply, digital medicine, customer, opportunity.*

The New Development Strategy of Uzbekistan was created by the Decree No. PF-60 of 2022 of the President of the Republic of Uzbekistan. This development strategy consists of seven priorities, in which the main issue is building a just society and glorifying human dignity as an urgent issue.

Digitization issues are one of the main sections of the strategy. Digitization and innovation sector in Uzbekistan has its own problems and directions of application and growth. This is mainly to increase the infrastructure, technologies, information technologies, electronics, telecommunications, multinational enterprises, start-ups, branches, incubators and cooperation establishment bodies and other entities, to provide a social, economic, architectural and consensus environment for socio-economic implementation. fully covers.

Also, on December 28, 2023, the Decision PQ-415 of the President of the Republic of Uzbekistan "On the acceleration of digitization of the healthcare system and additional measures to introduce advanced digital technologies" was adopted. The widespread use of digital technologies is one of the main factors in the rapid development of the health care system, which is gaining popularity in many countries. Thanks to telemedicine, people's time and material resources are saved.

He will be able to choose a clinic and a doctor sitting at home. At the same time, he uses medical services equally and easily. In other words, telemedicine is receiving medical services at a distance through modern technical and telecommunication means. Online telediagnosis allows our compatriots to receive advice from the most advanced local and foreign experts without leaving their homes. As a result, patients save time and money, get rid of travel and other difficulties.

Relationships in any field, including telemedicine, need legal regulation. Medical law is a rapidly developing branch of current jurisprudence, which involves the legal regulation of all health care relations. In this sense, telemedicine is a

regulatory subject of medical law. By now, many countries have passed telemedicine laws. In our country, the adoption of a special law regulating telemedicine is reflected in the state program.

Here, the law on telemedicine serves to legally regulate the complex processes of telemedicine for our country. Ensures priority of law. Defines the rights and obligations of all participants in the telemedicine process.

Digitization of the medical system opens up a wide area and opportunity to solve a number of problems typical not only for our country, but for any country, especially the lack of quality medicine in rural areas. In this regard, countries such as USA, Japan, Great Britain, Germany, Australia, Greece, Ireland, Spain, Canada, France, Sweden, Switzerland are very advanced. Also, many telemedicine projects are being implemented effectively in Russia, Ukraine, Belarus, Moldova, Georgia, Armenia, and Kazakhstan.

Digitalization of medicine is the process of introducing and using IT technologies and digital services in the industry, which affects all processes - from managing the healthcare system to the practical activities of doctors in the field.

The medical industry regularly faces various challenges related to the optimization of standard processes.

Representatives of the healthcare system note positive changes in these areas as a result of the introduction of advanced technologies. Examples of digitalization include telemedicine consultations, online patient registration, automation of accounting systems, electronic document management, Internet of Medical Things.

Digitalization will also introduce new tasks, such as the introduction of new technologies in medicine under the guise of roadmap information systems. The launch of a new subsystem called Occupational Pathology was announced, in addition to the already existing ones in cardiology, oncology, and non-anotology.

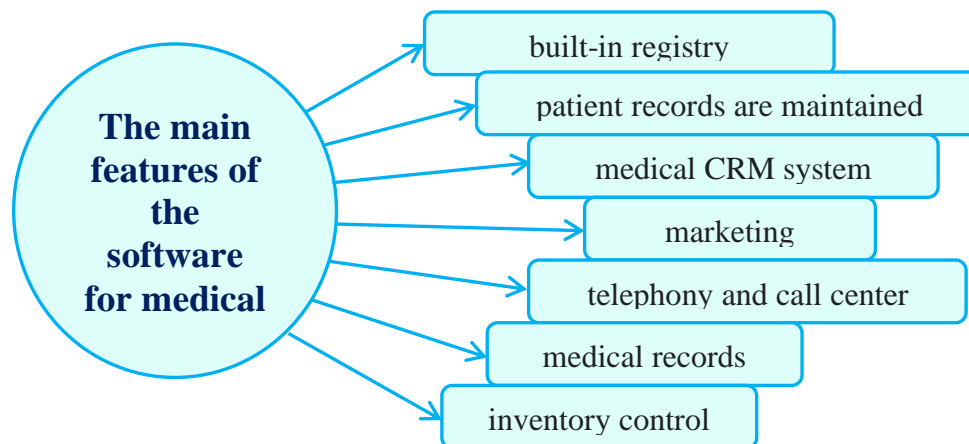

Figure 1. The main features of the software

The main features of the software for medical institutions:

- ✚ built-in registry;
- ✚ patient records are maintained;
- ✚ medical CRM system;
- ✚ marketing;
- ✚ telephony and call center;
- ✚ medical records;
- ✚ inventory control.

Even before the start of the pandemic, the task was set to relieve the call processing department staff. And this problem arose in all industries that switched to remote work. Failures were observed even before the peak number of requests. It was possible to significantly reduce the load on operators with the help of so-called smart assistants. Voice assistants processed more than 50% of calls to hotlines. To implement the system, additional computing resources were required. In conditions of restrictions, they could be obtained through cloud solutions. External resources reduced the amount of time required to launch the service. The costs of storing large volumes of information were significantly reduced.

This means that digitalization in medicine and healthcare makes medical services more familiar, and it is more convenient to receive them through services. Many experts have already verified the effectiveness of delegating health management to services. There is also the prospect of a subscription model, with which you can get expert advice and create a health management plan. Access to medical services is provided on an ongoing basis.

REFERENCES

1. Сиддикова, С. Г., & Юлдашев, Ш. С. (2014). Создание и использование электронных учебников. *ИННОВАЦИИ, КАЧЕСТВО И СЕРВИС В ТЕХНИКЕ И ТЕХНОЛОГИЯХ* (pp. 303-304).
2. Сиддикова, С. Г. (2015). АВТОМАТИЗАЦИЯ СИСТЕМ ЗАЩИТЫ ИНФОРМАЦИИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МЕТОДОВ ОПТИМИЗАЦИИ. In *Современные инструментальные системы, информационные технологии и инновации* (pp. 73-77).
3. Zebo, T. X., & E'zoza, E. (2023). OLIY TA'LIMDA TALABALAR BILAN OLIV BORILADIGAN O 'QUV-METODIK VA MA'NAVIIY-MA'RIFIY ISHLARNING O 'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(17), 489-496.
4. Sharifovna, T. Z., & Bakhriniso, T. (2020). Modernization of higher education by solving integration problems. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8(12 Part II), 44-49.
5. Sh, T. Z., & Kh, S. K. (2020). Innovative forms of education in Uzbekistan. *International journal of innovations in engineering research and technology. IJIERT*, 7(4), 258-261.
6. Тухтаева, З. Ш., & Искандарова, Г. Б. (2014). Пути осуществления межпредметной связи и преемственности. *Молодой ученый*, (8), 884-887.
7. Тухтаева, З. Ш. (2018). Олий таълимда ихтисослик ва мутахассислик фанлар узвийлиги ва интеграциясини таъминлаш муаммолари. *Касб-хунар таълим*, (4), 21.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10845743>

TA'LIM MUASSASALARIDA DUAL TA'LIMNI AMALGA OSHIRISHDAGI MAVJUD MUAMMOLAR

Siddiqova Sadoqat G'afforovna

Buxoro muhandislik-texnologiya instituti rektori, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa
doktori, sadoqats@mail.ru

Saidjonova Parvina Shuxratovna

"Sity Sport Bukhara" MChJ menejeri, erkin tadqiqotchi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilarni malakali mutaxassislar sifatida tayyorlash uchun iqtisodiy rivojlangan korxonalar bilan hamkorlik qilishdagi mavjud muammolar, mazkur korxonalarni tanlash mezonlari, dual ta'limdan foydalanadigan oliy ta'lim muassasalari tajribasi o'rganilgan va yoritib berilgan.

Tayanch iboralar: *dual ta'lim, oliy ta'lim, korxonalar, ta'lim muassasasi, korxonalar faoliyati, mutaxassis, amaliyot, tanlash mezonlari, tajriba, dual ta'lim dasturlari, kasbiy ko'nikmalar.*

ABSTRACT

In this article, the existing problems in cooperation with economically developed enterprises to train graduates of higher education institutions as qualified specialists, the criteria for choosing these enterprises, the experience of higher education institutions using dual education are studied and highlighted.

Key words: *dual education, higher education, enterprise, educational institution, enterprise activity, specialist, practice, selection criteria, experience, dual education programs, professional skills.*

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuni 15-moddasiga muvofiq, “Dual ta’lim” ta’lim olish shakllaridan biri sifatida kiritildi. Qonunga dual ta’lim bo‘yicha alohida modda (17-modda) ham kiritilib, dual ta’limni tashkil etish tartibi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanishi ko‘rsatib o‘tildi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 29 martdagi qarori bilan professional ta’lim tizimi bilan bir qatorda oliy ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish tartibi to‘g‘risidagi nizom ustida amaliy ishlar olib borilmoqda. Bugungi kunda oliy ta’lim muassasalarida dual ta’limni yanada rivojlantirish bo‘yicha xorij tajribasini o‘rgangan holda, qonunchilik hujjatlariga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish bo‘yicha tegishli ishlar olib borilmoqda.

Maqsad iqtisodiyotning barcha sohalarida malakali va zamonaviy kasbiy ko‘nikmalarga ega o‘rta bo‘g‘in kadrlarini tayyorlash hamda yoshlarning kasblar va mutaxassisliklarni egallashga bo‘lgan qiziqishlarini qo‘llab-quvvatlash uchun keng imkoniyatlar yaratishdan iborat.

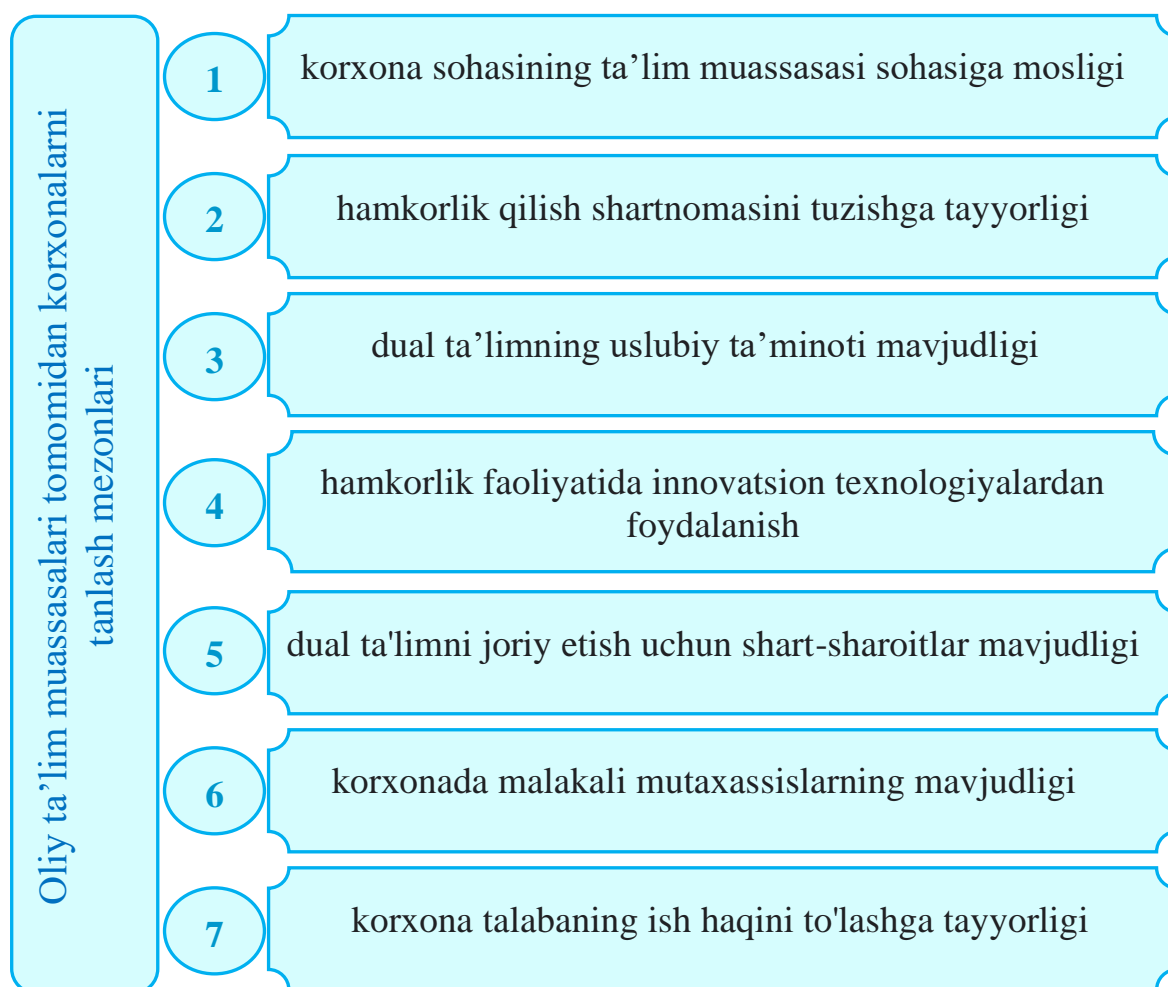
Aytib o‘tganimdek, yoshlar ta’lim olish bilan birga haqiqiy ish joyida o‘z kasbiy ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.

Bugungi kunda ko‘plab ta’lim muassasalari dual ta’limni joriy etishga tayyor. Biroq, amalga oshirish jarayoni ta’lim muassasasi bilan hamkorlik qilishga tayyor bo‘lgan korxonalarni tanlash bilan murakkablashadi.

Oliy ta’lim muassasalari bitiruvchilarni malakali mutaxassislar sifatida tayyorlashlari uchun hamkorlik qilishga innovatsion va iqtisodiy rivojlangan korxonalar va kompaniyalar eng yaxshi hamkor hisoblanadi. Ta’lim muassasalari uchun esa bunday korxonalarning hammasi ham talabalarni o‘z qanotlari ostiga olishga tayyor emasligi muayyan muammo hisoblanadi.

Oliy ta’lim muassasalari dual ta’limga asoslangan ta’lim dasturlarini amalga oshirishlari uchun kompaniya va tashkilotlarni muhokama qilish va tanlashda quyidagi mezonlarga amal qiladi:

- tashkilot faoliyat yuritayotgan tarmoq yoki sohasi (u oliy ta'lim muassasasidagi ta'lim yo'nalishiga mos kelishi kerak);
- tashkilotning oliy ta'lim muassasalari va talaba bilan dual ta'lim dasturini amalga oshirish doirasida hamkorlik qilish to'g'risida shartnoma tuzishga tayyorligi;
- dual ta'limni tashkil etishning uslubiy ta'minoti mavjudligi, jumladan dual ta'lim dasturlarining mukammal ishlab chiqilganligi;
- hamkorlik faoliyatida innovatsion texnologiyalardan foydalanish;
- dual ta'limni joriy etish uchun shart-sharoitlar mavjudligi;
- dual ta'lim jarayonida korxonada talabalar uchun murabbiy bo'lishga tayyor malakali mutaxassislarning mavjudligi;
- tashkilot yoki korxonaning dual ta'lim uchun talabaning ish haqini to'lashga tayyorligi.

1-rasm.

Oliy ta'lim muassasalari tomomidan korxonalarni tanlash mezonlari

Dual ta'limni tashkil qilishda jiddiy muammolar paydo bo'lishi mumkin. Misol uchun, potentsial ish beruvchi talabalarni kelajakdagi ishchilari sifatida ko'rmaydi. Ish beruvchining fikricha, ta'lim darajasi tashkilotda talab qilinadigan darajadan ancha past. Ko'p hollarda bu to'g'ri: talabaning oliy ta'lim muassasalarida olgan bilim va ko'nikmalari ishda talab qilinadigan jarayonlarga mos kelmaydi yoki qisman mos keladi. Shu munosabat bilan o'quv dasturlarini qayta ko'rib chiqish va yangilash kerak.

Bundan tashqari, dual tizimda ishtirok etishga salbiy munosabat moliyaviy yordam va dual ta'limni qo'llab-quvvatlash zarurati tufayli shakllanayotganini hisobga olish kerak.

Shuningdek, qo'shimcha omil – korxonalar ta'lim faoliyatini amalga oshirish uchun litsenziya olish zarurati mavjud bo'lib, ish beruvchi tashkilot yoki korxonada bir qator litsenziyalash shartlarini bajarishi kerak.

Yana bir muammo masala – talaba o'zini kasbda ko'rmaydi, chunki u mutaxassislikni unchalik ongli ravishda tanlamagan. Natijada malakali mutaxassislar yetishishida tabiiy to'siqlar yuzaga keladi.

Mazkur muammoni o'rta maktabda kasbga yo'naltirish darslari yordamida hal qilish mumkin. Shunday qilib, kasbga yo'naltirish darslarida bola va bo'lajak talaba uni nima qiziqtirayotganini va uni potentsial ishda nima kutayotganini tushunishi mumkin.

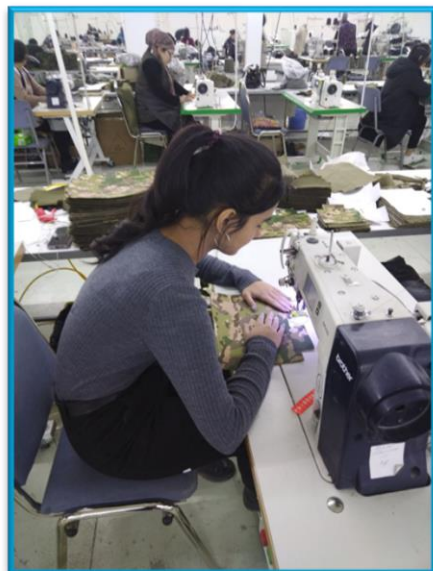
Dual ta'limdan foydalanadigan oliy ta'lim muassasalari tajribasiga nazar tashlaydigan bo'lsak:

Karaganda davlat texnika universitetida oliy ta'lim muassasalari va 55 ta yirik sanoat korxonalarini birlashtirgan innovatsion va ta'lim konsorsiumi tuzilgan. Korxonadagi amaliyot faoliyatining asosi aniq jadval asosida taqsimlangan o'quv jarayoni bo'lib, unda talabalar mustaqil veb-resurslar va onlayn ta'limlar yordamida nazariy bilimlarni, korxonalarda esa ish joyida amaliy ko'nikmalar oladilar.

Tomsk politexnika universitetida talabalarni o‘qishga qabul qilish jarayonida eng yirik rus va xorijiy kompaniyalarning talablariga binoan abituriyentlar tanlov asosida tanlovdan o‘tadilar.

Innovatsion Yevroosiyo universiteti dual model bo‘yicha o‘qitish doirasida talabalar bakalavriatda 3 yil davomida oliy ta‘lim muassasasida nazariy bilim oladi, so‘ngra amaliy ko‘nikmalarni korxonalarda shakllantirib boradi.

Yuqoridagi oliy ta‘lim muassasalari tajribasi shuni ko‘rsatadiki, dual ta‘lim oliy ta‘lim muassasalarida turlicha amalga oshirilishi mumkin.

Demak, ta‘kidlab o‘tganidek, dual ta‘lim mamlakatimiz professional ta‘lim tizimida o‘zining ijobiy amaliyotini ko‘rsatayotgan bo‘lib, oliy ta‘lim tizimida dual ta‘lim tizimni rivojlantirish bo‘yicha bir qancha ishlar bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. Darhaqiqat, “Ta‘lim to‘g‘risida”gi qonunda oliy o‘quv yurtlari tijorat korxonalarini negizida talabalar uchun amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazuvchi kafedralar tashkil etishi mumkinligi belgilab qo‘yilgan. Asosiysi, tashkilot oliy ta‘lim muassasalaridagi talabani ta‘lim yo‘nalishiga mos kelishi, talabaga o‘z tajribasini o‘rgatishga tayyor malakali mutaxassislar, zaruriy shart-sharoitlar va imkoniyatlarga ega bo‘lishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Сиддикова, С.Г., & Юлдашев, Ш.С. (2014). Создание и использование электронных учебников. In *ИННОВАЦИИ, КАЧЕСТВО И СЕРВИС В ТЕХНИКЕ И ТЕХНОЛОГИЯХ* (pp. 303-304).
2. Сиддикова, С. Г. (2015). АВТОМАТИЗАЦИЯ СИСТЕМ ЗАЩИТЫ ИНФОРМАЦИИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МЕТОДОВ ОПТИМИЗАЦИИ. In *Современные инструментальные системы, информационные технологии и инновации* (pp. 73-77).
3. Saidjonova, P.S. (2024). OLIY TA'LIM TIZIMIDA PEDAGOGIK FAOLIYATNING MAZMUNI VA MAQSADI. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(4 SPECIAL), 270-274.
4. Saidjonova, P. S. (2024). PEDAGOGIK TEXNOLOGIYANI TANLASH VA AMALGA OSHIRISH. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(4 SPECIAL), 300-303.
5. Тухтаева, З. Ш. (2012). Методика межпредметной преемственности в профессиональном образовании.
6. Тухтаева, З. Ш. (2016). Касб-хунар таълимида фанлараро узвийликни таъминлаш методикаси.
7. Sh, T. Z., & Kh, S. K. (2020). Innovative forms of education in Uzbekistan. *International journal of innovations in engineering research and technology*. IJIERT, 7(4), 258-261.
8. To'xtayeva, Z., & Rahmatova, B. (2023). DIZAYNERLIKDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 2(10 Part 2), 128-131.
9. Xayrullo, D., Olim, A., & Bekzod, I. (2023). MASHINALI O'QITISH TEXNOLOGIYALARINI CO2 YORDAMIDA EKSTRAKSIYALASH JARAYONIDA QO'LLASH. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(9), 470-476.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10845827>

"SPIRTLAR" MAVZUSINI O'QITISHDA INTERAKTIV USULLARDAN FOYDALANISH

Lola Kabulova

Ajiniyoz nomidagi NDPI Tabiiy fanlar fakulteti
Kimyo o'qitish metodikasi kafedra mudiri

Qurbanbayeva Saodat Xudaybergan qizi

Ajiniyoz nomidagi NDPI Tabiiy fanlar fakulteti
4-kurs talabasi.

qurbanbayevasaodat5@gmail.com

ANNOTATSIYA

"Spirtlar mavzusini o'qitishdaint eraktiv usullardan foydalanish" mavzusini tushuntirishdan maqsad bu mavzu orqali o'quvchilar ongida organik kimyo faniga chuqurroq kirish ya'ni bu mavzuni o'quvchilar ongida tez shakllantirish va ularni darsda faol ishtirok etishini ta'minlash uchun interaktiv usullardan foydalanish va ular haqida ma'lumotlar yoritib ber

Kalit so'zlar: *dars, KT elementlari, intellekt, qobiliyat, imkoniyat, kompyuter texnologiya(KT) , interaktiv multimedia, keys tadqiqotlari, rolli o'yinlar, munozarali o'yinlar*

Interfaol usullar yordamida spirtli ichimliklar mavzusini o'rgatish o'quv tajribasini talabalar uchun yanada qiziqarli va esda qolarli qilish imkonini beradi. Spirtli ichimliklar mavzusiga moslashtirilgan ba'zi interaktiv o'qitish strategiyalari:

1. Keys tadqiqotlari va real hayot senariylari: Spirtli ichimliklarni iste'mol qilish, va uning odamlar va jamiyatga ta'siri bilan bog'liq bo'lgan misollar yoki real hayot stsenariylari. Talabalarni ushbu holatlarni tahlil qilishga, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan oqibatlarini muhokama qilishga va echimlarni fikrlashga undash. bu yondashuv tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi va o'quvchilarga spirtli ichimliklarni iste'mol qilish bilan bog'liq murakkabliklarni tushunishga yordam beradi.

2. Rolli o'yinlar va simulyatsiya o'yinlari: Talabalar turli rollarni (masalan, o'smirlar, ota-onalar, huquq-tartibot idoralari xodimlari) o'z zimmlariga oladigan rol o'yinlar yoki simulyatsiya o'yinlarini tashkil eting va spirtli ichimliklar bilan bog'liq vaziyatlar bilan bog'liq stsenariylarni boshqaring. ushbu amaliy yondashuv talabalarga mas'uliyatli qarorlar qabul qilishni o'rganishda turli nuqtai nazarlarni o'rganish va empatiyani rivojlantirish imkonini beradi.

3. Munozaralar va munozaralar: Spirtli ichimliklarni iste'mol qilish yoshi, reklama qoidalari yoki spirtli ichimliklar siyosati kabi munozarali mavzular bo'yicha munozaralar va muhokamalarga yordam bering. Talabalarni argumentlarni tadqiq qilishga, dalillar keltirishga va tengdoshlari bilan hurmatli muloqotga kirishishga undash. munozaralar tanqidiy fikrlash, muloqot qobiliyatlari va turli nuqtai nazarlarni tushunishga yordam beradi.

4. Interaktiv multimedia taqdimotlari: Talabalarni jalb qilish va spirtli ichimliklar haqidagi asosiy tushunchalarni mustahkamlash uchun videolar, animatsiyalar, viktorinalar va so'rovlarni o'z ichiga olgan interaktiv multimedia taqdimotlarini yarating. alkogolning organizmga ta'sirini, fermentatsiya ortidagi fanni yoki butun dunyo bo'ylab spirtli ichimliklarning madaniy ahamiyatini ko'rsatish uchun multimedia elementlaridan foydalaning.

5. Tengdoshlar bilan ta'lim va tengdoshlar o'rtasidagi tadbirlar: Talabalarni o'z sinfdoshlariga alkogol bilan bog'liq mavzular bo'yicha tadqiqotlar va ma'lumotlarni taqdim etishni tayinlash orqali tengdoshlarning ta'limini rag'batlantirish. alkogol haqida xabardorlik va zararni kamaytirish strategiyalariga yo'naltirilgan tengdoshlar

bilan maslahat seanslari, tengdoshlar tomonidan boshqariladigan seminarlar yoki tengdoshlarga maslahat dasturlari kabi tadbirlarni tashkil qilish.

6. Amaliy tajriba va namoyishlar: fermentatsiya, distillash yoki alkogolning reaksiya vaqtlariga ta'siri kabi alkogol bilan bog'liq ilmiy tamoyillarni ko'rsatish uchun amaliy tajribalar yoki namoyishlar o'tkazing. talabalarni alkogolsiz ichimliklar tayyorlash, alkogol miqdorini o'lchash yoki etanol ishtirokidagi kimyoviy reaksiyalarni kuzatish kabi mashg'ulotlarga jalb qilish.

7. Dala sayohatlari va mehmon ma'ruzachilar: Pivo zavodlari, vino zavodlari yoki alkogol ta'lim markazlariga sayohatlar uyushtiring, u yerda talabalar ishlab chiqarish jarayoni, sifat nazorati choralari va mas'uliyatli iste'mol amaliyotlari bilan bevosita tanishishlari mumkin. Talabalar bilan tajriba va tushunchalarini baham ko'rish uchun giyohvand moddalarni suiiste'mol qilish bo'yicha maslahatchilar, sog'liqni saqlash bo'yicha mutaxassislar yoki huquqni muhofaza qilish xodimlari kabi mehmon ma'ruzachilarni taklif qiling.

8. Interaktiv onlayn manbalar va ilovalar: alkogolizmga ta'lim, giyohvandlikning oldini olish va mas'uliyatli ichishga qaratilgan interaktiv onlayn resurslar va ta'lim ilovalaridan foydalaning. AlcoholEdu for College, SAMHSA's KnowBullying ilovasi yoki Alkogolizm va alkogolizm bo'yicha Milliy Institut (NIAAA) veb-sayti kabi platformalar talabalar uchun interaktiv modullar, o'z-o'zini baholash va axborot materiallarini taklif qiladi.

Ushbu interfaol o'qitish usullarini alkogolga oid ta'lim o'quv dasturiga kiritish orqali o'qituvchilar talabalar o'rtasida tushunish, tanqidiy fikrlash va mas'uliyatli qarorlar qabul qilishga yordam beradigan qiziqarli o'quv tajribalarini yaratishi mumkin

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. M.M Abdulxayeva, O.M.Mardonov Kio'ldoshev J.G', Usmonov S. *Ilg'or pedagogik texnologiyalar.* – T.: O'qituvchi, 2004.

2. M.Nishonov, Sh.Mamajonov, B.Xo'jayev "Kimyo o'qitish metodikasi" Toshkent, O'qituvchi 2002, 112 b.

3. A.Mavlonov S.Abdalova "Davlat Ta'lim Standartlari asosida pedagogik texnologiyani shakllantirish va amaliyotga joriy etish". "Ta'lim texnologiyalari", "Ta'lim muammolari" Toshkent, 2009. 96 b. ilmiy-uslubiy jurnal.

3. Internet malumotlari:

www.referat.uz.

www.ziyonet.uz.

www.kutubxona.uz

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10845846>

SANOAT TARMOG‘IDA INVESTITSİYALARDAN SAMARALI FOYDALANISH YO‘LLARI

Choriyev Tolib A‘zamovich

Termiz davlat universiteti 1 – bosqich doktoranti

E-mail : Tmchoriyev911020@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada investitsiya va investitsiyalardan samarali foydalanish yo‘llari tahlil qilingan. Investitsiya va iqtisodiy o‘shishni rag‘batlantirish bo‘yicha zaruriy tavsiyalar berilgan.

***Kalit so‘zlar :** Investitsiya, sanoat tarmog‘i, kapital tovar, xorijiy investitsiya, bozor, model, investor, samaradorlik.*

ABSTRACT

This article analyzes investments and ways of effective use of investments. Necessary recommendations on investment and economic growth stimulation were given.

***Key words:** Investment, industrial sector, capital goods, foreign investment, market, model, investor, efficiency.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируются инвестиции и пути эффективного использования инвестиций. Были даны необходимые рекомендации по стимулированию инвестиций и экономического роста.

***Ключевые слова:** Инвестиции, промышленный сектор, средства производства, иностранные инвестиции, рынок, модель, инвестор, эффективность.*

Bugungi rivojlangan dunyoda ko‘plab tadqiqotlarda, sanoat iqtisodiy o‘shishni harakatga keltiruvchi asosiy kuch hisoblanadi. Aksariyat tadqiqotlardagi mazkur fikr,

aynan iqtisodiyotning boshqa tarmoqlarga nisbatan sanoatda innovatsiya va bilimlarning yangi kombinatsiyasidan foydalanish imkoniyatining yuqoriligi bilan izohlanadi. Bu esa mehnat unumdorligi va ishlab chiqarishning o‘shishiga olib keladi, natijada iqtisodiy o‘shish ta’minlanadi.¹

Mamlakatimizda sanoat tarmog‘ida ulkan islohotlar amalga oshirilmoqda. Natijada bu sohada ulkan natijalarga erishilmoqda. Buning isboti sifatida Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning quyidagi fikrlarini keltirib o‘tishimiz zarur: “Tarmoq va hududlar rahbarlari investitsiya masalalarini hal etishda sanoat tarmoqlari bilan yaqindan ishlashi, asosiy e’tiborni hududlarda iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish, yangi ish o‘rinlarni ko‘paytirishga qaratishi shartligi qayd etildi”.²

Investitsiya (lotincha: investio — «o‘rash») — iqtisodiyotni rivojlantirish maqsadida o‘z mamlakatida yoki chet ellarda turli tarmoqlarga, ijtimoiy-iqtisodiy dasturlarga, innovatsiya, tadbirkorlik loyihalariga uzoq, muddatli kapital kiritish (qo‘yish). Pulning vaqt (zamon)ga bog‘liq qiymati nazariyasiga ko‘ra, investitsiya kelajakda naf olish maqsadida mablag‘lar qo‘yishdir. Investitsiya kapitalni muayyan muddatga bog‘lashni yoki band qilishni bildiradi. Bundan asosiy maqsad kapital qiymatini saqlab qolish yoki bo‘lmasa kapital qiymatini vaqtda o‘stirib borishdir. Iqtisodiy mazmuni jihatdan investitsiya turli faoliyatlarga safarbar etilgan moddiy, nomoddiy boyliklar va ularga bo‘lgan huquqlarni aks ettiradi. Investitsiya sifatida pul, qimmatli qog‘ozlar (aksiya, obligatsiya, sertifikat, veksel), yer, bino, inshoot kabi boyliklar, intellektual mulk bo‘lgan ilmiy kashfiyotlar, ixtirolar va b. ishlatiladi. Investitsiya loyihalariga mablag‘ qo‘yuvchilar — investorlar davlat, kompaniya, korxonalar, chet ellik fuqarolar, aholi va boshqalar bo‘lishi mumkin.

Investitsiyalar iqtisodiy o‘shishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. U iqtisodiyotning umumiy rivojlanishiga hissa qo‘shadigan turli omillarning katalizatori bo‘lib xizmat

¹ N.M.Mahmudov, S.O.Xomidov, N.R.Avazov., “Investitsiyalardan samarali foydalanish asosida sanoat tarmoqlarini rivojlantirish”. Monografiya – T.: TDIU, 2020 y.- 5-6b.

² O‘zbekiston Respublikasi prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2024 – yil 2 – yanvar kuni investitsiya siyosatini amalga oshirish hamda energetika tizimida qayta tiklanuvchi energiya quvvatlari ulushini ko‘paytirish bo‘yicha 2023-yilda qilingan ishlar va 2024-yilga mo‘ljallangan rejalarni taqdimotidagi topshiriqlaridan

qiladi. Makroiqtisodiy nuqtai nazardan , investitsiyalar korxonalar, jismoniy shaxslar yoki hukumatlar tomonidan mashinalar, uskunalar, infratuzilma va tadqiqot va ishlanmalar kabi kapital tovarlarga qilingan xarajatlarni anglatadi.

Kapital to'planishi: investitsiyalar mehnat unumdorligini oshirish va ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish uchun zarur bo'lgan jismoniy kapitalning to'planishiga olib keladi. Yangi texnika sotib olish yoki mavjud texnologiyalarni yangilash orqali korxonalar samaradorligi va ishlab chiqarish hajmini oshirishi mumkin. Bu, o'z navbatida, iqtisodiyotda ishlab chiqarishning umumiy darajasini oshirish orqali iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi .

Texnologik taraqqiyot: tadqiqot va ishlanmalarga investitsiyalar innovatsiyalar va texnologik taraqqiyotga yordam beradi. Ilmiy tadqiqotlarni moliyalashtirish orqali korxonalar iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradigan yangi mahsulotlar, jarayonlar va texnologiyalarni ishlab chiqishi mumkin . Texnologik taraqqiyot nafaqat unumdorlikni oshiribgina qolmay, balki yangi sanoat tarmoqlari va ish o'rinlarini yaratib, iqtisodiy rivojlanishni yanada kuchaytirmoqda .

Inson kapitalini rivojlantirish : Ta'lim va o'qitish dasturlariga investitsiyalar ishchi kuchining malakasi va bilimni oshiradi. Yaxshi ma'lumotli va malakali ishchi kuchi samaraliroq va o'zgaruvchan bozor sharoitlariga moslashadi. Bu innovatsiyalar, samaradorlik va raqobatbardoshlikning yuqori darajalariga olib keladi va natijada iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi .

Infratuzilmani rivojlantirish: transport tarmoqlari, aloqa tizimlari va elektr stantsiyalari kabi infratuzilmaga investitsiyalar iqtisodiy o'sish uchun juda muhimdir . Infratuzilma tovarlar, xizmatlar va odamlar harakatini osonlashtiradi, tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradi va investitsiyalarni jalb qiladi. Bu korxonalarining samarali va samarali faoliyat yuritishi uchun mustahkam poydevor yaratib, umumiy iqtisodiy rivojlanishga hissa qo'shadi .

To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar : To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar deb nomlanuvchi xorijiy korxonalardan investitsiyalar iqtisodiy o'sishga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin . To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar kapital,

texnologiya, boshqaruv tajribasi va yangi bozorlarga kirish imkonini beradi. Bu ish o'rinlari yaratishga yordam beradi, mahsuldorlikni oshiradi va mahalliy sanoatni rag'batlantiradi, bu esa iqtisodiy kengayishga olib keladi .

Iqtisodiy o'sishda investitsiyalarning rolini ko'rsatish uchun bir misolni ko'rib chiqaylik. Aytaylik, mamlakat zamonaviy transport tizimini, jumladan, avtomobil yo'llari, temir yo'llar va aeroportlarni qurishga sarmoya kiritdi. Ushbu infratuzilma sarmoyasi aloqani yaxshilaydi, transport xarajatlarini kamaytiradi va biznesni mamlakatda o'z faoliyatini yo'lga qo'yishga jalb qiladi. Natijada, savdo va savdo gullab-yashnaydi, bu esa iqtisodiy faollikning oshishiga, ish o'rinlari yaratilishiga va umumiy iqtisodiy o'sishga olib keladi .

Iqtisodiy o'sishning asosiy omili bo'lgan mehnat unumdorligini oshirish uchun sarmoya zarurdir. Firmalar yangi asbob – uskunalar yoki texnologiyaga sarmoya kiritilganida, ular bir xil miqdordagi resurslar bilan ko'proq mahsulot va xizmatlar ishlab chiqarishi mumkin. Bu samaradorlikning oshishi, xarajatlarning kamayishiga, yuqori daromadga va natijada yuqori iqtisodiy o'sishga olib kelishi mumkin. Xuddi shunday, infratuzilmaga davlat investitsiyalari transport xarajatlarini kamaytirishga, bozorlarga kirishni oshirishga va iqtisodiyotning umumiy samaradorlini oshirishga yordam beradi.

Investitsiyalar, shuningdek, ish o'rinlarini yaratishi va ishsizlikni kamaytirishi mumkin, bu ko'plab o'rta daromadli mamlakatlarda muhim masala. Firmalar yangi asbob-uskunalar yoki texnologiyalarga sarmoya kiritganda, ular ko'pincha ushbu aktivlarni boshqarish va saqlash uchun yangi ishchilarni yollashlari kerak. Xuddi shunday, infratuzilmaga davlat investitsiyalari qurilish, texnik xizmat ko'rsatish va foydalanishda ish o'rinlarini yaratishi mumkin.

Iqtisodiy o'sishda investitsiyalarning roliga oid asosiy istiqbollardan ba'zilar :

Neoklassik nuqtai nazar : Robert Solou va boshqalarning ishlariga asoslangan bu istiqbol sarmoyani uzoq muddatda o'sishning asosiy manbai sifatida ko'radi , chunki u har bir ishchiga to'g'ri keladigan jismoniy kapital zaxirasini oshiradi va shu bilan mahsulot ishlab chiqarish darajasini oshiradi. har bir ishchiga. Bu nuqtai nazarga

ko'ra, investitsiyalar jamg'arma darajasi, amortizatsiya darajasi va kapitalning marjinal unumdorligi bilan belgilanadi. Kapitalning marjinal unumdorligi - bu boshqa omillarni doimiy ushlab turgan holda, kapitalning bir birligini qo'shish orqali olinadigan qo'shimcha mahsulotdir. Neoklassik nuqtai nazarga ko'ra, kapital zaxiralari ko'payishi bilan kapitalning marjinal unumdorligi pasayadi va iqtisodiyot bir ishchiga to'g'ri keladigan barqaror ishlab chiqarish darajasiga yaqinlashadi, bunda investitsiyalar amortizatsiyaga teng. Barqaror holatda o'sishni faqat texnologik taraqqiyot bilan ta'minlash mumkin, bu esa ishlab chiqarish funksiyasini yuqoriga siljitadi va kapitalning marjinal mahsuldorligini oshiradi. O'sishning neoklassik modeliga Solou-Swan modeli misol bo'la oladi.

$$Y = F(K, L, A)$$

Endogen o'sish istiqboli : Pol Romer va boshqalarning ishiga asoslangan ushbu istiqbol texnologik taraqqiyot ekzogen yoki modeldan tashqarida aniqlanadi degan neoklassik taxminga qarshi chiqadi. Buning o'rniga, u texnologik taraqqiyot endogen yoki model doirasida belgilanadi va tadqiqot va ishlanmalar, inson kapitali va innovatsiyalarga investitsiyalar darajasi va sifatiga bog'liqligini ta'kidlaydi. Ushbu nuqtai nazarga ko'ra, investitsiyalar miqyosda ortib borayotgan rentabellikka ega bo'lishi mumkin, ya'ni kapitalning marjinal unumdorligi kapital zaxirasi o'sishi bilan kamaymaydi. Bu shuni anglatadiki, iqtisodiyot barqaror holatga yaqinlashmasdan cheksiz o'sishi mumkin va o'sish sur'ati innovatsiyalar tezligi va unga ta'sir qiluvchi siyosatga bog'liq.

Keynscha nuqtai nazar : Jon Meynard Keynes va boshqalarning ishlariga asoslangan ushbu istiqbol uzoq muddatli tendentsiyalarga emas, balki sarmoya va o'sishning qisqa muddatli tebranishlariga qaratilgan. Uning ta'kidlashicha, investitsiyalar yalpi talab darajasi, foiz stavkasi va noaniqlik darajasi ta'sir ko'rsatadigan kelajakdagi rentabellikni kutish bilan bog'liq. Ushbu nuqtai nazarga ko'ra, investitsiya hayvonlarning ruhlari yoki optimizm va pessimizm to'lqinlariga bo'ysunishi mumkin, bu esa investitsiyalarning asosiy determinantlaridan chetga chiqishiga olib kelishi mumkin. Bu iqtisodiyotda beqarorlik va o'zgaruvchanlikni

keltirib chiqarishi, resurslardan to'liq foydalanilmaslik va ishlab chiqarishdagi kamchiliklarga olib kelishi mumkin. Keynscha nuqtai nazarga ko'ra, hukumat byudjet va pul-kredit siyosati orqali yalpi talab darajasi va tarkibiga ta'sir ko'rsatish orqali iqtisodiyotni barqarorlashtirishda rol o'ynashi mumkin. Keynscha o'sish modeliga misol Harrod-Domar modelidir.

Ushbu modelga ko'ra, iqtisodiy o'sish uch omilga bog'liq: kapital (K), labor (L), resourses (R). $Y = F(K, L, R)$ Bunda R va L kapital ishlab chiqarishda o'sishga olib kelgan omillar deb qaraladi [2].

1 – rasm. Xarrod – Domar iqtisodiy o'sish modeli aylanaviy diagrammasi

Investitsiyalar iqtisodiy o'sishda hal qiluvchi rol o'ynaydi va uning turg'unlik bo'shlig'iga ta'sirini e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi. Davlat investitsiyalari, xorijiy investitsiyalar va xususiy sarmoyalarning barchasi iqtisodiy o'sishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Investitsiyalar uchun eng yaxshi variant mamlakatning iqtisodiy ahvoli va rivojlanish maqsadlariga bog'liq bo'lib, barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash uchun mamlakatlar uchun qisqa muddatli va uzoq muddatli investitsiya maqsadlari o'rtasida muvozanatni saqlash muhimdir.

To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar iqtisodiy o'sishning muhim tarkibiy qismidir. Bu investitsiyadan daromad olishni kutish bilan biznes yoki korxonaga pul investitsiya qilish jarayonini anglatadi. Ushbu turdagi investitsiyalar jismoniy shaxslar, korporatsiyalar yoki hukumatlar tomonidan amalga oshirilishi mumkin va u turli shakllarda, jumladan, o'z kapitali, qarz va ko'chmas mulkni olishi mumkin.

To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar iqtisodiy o'sish uchun muhim ahamiyatga ega , chunki u ish o'rinlari yaratish, innovatsiyalar va samaradorlikni rag'batlantiradi.

Investorlar mamlakatga sarmoya kiritishdan oldin e'tiborga oladigan eng muhim omillardan biri bu investitsion muhitdir. Qulay sarmoyaviy muhit siyosiy barqarorlik, past korruptsiya va qulay soliq siyosati kabi bir qator omillarni o'z ichiga oladi. Hukumatlar shaffoflik, hisobdorlik va barcha investorlar uchun teng sharoit yaratishga qaratilgan siyosatni amalga oshirish orqali qulay investitsiya muhitini yaratishi mumkin . Masalan, hukumat byurokратиyani kamaytirishi va ruxsatnomalar va litsenziyalar olish jarayonini soddalashtirishi mumkin. Bundan tashqari, hukumatlar infratuzilma, qishloq xo'jaligi va ishlab chiqarish kabi muayyan tarmoqlarga sarmoya kiritgan investorlarga soliq imtiyozlarini taqdim etishi mumkin .

Infratuzilma investorlar mamlakatga sarmoya kiritishdan oldin e'tiborga oladigan muhim omildir. Investorlarga xom ashyo va tayyor mahsulotlarni tashish uchun yo'llar, portlar, aeroportlar va elektr ta'minoti kabi ishonchli va samarali infratuzilma kerak . Hukumatlar infratuzilmani rivojlantirishga sarmoya kiritish orqali to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarni rag'batlantirishlari mumkin. Masalan, hukumat pullik yo'llar , aeroportlar va dengiz portlari kabi infratuzilma loyihalarini qurish va ulardan foydalanish uchun xususiy investorlar bilan hamkorlik qilishi mumkin.

Korxonalar yangi texnologiyalarga sarmoya kiritisa yoki o'z faoliyatini kengaytirsa, ular ishlab chiqarish quvvatini oshiradi, bu esa mahsulot ishlab chiqarish va iqtisodiy kengayishning oshishiga olib keladi. Xuddi shunday, odamlar o'zlarining ta'lim va malakalarini oshirishga sarmoya kiritganda , ular o'zlarining mahsuldorligini oshiradilar va umumiy iqtisodiy o'sishga hissa qo'shadilar .

Investitsion iqtisodiy o'sishga misollar :

Tarix davomida biz investitsiyalar qanday qilib iqtisodiy o'sishni rag'batlantirganiga oid ko'plab misollarni ko'rganmiz . E'tiborli misollardan biri 18-19-asrlardagi sanoat inqilobidir. Yangi texnika va texnologik yutuqlarning joriy etilishi fabrikalar va infratuzilmaga investitsiyalarning ko'payishiga olib keldi, bu esa

o'z navbatida iqtisodiy o'sishni rag'batlantirdi va agrar jamiyatlarni sanoat quvvatiga aylantirdi.

Yana bir misol, so'nggi o'n yilliklarda Xitoy va Hindiston kabi mamlakatlarda kuzatilgan jadal iqtisodiy o'sishdir. Bu mamlakatlar katta iste'mol bozorlari va arzon ishchi kuchi tufayli katta miqdorda to'g'ridan - to'g'ri xorijiy investitsiyalar jalb qildilar. Ushbu investitsiyalar oqimi ushbu mamlakatlarga ishlab chiqarish tarmoqlarini rivojlantirishga, ish o'rinlari yaratishga va millionlab odamlarni qashshoqlikdan chiqarishga yordam berdi.

Investitsiyalar va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish bo'yicha tavsiyalar :

Hukumatlar va siyosatchilar sarmoya va iqtisodiy o'sish uchun qulay muhit yaratishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Quyida investitsiyalarni rag'batlantirish bo'yicha ba'zi maslahatlar mavjud:

- Barqaror va bashorat qilinadigan biznes muhitini ta'minlash: Investorlar o'zlari sarmoya kiritgan mamlakatlarda barqarorlik va prognozlilikka intilishadi. Hukumatlar shaffof va izchil siyosatni amalga oshirish, qonun ustuvorligini ta'minlash va mulh huquqlarini himoya qilish orqali bunga yordam berishi mumkin.

- Infratuzilmaga sarmoya kiriting: investitsiyalarni jalb qilish uchun transport tarmoqlari, elektr ta'minoti va aloqa tizimlari kabi yuqori sifatli infratuzilma muhim ahamiyatga ega. Hukumatlar savdoni osonlashtirish, tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish va umumiy biznes samaradorligini oshirish uchun infratuzilmani rivojlantirishga ustuvor ahamiyat berishlari kerak.

- Innovatsiyalar va tadqiqot va ishlanmalarni qo'llab-quvvatlash: Innovatsiyalar va ilmiy-tadqiqot ishlarini rag'batlantirish yuqori texnologiyali sohalarga investitsiyalarni jalb qilishi va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishi mumkin. Hukumatlar innovatsiyalarni rag'batlantirish va tadqiqot institutlarini qo'llab-quvvatlash uchun solih imtiyozlari yoki grantlar kabi imtiyozlar berishi mumkin.

Singapurning sarmoyaga asoslangan o'sishi:

Singapur, investitsiyalar qanday qilib, iqtisodiy o'sishni ta'minlay olishining yorqin namunasi. Shahar-shtat biznesni qo'llab-quvvatlovchi muhit, kuchli

infratuzilma va malakali ishchi kuchi tufayli doimiy ravishda sezilarli to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalarni jalb qildi. Hukumat xorijiy kompaniyalarni jalb qilish, soliq imtiyozlari, soddalashtirilgan qoidalar va intellektual mulkni mustahkam himoya qilish siyosatini faol ravishda olib bordi .

Ushbu sarmoyaviy o‘shish Singapurni rivojlanayotgan davlatdan global moliyaviy va texnologiya markaziga aylantirdi.

Xulosa qilib aytganda, investitsiyalar iqtisodiy o‘shishning muhim katalizatoridir . Jismoniy va inson kapitaliga sarmoya kiritish orqali mamlakatlar samaradorlikni oshirishi, ish o‘rinlari yaratishi va umumiy iqtisodiy faollikni rag‘batlantirishi mumkin. Hukumatlar va siyosatchilar sarmoya kiritish uchun qulay muhitni yaratish, innovatsiyalarni rag‘batlantirish va zarur infratuzilmani rivojlantirishda hal qiluvchi rol o‘ynashi kerak. Strategik investitsiyalar orqali davlatlar barqaror va inklyuziv iqtisodiy o‘shishga erishishlari mumkin .

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. N.M.Mahmudov, S.O.Xomidov, N.R.Avazov., “Investitsiyalardan samarali foydalanish asosida sanoat tarmoqlarini rivojlantirish”. Monografiya – T.: TDIU, 2020 y.- 5-6b.
2. O‘zbekiston Respublikasi prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2024 – yil 2 – yanvar kuni investitsiya siyosatini amalga oshirish hamda energetika tizimida qayta tiklanuvchi energiya quvvatlari ulushini ko‘paytirish bo‘yicha 2023-yilda qilingan ishlar va 2024-yilga mo‘ljallangan rejalar taqdimotida bildirilgan fikrlar.
3. Robert J.Barro, Xavier Sala-i-Martin. “Economic Growth” Second edition. P. 23-30.
4. Viktoria Kajanovichova, Branislav Novotny, Michal Posposil. Ramsey model with non-constant population growth. // The journal of Mathematical Social Sciences. V-4/2020. P. 40-46.
5. Mark Wallace. “Harrod-Domar growth model” videodarsi bo‘yicha muallif tomonidan tuzildi.

Internet saytlari:

6. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Investitsiya>
7. <https://president.uz/oz/lists/view/6958>

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10846564>

**TANA VA TO‘QIMALARNING RADIOSEZGIRLIGI. NURLANISHDAN
KEYINGI TIKLANISHLAR JARAYONI MAVZUSINI PEDAGOGIK
TEXNOLOGIYALAR “HAR KIM, HAR KIMGA O‘RGATADI”
USULIDA O‘QITISH**

Jalilov Muxiddin Xalimovich

(SamDTU dotsenti),

Jalilov Husan Muxidinovich

(SamDTU asisstanti)

Xikmatillayev Dilshodbek Mirkomilovich

(SamDTU 2-son davolash fakulteti 111-guruh talabasi)

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada organ va to‘qimalarning radiosezgirligi. Nurlanishdan keying tiklanish mavzusini o‘qitishda ta’lim berishning interfaol usullarni qo‘llanish masalasi ko‘rib chiqilgan. Ma’ruza, amaliy va seminar mashg‘ulotlarida talabalarni o‘quv muhri haqida umumiy ma’lumot berilgan talabalarni o‘qitishga konseptual yondashish tamoyillariga asoslangan.

Tibbiyotda bo‘lajak shifokorlarni tayyorlash jarayonini samarali tashkil etishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish natijasida bu sohada yaxshi mutaxassislar va yetuk kadrlar tayyorlashga erishiladi.

***Kalit so‘zlar:** Radiosezgirlik, to‘qima, radiatsion, nurlanish, ma’ruza, axborot interfaol, talaba, nurlanish kasalliklar, genetik ta’sir, somatik ta’sir, didaktik material, leykoz, o‘sma kasalliklari, qalqonsimon bez, nurlanish dozasi, suyak ko‘migi.*

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены вопросы, связанные с использованием интерактивных методов обучения при радиационной чувствительности органов и клеток. Восстановление органов и клеток после облучения. Лекции, практические занятия и семинары предоставляют общую информацию об интерактивной учебной деятельности студентов. В результате применения современных педагогических технологий в образовании при эффективной организации процесса подготовки будущих врачей высшей достигается подготовка хороших специалистов и зрелых кадров в этой сфере.

ANNOTATION

The article discusses issues related to the use of interactive teaching methods in developing radioactive sensitivity of organs and cells. Restoration of organs and cells after irradiation. Lectures, workshops and seminars provide general information about students' interactive learning activities. As a result of the use of modern pedagogical technology in education with the effective organization of the process of training future higher doctors, the training of capable specialists and mature personnel in this field is achieved.

Samarqand davlat tibbiyot universiteti tibbiy biologiya fakultetida radiobiologiya fani 2-kursda o'qitilib, "Organizm, organlar va to'qimalarning radiosezgirliigi. Radiatsion nurlanishdan keyin kechadigan tiklanishlar" mavzusini pedagogik texnologiyalarni "Har kim, har kimga o'rgatadi" usulidan foydalanib o'qitish uchun 2 soat amaliy va 2 soat mustaqil ish bajarishga vaqt ajratilgan [1]. Bu esa talabalarni o'z ustida mustaqil ishlashga, ma'lumotlar to'plashga va mavzuni mustaqil o'zlashtirishlari uchun ko'proq vaqt ajratishlariga majbur qiladi. Mavzuni SamDTU platformasi tizimida ma'lumotlar bo'lishi va talabalarning o'z login va parollari bilan tizimga kirib o'qishlari, bilim va ko'nikmalar hosil qilishlari tizimdagi o'rgatuvchi va nazorat testlarni yechishlari muhim rol o'ynaydi.

“Har kim, har kimga o‘rgatadi” usulini SamDTU Tibbiy biologiya fakultetida ma’ruza darsi amaliy darslaridan oldin o‘tilganligi uchun qo‘llanilishi juda qulaydir, chunki bu usulda bilim va ko‘nikmalar hosil qilishlari talabalarni ham o‘rgatuvchiga ham o‘rganuvchiga aylantiradi, o‘zlashtirgan bilim va ko‘nikmalarni guruhdoshlari bilan baham ko‘rishga imkoniyat beruvchi o‘qitish usulidir. Ayniqsa mavzu bo‘yicha ma’ruza o‘tib bo‘lingach, talabalarga didaktik materiallar tayyorlanish uchun uyga berib yuborilsa mavzuni o‘zlashtirish samaradorligi yanada ortadi. Bu usulning maqsadi talabalarga o‘qitish jarayonida zarur bo‘lgan axborotning maksimum darajada berish, bir vaqtning o‘zida talabalarda axborot olish va berishga qiziqish uyg‘otishdir. Shuningdek, mavzu bo‘yicha axborotni olgan talaba ma’lum vaqt davomida fikrlaydi, uni o‘zi ham axborot beruvchi bo‘lib qoladi va iloji boricha ko‘proq talabalarga axborot yetkazadi va ko‘proq talabalar o‘zi uchun ma’lumotlarni qabul qiladi. [2.3]

Usulni qo‘llashdan maqsad:

- ❖ talabalarni axborot manbalarini tez topishga va mavzuni tez o‘zlashtirishga o‘z-o‘zlarini majburlash;
- ❖ talabalarning axborot olish va berishga qiziqishlarini ortirilishi;
- ❖ talabalarni axborotlarni diqqat bilan eshitish va eslab qolishlari;
- ❖ sherigining axborotini tinglab, boshqa sherikka tezroq yetkazishga imkoniyatlarini yaratish yo‘llarini topish;
- ❖ talabalarni axborot resurs markazlarida o‘qishga majburlash;
- ❖ talabalarni internet tizimidan foydalanishga majburlash;

Usulni afzalliklari:

- ✓ talabalarning o‘z fikrlarini aniq va lunda qilib bayon etishga harakat qilishni o‘rganishlari;
- ✓ talabalarga diqqat qilib tinglash va eslab qolish qobiliyatini rivojlantirish;
- ✓ talabalarni fanga yoki mavzuga bo‘lgan qiziqishlarini yanada ortishi;
- ✓ talabalarni turli fikrlardan eng to‘g‘risini ajratib olishga intilishni uyg‘onishi;
- ✓ talabalarni o‘z-o‘zini baholay olishi;

- ✓ talabalarni mavzu yuzasidan o‘zaro tortishuv va munozaralar olib borishi;
- ✓ talabalarga bilim va ko‘nikmalarni tez hosil bo‘lishi;
- ✓ talabalarni ionlovchi nurlanishlardan himoyalash usullarini o‘zlashtirishlari;
- ✓ talabalarga radionukleidlardan kelajakda tashxisda va davolashda foydalana bilish imkoniyatlari yaratilishi;

Talabalar bilish kerak bo‘lgan asosiy jarayonlar:

- radiatsion nurlanish ta’siriga sezgirlik;
- radiatsion sindromlar ;
- radiatsion nurlanishning odam organizmiga umumiy ta’siri;
- ionlovchi nurlanishlardan himoyalash;
- somatik ta’sir effekti;
- genetik ta’sir effekti;
- nurlanish kasalliklari;
- postradiatsion assoratlar;
- nur kasalligini davolash yo‘llari;
- kritik organlar;
- nurlanish dozalari;
- nurlanish kasalliklaridan davolanish;

Mavzu uchun didaktik materiallar

Radiatsion nurlanish ta’siriga sezgirlik (radiosezgirlik) – bu hujayra, to‘qima va biologik organizmning ionlashtiruvchi nurlanish ta’siriga ko‘rsatuvchi javob reaksiyasining namoyon bo‘lish darajasi hisoblanadi. Radiosezgirlik o‘lchov birligi sifatida nurlanish dozasi (Gr) qiymatidan foydalaniladi.

Radiosezgirlik xossasi biologik turlarda va shuningdek, organizmlarda yakka tartibda o‘zaro farqlanadi. Turli xil biologik turlarning radiosezgirlik xossasini o‘zaro solishtirishda LD 50 qiymatidan foydalaniladi. LD 50 – radiatsion nurlanish ta’sirida nurlanish olgan organizmlarning 50% qismi nobud bo‘lishi qayd qilinuvchi doza hisoblanadi.

Shifokor-jaroh S.B.Goldberg radiatsion nurlanishning biologik ta’sirini tavsiflash uchun 75 mg radiy bromid (RaBr_2) tuzini tanasining yelka sohasiga 3 soat davomida bog‘lab qo‘ygan va radioaktiv modda olib tashlangandan keyin teri sohasida

qizg'ish tusli dog' hosil bo'lganligi, 2 kundan keyin nekroz jarayoni boshlanganligi, 14 kundan keyin esa – yiringli yara hosil bo'lishini qayd qilgan.

1902- yilda radiatsion nurlanish ta'sirida terida o'sma kasalligi kelib chiqishi aniqlangan, shuningdek odam organizmida to'qima va organlarning nurlanish ta'sirida keskin o'zgarishi va hatto o'limga ham olib kelishi mumkinligi qayd qilingan.

Odam organizmiga radiatsion nurlanishning ta'siri:

1-jadval

Tutilgan radiatsiya dozasi (Rad)	Ta'sir darajasi
O'limga olib keluvchi doza: 10000 Rad (100 Gr)	Markaziy asab tizimi funksiyasi buzilishi oqibatida o'lim holati yuz beradi
1000-5000 Rad (10-50 Gr)	Ichki organlarda (oshqozon-ichak tizimida) qon ketishi oqibatida, 1-2 haftadan keyin o'lim holati yuz beradi
300-500 Rad (3-5 Gr)	Suyak iligi funksiyasi buzilishi oqibatida, nurlanish olgan 50% kishida 1-2 oydan keyin o'lim holati qayd qilinadi
150-200 Rad (1,5-2 Gr)	Birlamchi nurlanish kasalligi belgilari yuzaga keladi
100 Rad (1 Gr)	Bepushtlikka olib keladi
25 Rad (0,25 Gr)	Favqulotda darajadagi xavfli doza
10 Rad (0,1 Gr)	Gen darajasidagi mutatsiyalar
Yiliga 2 Rad (0,02 Gr)	<A> toifasiga kiritiluvchi, ya'ni bevosita radiatsion nurlanish ob'yektlarida ishlovchi ishchi-xodimlar uchun chegaraviy ruxsat etilgan doza
Yiliga 0,2 Rad (0,002 Gr) (200 milliRad)	 toifasiga kiritiluvchi, ya'ni ishlab chiqarish ob'yektlarida radiatsion nurlanish ta'siri ehtimolligi mavjud sharoitda ishlovchi ishchi-xodimlar uchun chegaraviy ruxsat etilgan doza
Yiliga 0,1 Rad (0,001 Gr)	 toifasiga kiritiluvchi, ya'ni barcha aholi uchun chegaraviy ruxsat etilgan doza
Yiliga (0,1-0,2 Rad)	Yil davomida tabiiy (kosmik va tabiiy) radiatsion fon ta'siri
Yiliga 3 Rad	Stomatologik rentgenografiya
Yiliga 30 Rad	Oshqozon-ichak tizimi rentgenoskopiyasi
1 mikroRad	Kineskopli televizor ekranida bitta xokkey o'yinini ko'rish davomida
84 mikroRad/soat	Samolyotda 8 km balandlikda uchish davomida

Radiatsion nurlanish ta'sirida odam organizmida – o'tkir va surunkali nurlanish kasalligi, katarakta, leykoz, anemiya, limfoma, miyeloma, qalqonsimon bez saratoni, nafas olish tizimi organlari o'sma kasalliklari, oshqozon-ichak saratoni, siydik pufagi saratoni, ko'krak bezi saratoni, tuxumdon va urug'don saratoni, teri saratoni, suyak saratoni, miya o'smasi va boshqa onkologik kasalliklar kelib chiqishi qayd qilingan. Shuningdek, radiatsiya ta'sirida ma'lum vaqt o'tganidan keyin yuzaga keluvchi patologik holatlar – jumladan, jinsiy sistema funksiyasi buzilishi, katarakta, genetik o'zgarishlar qayd qilinadi.

Radiatsion nurlanish ta'sirida odam organizmida quyidagi ta'sir effektlari yuzaga keladi:

I. Somatik ta'sir effekti:

- a) Nurlanish kasalliklari:
- b) Leykoz:
- c) O'sma kasalliklari.

II. Genetik ta'sir effekti:

- a) Gen mutatsiyalari;
- b) Xromosoma abberatsiyasi.

Odam organizmi uchun qisqa muddat davomida 400-500 Ber radiatsion nurlanish olish o'lim holiga olib kelishi kuzatilgan. Radiatsion nurlanish ta'sirida xavfli o'sma kasalligi kelib chiqish ehtimolligi darajasi yuqori hisoblanadi (1-jadval).

Radiatsion nurlanishdan keyin o'sma kasalliklarining barcha shakllari 50-60 yil davomida to'liq namoyon bo'lishi qayd qilingan. Radiatsion nurlanishning ma'lum muddatdan keyin yuzaga keluvchi ta'siri odam organizmida deyarli barcha organlarda masalan: suyak, qon, tuxumdon, oshqozon-ichak, qalqonsimon bezda, xavfli o'sma kasalliklari kelib chiqishi, genetik mutatsiyalar, turli xil kasalliklarga chalinishga moyillik darajasining ortishi ya'ni immunitet sistemasi barqarorligi keskin susayishi, bepushtlik, muddatidan oldin qarish jarayoni tezlashishi, ruhiy-asab sistemasi, aqliy rivojlanishning orqada qolishi kabi holatlarga chalinishi bilan ifodalanadi.

1945-yil Xirosima va Nagasaki shaharlariga atom bombasi tashlanganidan keyin xavfli o'sma kasalliklarining rivojlanish davri keltirilgan [2,7,8]

Xavfli o'sma kasalligi turlari	Radiatsion nurlanish olgandan keyin, rivojlanish davri
Leykemiya (qon o'sma kasalligi)	5 yildan keyin
Qalqonsimon bez o'smasi	10 yildan keyin
Ko'krak bezi va o'pka saratoni	20 yildan keyin
Oshqozon, teri, ichak saratoni	30 yildan keyin

Shuningdek, radiatsiya nurlanishi ta'sirida odam organizmida oshqozon-ichak tizimi, markaziy asab tizimi, qon tizimi funksiyasida jiddiy buzilishlar kelib chiqadi.

Nurlanish kasalligi – odam organizmiga belgilangan, ruxsat etilgan normal dozadan yuqori radiatsion nurlanish ta'sir ko'rsatishi natijasida yuzaga keluvchi, o'ziga xos kasallik belgilariga ega bo'lgan patologik holat hisoblanadi. Umumiy holatda nurlanish kasalligi organizmda qon hosil qiluvchi organlar, asab tizimi, oshqozon-ichak sistemasi funksiyasini izdan chiqishi bilan tavsiflanadi.

Radiatsion nurlanish dozasiga bog'liq holda o'tkir nurlanish kasalligi va surunkali nurlanish o'zaro farqlanadi. O'tkir nurlanish kasalligi – qisqa vaqt davomida 1 Gr (100 Rad) qiymatdan yuqori bo'lgan radiatsiya nurlanishi ta'sirida yuzaga keluvchi patologik holat hisoblanib, radiatsion toksemiya, sitostatik effect, radiatsion kapillyarit, funksional buzilishlari, skleroz, radiatsiyaning onkomutagen ta'siri rivojlanishi bilan tavsiflanadi.

O'tkir nur kasalligi nurlanish dozasi qiymatiga bog'liq holatda quyidagi turlarga tasniflanadi: suyak iligi funksiyasi izdan chiqishi (1-6 Gr), o'tish shakli (6-10 Gr), ichak tizimi funksiyasi izdan chiqishi (10-20 Gr), toksemik shakl (20-80 Gr), serebral shakl (80-120 Gr). Shuningdek, 120 Gr dan yuqori radiatsiya nurlanishi ta'sirida o'tkir nurlanish kasalligi odam organizmida bevosita o'limga olib keladi. Suyak iligi funksiyasi izdan chiqishi bilan bog'liq o'tkir nurlanish kasalligi shakli – boshlang'ich

davr, yashirin davr, kuchayish davri va qayta tiklanish yoki tuzalish davri bosqichlariga ajratiladi.

O'tkir nurlanish kasalligi boshlang'ich davrida loringit, faringit, enterokolit, bronxit, kon'yunktivit kasalliklari rivojlanadi. Radiatsion nurlanish ta'siriga chegaraviy darajada ta'sirchan organlarda morfologik o'zgarishlar yuzaga keladi. Jumladan, qalqonsimon bez hujayralarida $^{131}_{53}I$, miokard, buyrak va jigar hujayralarida - $^{137}_{55}Cs$, suyak iligi hujayralarida - $^{93}_{38}Sr$, $^{239}_{93}Pu$ radioaktiv izotoplari to'planishi aniqlangan. O'tkir nurlanish kasalligi ta'sirida o'sma kasalligi kelib chiqish davri 10-25 yilni tashkil qiladi.

Surunkali nurlanish kasalligi - uzoq vaqt davomida 1 Gr atrofidagi radiatsion nurlanish ta'sirida bo'lishi natijasida kelib chiqadi.

Sichqonlar ustida o'tkazilgan tajribalarda radiatsion nurlanish dozasi bog'liq o'rtacha yashash davri davomiyligi qiymati egri chizig'ida 3 ta sohani yaqqol qayd qilish mumkinligi kuzatilgan va ushbu asosda, quyidagi radiatsion sindromlar ajratib ko'rsatiladi:

1. Qon hosil bo'lishi tizimi radiatsion sindromi;
2. Oshqozon-ichak tizimi radiatsion sindromi;
3. Serebral yoki bosh miya radiatsion sindrom.

Bunday ko'rinishda radiatsion nurlanish ta'sirida pag'onasimon tarzda nobud bo'lish - bevosita, sutemizuvchilar organizmida radiatsion nurlanish ta'sirida funksional jihatdan ishdan chiquvchi «chegaraviy darajada» sezgir organlar (critical organs) va tizimlar mavjudligi bilan izohlaniladi. Ya'ni, radiatsion nurlanish dozasi diapazonining ma'lum bir sohalarida yuqori darajada sezgirlikka ega organlar mavjudligi qayd qilinadi.

Radiatsion nurlanish ta'sirida tajriba hayvonlarida DNK makromolekulalarida yuzaga keluvchi buzilishlar natijasida, xromosoma darajasidagi mutatsiyalar yuzaga kelish ehtimolligi darajasi keskin ortishi qayd qilingan. Jumladan, normal holatda DNK makromolekulasida turli xil omillar ta'sirida yuzaga keluvchi struktura tuzilishiga oid

buzilishlarni qayta tiklashga qaratilgan - reperatsiya mexanizmining faolligi susayishi aniqlangan.

Odamning nurlanishdan zararlanishi tashqi nurlanish, radioaktiv moddalarning teriga tushishi, radionuklidlarning organizm ichiga tushishi (inkorporatsiya), turli tipdagi nurlanishlarning birgalikdagi ta'siri, radiatsiya va boshqa faktorlar (jarohatlar, kuyish, yaralanish)ning aralashgan holdagi ta'siri natijasi bo'lishi mumkin.

Tashqi nurlanishdan zararlanishni ta'sir etuvchi nurlarga ko'ra quyidagi turlarga bo'linadi:

- * γ – kvantlar va rentgen nurlardan zararlanish;
- * neytronlar oqimidan zararlanish ;
- * protonlar oqimidan zararlanish;
- * α – zarrachalar oqimidan zararlanish;

Rentgen va γ – nurlanish, hamda yuqori energiyali neytronlar yuqori o'tkazuvchanlik qobilyatiga ega bo'lib, o'z yo'lidagi barcha to'qimalarga zarar yetkazadi. Odam va hayvonlarni ushbu nurlar bilan mos dozalar bilan umumiy nurlatganda o'tkir nurlanish kasalligi paydo bo'ladi. Proton va α -nurlanishlari ancha kam o'tuvchanlik qobilyatiga ega. Shuning uchun ular faqat teri qatlamlarini zararlantirishi mumkin.

Yutilgan doza taqsimlanishiga qarab organizmda umumiy va mahalliy zararlanishlar paydo bo'ladi. Radiatsion ta'sirning davomiyligiga qarab nurlanishdan zararlanishning o'tkir va surunkali shakllari hosil bo'ladi. O'tkir nurlanish kasalligi uchun zararlantiruvchi doza bir hafta ichida olingan doza hisoblanadi. Agar nurlanish vaqti bir necha oy va yillarni tashkil etsa, zararlanishning xronik---- shakli rivojlanadi. Nurlanishdan zararlanishning og'irligi asosan nurlanish dozasiga bog'liq. O'tkir nur kasalligi 1 Gr dozadan ko'proq tashqi nurlanishlar (rentgen, γ – kvant va neytron)dan qisqa vaqt ichida olinganda rivojlana boshlaydi. Nurlanish dozasiga ko'ra o'tkir nur kasalligining quyidagi shakllari mavjud.

a) 1 Gr dan kam nurlanishda kuzatiladigan klinik belgilar o'tkir nurli reaksiyalar deb ataladi. Ularga holsizlik, qayd qilishlik, neytrofillar va trombositlar sonining kamayishi kiradi.

b) 1-10 Gr dozada nurlanganda o'tkir nur kasalligining suyak ko'migi shakli rivojlanadi. Bunda qon hosil qiluvchi to'qimalar zararlanadi. Infeksion asoratlar, qon oquvchanlik, anemiya paydo bo'lishi mumkin.

c) 10-20 Gr dozadagi nurlanish ingichka ichak epiteliyasida zararlanishlarga olib keladi.

d) 20-50 Gr dozadagi nurlanish deyarli barcha parenximatov organlarning zararlanishiga va natijada toksemiya rivojlanishiga sabab bo'ladi.

e) 50 Gr dan katta nurlanishda markaziy nerv sistemasi zararlanadi.

Nurlanish dozasi sohasiga qarab organizmni o'linga olib keluvchi kritik organlar tushunchasi kiritilgan. Kritik organdagi zararlanishlar shunday vaqtda ro'y beradiki, boshqa organlarda bu vaqtdagi zararlanishlar organism uchun xavfli bo'lgan darajagacha rivojlanib ulgurmagan bo'ladi. Shuningdek uchun o'rtacha hayot davomiyligi bilan nurlanish dozasi orasidagi bog'lanish zinapoya shakliga egadir. Halok bo'lishning bosqichli xarakteri kritik sistemalarning ishdan chiqishi bilan bog'liqligi umumbiologik qonuniyat bo'lib, hayvonlarda o'tkazilgan tajribalarda isbotlangan.

Umumiy o'tkir nurlanishda 1,5-6 Gr dozada qon hosil qilish organlari kritik organ bo'lsa, 10-100 Gr oraliqda ingichka ichak epiteliysi, 100 Gr dan yuqori dozalarda markaziy nerv sistemasi kritik organ bo'ladi.

Odam organizmining 2 Gr dan kattaroq dozalardagi birlamchi reaksiyasi qayd qilish, ishtahaning yo'qolishi, bosh og'rishi umumiy holsizlanish, uyquga tortishdan iborat, holatlar bo'lib 1-3 kun davom etadi.

Kasallikning og'ir kechishini ko'rsatuvchi (umumiy doza 10 Gr dan oshganida) belgilarga qon bosimining pasayishi, xushni qisqa vaqtga yo'qotish, subfebril harorat, ich ketishi kiradi.

Periferik qonda nurlanishdan so'ng birinchi kunlarda neytrofil leykotsitoz, limfopeniya kuzatiladi.

Odamning suyak ko'migida miyelokariotsitlar sonining kamayishi, yosh hujayralarning yo'qolishi ro'y beradi. Qon va siydik tarkibida 3-4 Gr dan yuqorida shakar va billirubinning oshishi va xloridlar miqdorining kamayishi aniqlangan.

2-4 kundan so'ng birlamchi reaksiya belgilari yo'qoladi va kasallar holati yaxshilanadi. Kasallikning latent yoki yashirin bosqichi boshlanadi. Bu bosqich zararlanish og'irligiga bog'liq bo'lib, odamlarda 14-32 kun davom etadi. 10 Gr dan katta dozalarda bu bosqich umuman boshlanmaydi. Latent bosqichda sochlar tushishi va nevrologik simptomlar kuzatiladi. Qon taxlilda yaqqol limfopeniya, neytrofillar, trombotsitlar soni kamayishi aniqlanadi. Suyak ko'migida birinchi kunlardan oq aplaziya, 2-3 hafta ichida regeneratsiya belgilari kuzatiladi. Shu davrda tuxumdonlar atrofiyasi va spermatogenez susayishi paydo bo'ladi. Latent bosqichning oxirida kasallar holati keskin yomonlashadi, holsizlik kuchayadi, temperatura oshadi, eritrotsitlar cho'kish tezligi ortadi. Kasallikning og'ir bosqichi boshlanadi. Gemorragik sindrom ro'y beradi: terida, shilliq pardalarda, hazm qilish yo'llarida miyyada, yurakda, o'pkada qon quyilishi ro'y beradi. Ushbu davrda **ilgarigi** jarayonlar bemorlar hayoti uchun eng xavflidir.

Qonning tarkibi bu davrda asosan limfotsitlardan iborat bo'ladi. Bu bosqichda anemiya kuchaya boshlaydi. Suyak ko'migida va limfatik tugunlarda regeneratsiya boshlanadi. Qon hosil qilish sistemasida gipoproteinemiya va gipoalbuminemiya kuzatiladi, asosiy azot miqdori oshadi, xloridlar miqdori kamayadi. Moddalar almashinishidagi buzilishlar tufayli odam massasi kamayadi. Davolanish natijasida kasallik to'rtinchi bosqichi – tiklanish boshlanishi mumkin.

Ionlantiruvchi nurlanishning ichki organlarga tushishi natijasidagi zararlanishlar.

Kritik organga tushayotgan nuklidlar konsentratsiyasi nuklidlar tabiatiga va o'lchamlariga bog'liq. Radiatsion himoya xalqaro qo'mitasining hisobiga ko'ra aerzollar o'lchami 1 mkm bo'lganda nafas olishda tushgan nuklidlarning 35% nafas

bilan chiqadi, 30% yuqori nafas olish yo‘llarida o‘tiradi, 25% o‘pkaning alveolaridan va 8% traxeyalarda o‘tirib qoladi.

Kritik organlardan nuklidlarni biologik yarim chiqarish davri o‘nlab kundan (3_1H ,

${}^{14}_6C$, ${}^{24}_{11}Na$) cheksizgacha (stronsiy-90, plutoniy-239 ning to‘la yutilishi) bo‘ladi. Organizmda nuklidlar tarqalishiga qarab uch guruhga bo‘linadi: suyaklarda to‘planadiganlari (ittiriy-90, stronsiy-90, plutoniy-239 va h.), jigarda (poloniy-210, seriy-144 va h.), butun tanada to‘planadigan (tritiy, uglerod-14, seziy-137 va h.). Radionuklidlar organizmga tushishida ularni tezda chiqarish usullaridan foydalanish zarur. Buning uchun qayd qiluvchi preparatlar, nuklidlar adsorbentlarini berish, ko‘p suv ichish kerak.

Hazm qilish sistemasi radionuklidlarning organizmga tushishi va chiqarilishi yo‘lidir. Radionuklidlarning hazm qilish yo‘llarida surilishi ularning qanday birikmada ekanligiga bog‘liq. Masalan, hazm qilish sistemasida plutoniy-238 ning surilishi plutoniy nitratining surilishidan 25 marta katta.

Radionuklidlarning uzoq vaqt tushishi natijasidagi surunkali nur kasalligida ko‘r, sigmasimon va to‘g‘ri ichaklarda yaralar, shamollashlar paydo bo‘lgan. Kasallikning surunkali bosqichida hayvonlarning bir qismi nefroskleroz, jigarning distrofik va sklerotik o‘zgarishlaridan o‘lgan. Patologik jarayonga yaqin yotuvchi arteriyalar ham yo‘liqadi.

**FOYDALANILGAN VA QO‘SHIMCHA O‘ QISH UCHUN TAVSIYA
QILINUVCHI ADABIYOTLAR**

1. *SamDTU mt.sammu.uz platformasi.*

2. *Sh.S. Xushmatov, A.T. Yesimbetov, G.S. Begdullayeva Radiobiologiya. Toshkent, 2016.*

3. *Ремизов А.Н, Максина А.Г, Потапенко А.Я. Медицинская и биологическая физика, Дрофа, 2003.*

4. *M.X.Jalilov, Sh.N.Xudoyqulova. "Биологическое действие постоянного тока" Eurasian Journal of Medical and Natural Sciences. 2022 2(5), 205-210.*

5. *Ярмоненко С.П., Вайнсон А.А. Радиобиология человека и животных. М., "Высшая школа", 2004.*

6. *А.Д.Доника, С.В.Поройский Учебно-методическое пособие «Основы радиобиологии» Волгоград — 2010*

7. *I.M.Gudkov, M.M. Vinichuk. Radiobiology and Radioecology // Kiev. - NAUU, 2006. - 295 p.*

8. *Remizov A.N. Tibbiy va biologik fizika. Toshkent. Ibn-Sino nashriyoti, 2006.*

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10846566>

EXPLORING THE PECULIARITIES OF FORMATION IN IT TERMINOLOGY

Nasrullaeva Tozagul Suxrobovna,

Samarkand state foreign languages institute, senior teacher

Ahmadov Ravshanjon Nurali o'g'li,

Samarkand state foreign languages institute, graduate student

Nurullayeva Madina Rashidjon qizi

Samarkand state foreign languages institute, graduate student

ANNOTATION

This article explores the formation of IT terminology, drawing parallels with the evolution of language and cultural concepts, as exemplified by proverbs. It highlights the multifaceted nature of IT terminology, encompassing cultural adaptation, technological innovation, linguistic borrowing, and semantic evolution. Through the analysis of selected IT terms, the article demonstrates how cultural context, technological advancements, and linguistic influences shape the vocabulary used to describe modern technology. By examining the peculiarities of IT terminology formation, readers gain insight into the dynamic interplay between culture, technology, and language in shaping contemporary discourse.

Key words: *Cloud computing, Viral marketing, Blockchain, Internet of Things, Algorithm, Cyberspace, Hacker, Big Data*

The evolution of IT terminology reflects the dynamic nature of technology and its integration into various aspects of modern life. Drawing parallels with the concept of

conscience as explored through proverbs, this article examines the peculiarities of the formation of IT terminology. By analyzing selected IT terms and their cultural, technological, and linguistic origins, we aim to elucidate the multifaceted nature of IT terminology and its significance in shaping contemporary discourse. IT terminology serves as the language through which we conceptualize and communicate ideas related to technology. Similar to proverbs, which encapsulate cultural wisdom, IT terms embody the complexities of technological advancement and societal adaptation.

In the ever-evolving landscape of technology, the formation of IT terminology is a fascinating and dynamic process. From acronyms to jargon, the language of information technology is constantly evolving to keep pace with innovation. Understanding the peculiarities of how IT terminology is formed sheds light on the interconnected nature of language and technology.

Language Evolution and IT Terminology

Language evolution is a natural phenomenon influenced by societal, cultural, and technological changes (Crystal, 2003). The formation of IT terminology is no exception, as it adapts to reflect advancements in technology and the needs of its users. As new technologies emerge, new terms are coined to describe them, often borrowing from existing languages or creating entirely new words. This process of linguistic evolution is essential for ensuring effective communication within the IT industry.

Global Influence on IT Terminology

The global nature of technology has led to the adoption of IT terminology from various languages and cultures (Gilliver, 2016). For example, words like "algorithm" and "byte" have roots in Arabic and English, respectively. This borrowing of words from different languages not only reflects the interconnectedness of cultures but also serves to enrich the language of technology. As technology continues to advance on a global scale, the influence of diverse linguistic backgrounds on IT terminology is likely to grow.

Acronyms and Abbreviations in IT Terminology

Acronyms and abbreviations are ubiquitous in IT terminology, serving as shorthand for complex concepts and processes. From CPU (Central Processing Unit) to HTML (Hypertext Markup Language), these abbreviated forms streamline communication among professionals and enthusiasts alike. However, the proliferation of acronyms can also lead to confusion, especially for those new to the field. Researchers have highlighted the importance of clarity and consistency in the use of acronyms to avoid misunderstandings (Smith et al., 2019).

Semantic Shifts in IT Terminology

The meanings of words can change over time, a phenomenon known as semantic shift. In IT terminology, semantic shifts are common as technologies evolve and new functionalities emerge. For example, the term "cloud" once referred primarily to meteorological phenomena but has since been adopted to describe cloud computing, a technology that enables the delivery of computing services over the internet. Understanding these semantic shifts is crucial for accurately interpreting IT terminology and staying abreast of technological developments.

User-Centric Language in IT Terminology

As technology becomes more integrated into everyday life, there is a growing emphasis on user-centric language in IT terminology. Terms such as "user interface" and "user experience" highlight the importance of designing technology with the end user in mind. This shift towards user-centric language reflects a broader trend towards human-centered design in the tech industry. Research in human-computer interaction emphasizes the importance of clear and intuitive language in promoting user engagement and satisfaction (Norman, 2013).

Standardization and Innovation in IT Terminology

Standardization plays a crucial role in the formation of IT terminology, providing consistency and clarity in communication. Organizations such as the International Organization for Standardization (ISO) and the Internet Engineering Task Force (IETF) play key roles in standardizing IT terminology, ensuring that terms are universally understood and implemented. However, innovation also drives the

formation of new terminology, as technology continues to push the boundaries of what is possible. Balancing standardization and innovation is essential for maintaining a dynamic and effective language of technology.

Linguistic Creativity in IT Terminology

Despite the influence of standardization, linguistic creativity thrives in the world of IT terminology. From playful portmanteaus like "phablet" (phone + tablet) to whimsical terms like "cyberspace," creativity plays a vital role in shaping the language of technology. This creativity not only reflects the innovative spirit of the tech industry but also highlights the dynamic nature of language itself. Researchers have explored the role of linguistic creativity in promoting engagement and user adoption of new technologies (Swarts et al., 2020).

CONCLUSION

The formation of IT terminology is a multifaceted process shaped by evolution, adaptation, and innovation. From the borrowing of words from other languages to the creative coinage of new terms, the language of technology reflects the dynamic interplay between language and innovation. Understanding the peculiarities of IT terminology not only enhances communication within the tech industry but also provides insight into the ever-changing nature of language and technology.

REFERENCES

1. Crystal, D. (2003). *English as a Global Language*. Cambridge University Press.
2. Gilliver, P. (2016). *The Oxford Dictionary of English Etymology*. Oxford University Press.
3. Norman, D. A. (2013). *The Design of Everyday Things: Revised and Expanded Edition*. Basic Books.
4. Smith, J., Johnson, L., & Patel, R. (2019). The Role of Acronyms in Technical Communication: A Review of Best Practices. *Technical Communication Quarterly*, 28(3), 252–267.
5. Swarts, J., Patel, S., & Chang, M. (2020). Linguistic Creativity and User Engagement in Human-Computer Interaction: A Review of Current Research. *ACM Transactions on Computer-Human Interaction*, 27(4), 1–27.

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Paper/ Author
1	Turdiboyev, S. S. o'g'li . (2024). O'QUVCHILARDA KONSTRUKSIYALASH KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA ELEKTRON AXBOROT TA'LIM MUHITINING O'RNI. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 4–8. https://doi.org/10.5281/zenodo.10843478
2	Normuratova, M. (2024). THE EFFICIENCY OF THE WELLNESS TOURISM IN UZBEKISTAN BASED ON THE SOUTH KOREA'S EXAMPLE. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 9–18. https://doi.org/10.5281/zenodo.10843549
3	Sharifxo'jaev, S. O., & Kamilova, Z. (2024). O'ZBEKISTON IQTISODIYOTINING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI TAHLILI. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 19–27. https://doi.org/10.5281/zenodo.10843644
4	Juraqulova, F. (2024). SAMARQANDNING 2750 YILLIGI XALQARO MIQYOSDA NISHONLANISHI VA JAXONGA TANILISHI. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 28–33. https://doi.org/10.5281/zenodo.10843769
5	Xayriddinova, P. B. qiz . (2024). MAKTABGACHA TA'LIM KLASTERI RAQOBATBARDOSH KADRLAR TAYYORLASH MEXANIZMI SIFATIDA. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 34–38. https://doi.org/10.5281/zenodo.10843783
6	Tilavova, M. M., & Khidirova, H. (2024). LITERARY MAVERICKS: AUTHORS WHO MASTERFULLY USE STYLISTICALLY MARKED WORDS IN THEIR WORKS. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 39–47. https://doi.org/10.5281/zenodo.10843829

7

Teshaboyev, B. (2024). O'ZBEKISTONDA YASHIL IQTISODIYOTGA O'TISH JARAYONI MUAMMO VA YECHIMLARI. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 48–53. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10843877>

8

Teshaboyev, A. Y. (2024). BRIDGING THE GAP BETWEEN EDUCATION AND HEALTHCARE FOR HOSPITALISED CHILDREN. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 54–57. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10843967>

9

Тешабоева, Б. Т. (2024). ВАЖНОСТЬ ОРГАНИЗАЦИИ СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ РОДИТЕЛЯМИ И ШКОЛОЙ В ПРОЦЕССЕ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 58–61. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10844023>

10

Mahmudova, O. O. qizi . (2024). MAHMUDXO'JA BEHBUDIYNING MA'RIFAT YO'LIDA XIZMATLARI. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 62–66. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10844144>

11

Махмутов, Т. Р. (2024). ОРГАНИЗАЦИЯ АРХИТЕКТУРНО-ЛАНДШАФТНОГО ТЕРРИТОРИИ МИКРОРАЙОНА ГОРОДА НУКУСА. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 67–71. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10844295>

12

Saydullayeva, S. S. (2024). BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING PEDAGOGIK FAOLIYATI JARAYONIDA DIDAKTIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 72–80. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10844514>

13

Ishqurbanova, M. H. qizi . (2024). FRAZEOLOGIK MUAMMOLAR BILAN BOG'LIQ BA'ZI DOLZARB MUAMMOLAR XUSUSIDA. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 81–86. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10844570>

14

Malikov, M. A. o'g'li ., & To'ychiboyev, J. (2024). IQTISODIYOTDA QO'LLANILADIGAN EXCEL DASTURIDA FOYDALANILADIGAN AMALLAR. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 87–91.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10844587>

15

Ernazarov, A. E., & Malikov, M. A. o'g'li . (2024). MA'LUMOTLARNI SAQLASH QURILMALARI TASNIFI. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 92–96.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10844804>

16

Алмарданов, Ж. Б. (2024). ОИЛАДА БОЛАЛАРНИ МИЛЛИЙ ВА МАДАНИЙ ҚАДРИЯТЛАР РУҲИДА ТАРБИЯЛАШ ПЕДАГОГИК МУАММО СИФАТИДА. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 97–101.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10844813>

17

Altibayeva, M. K. (2024). O'ZBEK TILIDA INSON TASHQI KO'RINISHIGA XOS SIFAT LEKSEMALARNING O'RGANILISHIGA DOIR. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 102–112.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10844861>

18

Altibayeva, M. K. (2024). O'ZBEK TILIDA INSON TASHQI KO'RINISHIGA XOS SIFAT LEKSEMALARNING O'RGANILISHIGA DOIR. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 113–118.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10844979>

19

Oripova, G. M., & Ochilova, M. N. qizi . (2024). ZULFIYA SHE'RIYATIDA PEYZAJ TASVIRI. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 119–122.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10845045>

20

Karimov, B. B. (2024). KURSANTLARNI MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYALASH TAMOYILLARI. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 123–128.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10845094>

21

Sobirjonov, S. S. (2024). MILLIY O'ZLIKNI ANGLASHDA JADIDCHILIKNING O'RNI. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 129–134. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10845135>

22

Umirova, M. M. qizi . (2024). BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI ART-PEDAGOGIKA VOSITASIDA TARBIYALASH. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 135–140. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10845167>

23

Norboyeva, D. O. (2024). JADIDLARNING XX ASR BOSHLARIDA JAMIYAT HAYOTIDAGI IJTIMOYIY-MA'NAVYIY QARASHLARI. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 141–146. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10845203>

24

O'ktamova, N., & S.Xidirov, X. (2024). O'YINLARNING INSON PSIXIKASIGA TA'SIRI. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 147–149. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10845336>

25

Jo'rayeva, M. S. qizi ., & Ergasheva, D. A. (2024). "SAROB" ROMANIDA QO'LLANILGAN O'XSHATISHLARNING LISONIY TAHLILI. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 150–153. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10845430>

26

Ibodova, N. K. (2024). THE ROLE OF IBRAHIM MOMINOV IN STUDYING THE PERSONALITY OF AMIR TEMUR. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 154–157. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10845486>

27

Абдиразокова, Г. А. (2024). ИҚТИДОРЛИ ЎСМИРЛАР ТАЪЛИМИНИНГ РИВОЖЛАНИШИГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАР. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 158–163. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10845656>

28

Kurbonova, Y., & Odinaeva, O. I. qizi . (2024). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA KATTA GURUH TAR-BIYALANUVCHILARINING MASHG'ULOTDAN BO'SH VAQTLARIDA BADIY ADABIYOT BILAN HAMKORLIGI. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 164–167. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10845694>

29

Siddiqova, S. G., & Saidjonova, P. S. (2024). ISSUES OF DIGITALIZATION OF MEDICINE IN UZBEKISTAN. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 168–172. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10845728>

30

Siddiqova, S. G., & Saidjonova, P. S. (2024). TA'LIM MUASSASALARIDA DUAL TA'LIMNI AMALGA OSHIRISHDAGI MAVJUD MUAMMOLAR. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 173–178. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10845743>

31

Kabulova, L., & Qurbanbayeva, S. X. qizi . (2024). "SPIRTLAR" MAVZUSINI O'QITISHDA INTERAKTIV USULLARDAN FOYDALANISH. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 179–182. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10845827>

32

Choriyev, T. A. (2024). SANOAT TARMOG'IDA INVESTITSIYALARDAN SAMARALI FOYDALANISH YO'LLARI. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 183–192. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10845846>

33

Jalilov, M. X., Jalilov, H. M., & Xikmatillayev, D. M. (2024). TANA VA TO'QIMALARNING RADIOSEZGIRLIGI. NURLANISHDAN KEYINGI TIKLANISHLAR JARAYONI MAVZUSINI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR "HAR KIM, HAR KIMGA O'RGATADI" USULIDA O'QITISH. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 193–205. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10846564>

34

Nasrullaeva, T. S., Ahmadov, R. N. o'g'li ., & Nurullayeva, M. R. qizi . (2024). EXPLORING THE PECULIARITIES OF FORMATION IN IT TERMINOLOGY. INTERNATIONALSCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 1(4), 206–209. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10846566>